

EMERGE

Newid Diwylliant

Sut y mae Artistiaid yn Ymateb i Gynaliadwyedd yng Nghymru

Paul Allen
Emily Hinshelwood
Fern Smith
Rhodri Thomas
Sarah Woods

Tachwedd 2014

Delwedd: Labyrinth gan Erin Rickard a Sean Puleston, comisiynwyd gan Eginiaid

Raindrops, Emergence Land Journey, Deidre Nelson

Diolchiadau

Hoffai awduron yr adroddiad hwn ddiolch i'r canlynol am eu cyfraniadau:

Siriol Joyner am gyd-awduro "Celfyddydau, Diwylliant a'r Iaith Gymraeg", a chyfweliad Euros Lewis.

Astudiaethau achos, cyfweliadau a sgysiau annfurfiol

Avi Allen, Jess Allen, Phil Broadhurst, David Colwell, Sian Cornelius, Bet Davies, Mike Erskine, Emma Evans, Rabab Ghazoul, Owen Griffiths, Sioned Haf, Sara Holden, Ann Jordan, Ariana Jordao Reuben Knutson, Euros Lewis, Rowan O'Neill, Tom Payne, Susan Richardson, Kate Strudwick, Fern Thomas, Simon Whitehead, Joanna Wright, Claudine Conway, Philip Ralph.

Hoffem hefyd gydnabod bod yr adroddiad hwn yn ategu at, ac yn gwneud defnydd o, ddata oedd yn rhan o ymchwil sylweddol yn y maes gan Hilary Jennings, Lucy Neal a Julie's Bicycle.

Hoffem hefyd ddiolch i Sian Tomos a CCC am eu parodrwydd i chwilio am weledigaeth newydd ar gyfer y celfyddydau yng Nghymru.

Preface

"...Nid oedd gan y rhan fwyaf o ddiwylliannau brodorol gair am "celfyddyd" am nad oeddent yn gwahaniaethu rhwng profiad a mynegiant o'r profiad hwnnw. (Mae'r rôl hon yn mynd yn ôl tua 40,000 o flynyddoedd i'r arlunwyr ogofau a cherddorion. Mae eu 'celfyddyd' dal i'n tawelu efo eu pŵer i gyfleu profiad. Mae gan yr astudiaeth hynod hon o Gymru fodern y potensial i ailsefydlu rôl hynafol artistiaid: i ddangos i'w cymuned y sgiliau a'r ystyriaethau pwysig y mae eu goroesiad yn ddibynnol arno. A thrwy eu mynegiant artistig, i helpu eu cymuned brofi i'r eithaf peryglon a hyfrydwch eu ffordd bresennol o fyw.

Cymru-- diwylliant creadigol llawn artistiaid -- Mae Cymru yn un o ddim ond tair democratiaeth sy'n barod i fod yn atebol yn gyfreithiol i hybu egwyddorion cynaliadwyedd. Nid yw'n syndod, felly, taw o Gymru daw'r adroddiad blaengar hwn. Heb artistiaid sut allwn ddarganfod y ffordd mewn i gymuned gynaliadwy, neu greu'r perthnasau sy'n ein cynnal drwy gyfnodau anodd? Yr wyf yn wir ddiolchgar am y gwaith arloesol hwn ..."

Margaret Wheatley, actifydd, ymgynghorydd ac awdur nifer o lyfrau, gan gynnwys *Leadership and the New Science*, ac yn fwy diweddar, *So Far From Home: Lost and Found in Our Brave New World*.

Mae Emergence yn brosiect cydweithredol **Volcano** - www.emergence-uk.org

Cynnwys

Introduction.....	5
Trosolwg Ymchwil.....	10
Celfyddydau Cynaliadwy - Themâu Cyffredin.....	17
Goblygiadau & Argymhellion.....	38
Epilog	44
Cyfweliadau	45

Atodiadau

Mae rhestr gynhwysfawr o atodiadau yn cynnwys: diffiniadau ac egwyddorion datblygu cynaliadwy; crynodeb canlyniadau'r arolwg; mapiau; tablau; graffiau; cyfeiriadau a llyfryddiaeth; rhestr o adnoddau a chysylltiadau defnyddiol; manylion ymatebwyr yr arolwg a'u prosiectau a bywgraffiadau awduron ar gael ar wefan Eginiaid fan hyn: <http://www.emergence-uk.org/wp-content/uploads/CULTURE-SHIFT-Appendices.pdf>

Cyflwyniad

"Os yw'r gwyddonwyr yn gywir, rydym yn byw trwy'r peth mwyaf sydd wedi digwydd inni. Mae un rhywogaeth, sef ein un ni, wedi llwyddo, mewn 'mond ychydig o genedlaethau, i godi tymheredd planed rymus gyfan sylweddol, i wthio ei systemau mwyaf sylfaenol allan o drefn. Ond yn rhyfedd, er ein bod yn gwybod am y peth, nid ydym yn gwybod am y peth. Nid yw wedi cofrestru; nid yw'n rhan o'n diwylliant. Ble mae'r llyfrau? Y cerddi? Y dramâu? Yr operâu er mwyn dyn?"

(McKibben, B. 2005)

Felly ysgrifennodd yr amgylcheddwr Bill McKibben mewn erthygl ar gyfer Open Democracy yn 2005, barn adleisiwyd yn yr un flwyddyn gan yr awdur Robert MacFarlane yn The Guardian, a ofynnodd "Ble mae'r ymateb creadigol i'r hyn disgrifiwyd gan Syr David King, prif gynghorydd gwyddonol y llywodraeth, fel "y broblem fwyaf difrifol i'r byd wynebu?"?" Dros y blynyddoedd ers hynny, mae'r ymateb creadigol wedi datblygu, ac yn fwy diweddar rydym wedi gweld diddordeb cynyddol yn rôl y celfyddydau mewn materion amgylcheddol a chymdeithasol. Mae dilyn hynt yr ymatebion yma ac, yn fwy penodol, archwilio profiadau, heriau ac ymateb i brosiectau celfyddydol sy'n ceisio 'gwybod am' (i ddefnyddio ymadrodd gan Bill Mc Kibben) y problemau amgylcheddol mawr rydym yn eu hachosi a'u hwynebu, yn sicrhau bod y gwaith hwn yn weladwy, yn ddealladwy, ac yn ymateb mor effeithiol â phosibl i alwad Bill McKibben. Ar ei waethaf, mae cyfuno'r celfyddydau a chynaliadwyedd wedi cael ei ddehongli fel ymarfer ticio blychau cyfrannol, neu brosiect peiriannu cymdeithasol; ar ei orau mae'n cael ei weld fel rhan o'r angen cynyddol i'r celfyddydau ein helpu ni i ddarganfod ein ffordd yn y newid diwylliannol presennol yr ydym yn symud drwyddi.

The Re-Enchantment of Art

*"Yr wyf yn amau ein bod yn dod i ddiwedd rywbeth - diwylliant modern gor-gwryweiddiedig, a'u prosiectau cymdeithasol nawr wedi dod yn fwyfwy anecolegol ac anghynladwy." **Suzi Gablik***

Yn 1991, ysgrifennodd y beirniad celf Americanaidd Suzi Gablik y llyfr arloesol, *The Re-enchantment of Art*, mewn ymateb i'r cwestiynau canlynol:

- o A yw pryderon gwleidyddol a chymdeithasol yn y celfyddydau yn cyfrannu at esthetig newydd?
- o A yw artistiaid yn cymryd mwy o ran mewn gwaith sy'n mynd i'r afael â materion cymdeithasol?
- o A oes perthnasedd newydd i'r gelfyddyd hon?
- o A yw artistiaid yn gweithredu dulliau o grybwyll natur a materion yr amgylchedd mewn ffordd newydd?
- o Beth yw'r berthynas rhwng eu gwaith a gweithredaeth amgylcheddol?

Mae ei atebion i'r cwestiynau hyn yn codi cwestiynau am y defnydd o gelf yn y byd ac yn ein hatgoffa bod angen dim ond 5-10 y cant o grŵp o bobl i newid er mwyn i'r newid yma ledi. "Rhaid inni edrych yn syth i'r ymylon a'r perifferïau, os ydym am ddod o hyd i'r creiddiau a fydd yn ganolog i gymdeithas yn y dyfodol, gan mae fan hyn y byddant i'w gweld yn dod i'r amlwg."

Aeth The Re-enchantment of Art ymlaen i fod yn ysbrydoliaeth allweddol ar gyfer artistiaid a gwneuthurwyr newid creadigol. Mae'n cael ei ddarllen yn eang o hyd, ac yn ymddangos yn fwy perthnasol yn awr nag erioed o'r blaen.

Diffiniad Datblygu Cynaliadwy

Ar gyfer yr adroddiad hwn, rydym yn defnyddio'r diffiniad Llywodraeth Cymru o Ddatblygu Cynaliadwy:

"Yng Nghymru, Gwella lles economaidd, cymdeithasol ac amgylcheddol pobl a chymunedau, sicrhau gwell ansawdd bywyd ar gyfer ein cenedlaeth ni a chenedlaethau'r dyfodol.

Mewn ffyrdd sy'n hybu cyfiawnder cymdeithasol a chyfleoedd cyfartal a gwella'r amgylchedd naturiol a diwylliannol a pharchu ei derfynau – defnyddio ein cyfran deg ni o adnoddau'r ddaear yn unig a chynnal ein hetifeddiaeth ddiwylliannol.

Datblygu cynaliadwy yw'r broses yr ydyn ni'n ei dilyn i gyrraedd nod cynaliadwyedd."

Mae Cymru yn un o ddim ond tair democratiaeth yn y byd sydd â dyletswydd statudol i hyrwyddo egwyddorion datblygu cynaliadwy. Cyflwynodd Llywodraeth Cymru'r Siarter Datblygu Cynaliadwy yn 2012 ac mae'n bwriadu cyflwyno Mesur yn 2015 i gryfhau'r sefyllfa hon.

Comisiynwyd yr adroddiad *Newid Diwylliant: Sut y mae Artistiaid yn Ymateb i Gynaliadwyedd yng Nghymru* gan Gyngor Celfyddydau Cymru (CCC) i archwilio'r 'ymateb creadigol' hwn yng Nghymru: i nodi prosiectau allweddol, mentrau, rhwydweithiau a sefydliadau sy'n rhan o'r hyn sy'n dod yn sector amlwg o fewn y celfyddydau; i ddarganfod themâu, rhediad, edafedd a chyffredinedd; ac i sefydlu darlun cynrychiadol o sut mae egwyddorion cynaliadwyedd yn cael eu defnyddio i ategu at brosiectau creadigol, ac yn gyferbyniol, sut mae egwyddorion creadigol yn cael eu defnyddio i wella prosiectau cynaliadwyedd.

Mae lluo o gelfyddydau a mentrau cynaliadwyedd, gan gynnwys Transition Towns, Dark Mountain, Tipping Point, Julie's Bicycle, Platform, Creative Carbon Scotland, Case for Optimism, ac mae 'cymuned o ymarfer' yn tyfu yma yn y DU. Mae bodolaeth o fentrau a rhwydweithiau hyn wedi arwain at y DU yn cael ei chydabod fel arweinydd mewn ymatebion creadigol i newid yn yr hinsawdd, cyfiawnder cymdeithasol a chynaliadwyedd, gyda llawer o'r uchod yn

derbyn gwahoddiadau i gyfrannu at, a threfnu cyfarfodydd ledled y byd. Ar yr un pryd, mae criw o artistiaid sydd yn lled-gysylltiedig, ond yn ymatebol iawn wedi datblygu, gan ymgysylltu â materion systemig megis adfywiad, cymuned, cyfiawnder cymdeithasol a'r amgylchedd.

Mae'r adroddiad hwn yn ymwybodol ei fod yn adeiladu ar waith eraill yn y maes hwn gan bobol eraill ar ledled y DU: Yn 2010 ceisiodd Sustainable Ability (Neal & Jennings, 2010) "mapio ymatebion trawsnewidiol i brinder adnoddau a newid yn yr hinsawdd gan unigolion a sefydliadau sy'n gweithio yn y celfyddydau". Yn fwy diweddar, gwnaeth Sustaining Creativity (Julie's Bicycle, 2014) arolwg o sefydliadau celfyddydol mewn "rhaglen newydd uchelgeisiol i gyflymu'r ymateb diwylliannol i'r amgylchedd".

Mae'n amgyffrediad cyffredin, yn enwedig ar gyfer y rhai sy'n byw y tu allan i'w ffiniau, fod Cymru yn fecca ar gyfer mentrau gwyrdd. Y Ganolfan Dechnoleg Amgen, John Seymour - arloeswr y mudiad 'yn ôl i'r tir' - a Tipi Valley, un o eco-gymunedau gwreiddiol y DU, pob un ohonynt wedi sefydlu eu hunain yma yn y 1970au a'r 80au, ac ers hynny mae cymunedau 'llai heriol' megis Lammas wedi dilyn yn eu sgil. Mae'r cynllyn a gychwynwyd yn 2011 o godi tâl am fagiâu siopa wedi smentio'r canfyddiad hwn. Fodd bynnag, yng nghyd-destun ymatebion creadigol i gynaliadwyedd, mae'n ymddangos bod y ddau adroddiad a grybwyllwyd uchod yn gwrth-ddweud y syniad hwn o genedl sy'n effro i'r amgylchedd ac yn eco-ymwybodol.

Nododd Sustainable Ability 190 o fentrau yn y DU, ond ni fapiwyd unrhyw weithgaredd yng Nghymru. Roedd canlyniadau Sustainable Ability hefyd yn siomedig gyda dim ond tri ar ddeg o sefydliadau celfyddydol yng Nghymru yn dewis i gyfrannu at arolwg ledled y DU am agweddau ac arferion cynaliadwy. Mae canlyniadau o'r fath yn rhoi'r argraff bod Cymru naill ai yn anweledig neu'n perfformio'n is na chyfartaledd y DU o ran ymgysylltu presennol.

Nod y comisiwn hwn yw edrych ar y llun yma yn fwy manwl a darganfod beth sy'n digwydd. Ei nod yw rhoi llais i rywbeth sydd yn bendant wedi cychwyn : sef bod llawer o artistiaid yn cwestiynu neu newid eu harfer creadigol yn sylfaenol. Mae rhai yn cymryd camau cynnar y daith hon, tra bod eraill wedi bod yn datblygu gweddnewidiad o'i agwedd ers blynyddoedd. Mae rhai yn gweithio ar eu pen eu hunain, tra bod eraill yn ymgymryd â rôl arweinyddiaeth a datblygu prosesau cydweithredol.

Pam bod artistiaid yn ymateb - Ynni a'r Amgylchedd

Dyma'r broblem. Os byddwn yn parhau i losgi tanwydd ffosil ar y gyfradd bresennol, bydd yr allyriadau yn sbarduno newidiadau enfawr ac anghildroadwy mewn systemau naturiol. Ond mae'r galw byd-eang am olew yn tyfu'n gyflym.

Mae CO2 yn yr atmosffer bellach wedi codi i fwy na 400 rhan y filiwn, yn uwch nag mewn unrhyw adeg yn ystod y 800,000 mlynedd diwethaf. Dros y misoedd diwethaf, yn dilyn profiad personol uniongyrchol o gostau dynol ac economaidd o'r newid yn ein hinsawdd, mae llawer o bobl yn dechrau dyfalu faint yn waeth all pethau fynd. Heb dargedau datgarboneiddio llymach mae'r byd yn wynebu hyd yn oed mwy o ganlyniadau dinistriol a fydd nid yn unig yn ansefydlogi ac yn achosi gwrthdaro rhwng sawl rhanbarth o'r byd, ond bydd hefyd yn dinistrio cartrefi, bywoliaeth a busnesau filiynau o bobl. (The Royal Society. 2007)

Pam Cymru?

Gan mlynedd yn ôl 232,000 roedd o ddyinion yn gweithio mewn 620 o byllau glo. Roedd Cymru'n cyflenwi traean o lo'r byd. Caerdydd oedd y Kuwait ei dydd, yn allforio ynni i bob rhan o'r Ymerodraeth a thu hwnt. Roedd yn ymddangos nad oedd unrhyw derfyn i'r gallu neu'r twf yn hyn, cenedl ddiwydiannol gyntaf y byd. Roedd y cyfan yma: haearn, plwm, glo; camlesi, rheilffyrdd, porthladdoedd môr; ond gallai dim o hyn wedi digwydd heb y sgiliau, yr impiad, dyfeisgarwch cenedlaethau o ddyinion a menywod gweithgar.

Cymru arweiniodd y byd i mewn i danwydd ffosil, gan arloesi'r newidiadau a heriau'r tanwyddau hyn, ac eto erbyn heddiw mae Cymru bellach wedi dod yn arweinydd yn y ras i ddod o hyd i ffyrdd newydd o gyflwyno ein llesiant, yn seiliedig ar ffynonellau ynni glân newydd sy'n fwy addas ar gyfer anghenion economaidd, cymdeithasol, ac amgylcheddol yr 21ain ganrif. Mae gan Gymru'r cyfan sydd ei angen i arwain y ford allan o danwydd ffosil. Mae ganddi rai o'r adnoddau adnewyddadwy gorau yn Ewrop; gwynt, llanw, tonnau, biodanwydd. Mae gan Gymru sgiliau, hyfforddiant, gweithgynhyrchu, arloesedd, cysylltedd ac ymdeimlad sy'n dod i'r amlwg o hyder cenedlaethol. Ond er mwyn cael y gorau allan o her driphlyg mor enfawr, mae'n golygu defnyddio'r amser a'r olew sy'n weddill yn effeithiol. Er ei bod yn arwain y byd mewn sawl ffordd, mae cyfradd y pontio dal yn llawer rhy araf i roi cyfle rhesymol i ysgogi cytundeb byd-eang ac atal newidiadau amgylcheddol dinistriol. Mae yna, wrth gwrs rhwystrau technegol, ond mae'r heriau mwyaf yn ddiwylliannol. (Zero Carbon Britain; Ashbourn; Wales Underground; BBC Wales History)

Er mwyn olrhain hyd a lled ac amrywiaeth y prosiectau, ac i edrych ar bwy sy'n gwneud beth, ble a pham, rydym yn cynnwys y sectorau 'swyddogol' (yn hysbys i CCC ac sy'n cael arian rheolaidd) a'r 'answyddogol' (ymylol neu'n anweledig) yng Nghymru. Roeddem yn amau, er bod ychydig o arweinwyr newid allweddol o fewn y sefydliad diwylliannol yng Nghymru, mae llawer o arweinyddiaeth yn dod o'r ymylon. Mae hyn yn cynnwys artistiaid ac unigolion sy'n torri i ffwrdd, yn gweithredu gydag ychydig neu ddim proffil, gweithio ar ben eu hunain neu arwain prosiectau lle mae'r uchelgais a'r effaith yn gorbwysu'r gydnabyddiaeth gyhoeddus. Ni fyddai hyn wedi bod yn berthnasol i gylch gwaith yr astudiaeth Sustaining Creativity, a fyddai wedi cael eu colli gan Sustainable Ability, Gallu Cynaliadwy, gan fod angen gwybodaeth fwy lleol i ddarganfod y rhain.

Daeth yr ysbrydoliaeth ar gyfer ein harolwg, defnyddiwyd diffiniad Brundtland o ddatblygu cynaliadwy - "datblygiad sy'n diwallu anghenion y presennol heb beryglu gallu cenedlaethau'r dyfodol i ddiwallu eu hanghenion eu hunain" (Our Common Future 1987). Gofynnwyd hefyd i ymatebwyr i ofalu am eu dealltwriaeth 'sythweledol' eu hunain o gynaliadwyedd. Mae Cymru yn un o ddim ond tri o ddemocratiaethau yn y byd sydd â darparu cynaliadwyedd yn rhan annatod o'i Gyfansoddiad (gweler y blwch) a'r hyn sy'n sylfaenol i'r diffiniadau ac i'r gwaith a nodwyd yn yr adroddiad hwn yw bod gan gynaliadwyedd gyrhaeddiad eang, ac yn ymwneud a newid systemig, nid dim ond materion unigol. Nid yw cyfathrebu rhywbeth mor bellgyrhaeddol a chymhleth yn hawdd. Wrth ysgrifennu am ddarlith Stephen Emmet a Katie Mitchell Ten Billion, dywedodd Wallace Heim. "Mae hwn yn diriogaeth llawer mwy dryslyd, sy'n gofyn am ddychymyg dynol a llawer o lwybrau o gudd-wybodaeth, trafodaeth, gwrthdaro a chydysyniad" (Heim 2012).

Mae'r gwaith a nodwyd yn yr adroddiad hwn yn ymateb gan artistiaid at angen canfyddedig, at ymdeimlad bod amgylchiadau wedi creu 'gofod siâp celf' o amgylch rhai o'r heriau mwyaf sy'n ein hwynebu ar hyn o bryd - ac mai ein cyfrifoldeb ni yw defnyddio'r gofod mewn ffyrdd sy'n ddefnyddiol, er mwyn annog asiantaethau a galluogi symudiad a newid diwylliannol.

Joanna Wright

Yn ystod 2012/13 y gwneuthurwraig ffilmiau Joanna Wright oedd artist preswyl yn y Ganolfan Dechnoleg Amgen, (a ariennir gan Gyngor Celfyddydau Cymru,) i weithio gyda'r prosiect ymchwil Prydain Di-garbon.

"O fy mhrofiad i, y senario ddelfrydol buasai cyfnod preswyl i alluogi'r artist i gwestiynu ac i ddatblygu gwaith mewn ymateb i brosiect penodol mewn ffordd agored, ymholgar ac anghyfyngedig, a pheidio rhoi unrhyw bwysau i gyfleu neges neu berfformiad penodol mewn cynhyrchiad cyfryngol neu er mwyn hyrwyddo eu gwaith. Un her fawr, ar gyfer gwyddoniaeth, ac ar gyfer y celfyddydau, yw creu cyfathrebu agored sy'n hygyrch, er mwyn ymgysylltu â chynulleidfaoedd newydd a dechrau sgysiau newydd yn ymwneud â materion cymhleth ac yn ymrannol.

Yr wyf am barhau i gydweithio gyda Zero Carbon Britain, ac mewn trafodaethau am gynaliadwyedd a'r celfyddydau, ac yn ymwneud prosiectau gwyddonol a celfyddydol penodol yn yr Unol Daleithiau."

www.cat.org.uk

www.oriel Davies.org/en/exhibition/future-postcards

O reidrwydd, mae llawer o'r gwaith hwn yn cychwyn yn agos at y bobl a'r cymunedau sydd ei angen. Mae'n eginol, yn ymylol ac yn aml yn anodd ei gategoreiddio. Fel mae ein hadroddiad yn datgelu, mae'r ymdeimlad hwn o gyfrifoldeb dinasgar i'w weld yn amlwg gan ystod eang o ymarferwyr creadigol. Dawnsywyr a dylunwyr dodrefn, dramodwyr ac ymgyrchwyr cymunedol i gyd yn siarad yr un iaith. Nid dim ond gwaith 'am' gynaliadwyedd yw hyn, mae'n waith sy'n modelu cynaliadwyedd fel ffurf yn ogystal â chynnwys, gan orfodi arferion artistig a dulliau newydd o ymgysylltu â'r cyhoedd sy'n gwneud y gwaith mae angen i'r celfyddydau i'w wneud yn awr.

Nid yw'r gelfyddyd yn yr adroddiad hwn yn bodoli yn unig ar gyfer ei hun; mae'n bodoli mewn perthynas - a'r byd, y gymuned, a newid, a chyfanrwydd ac at ein hangen ar gyfer dyfodol cadarnhaol. Ynghyd â'r artistiaid sydd wedi cyfrannu at yr adroddiad hwn, rydym yn gobeithio ei fod yn chwarae ei rhan yn "annog eginiaid fframwaith mwy cyfranogol, rhyngweithiol a chymdeithasol ar gyfer celf". (Gablik, S. 1991)

Tilting at Windmills, Jess Allen

Trosolwg o'r Ymchwil

Un o brif amcanion y comisiwn hwn oedd nodi rhwydwaith o unigolion, prosiectau a sefydliadau sy'n gweithio o fewn y celfyddydau sydd â chynaliadwyedd yn egwyddor graidd drefniadaethol. Gwnaethom ddewis i ddisgrifio'r rhain fel 'symbylyddion' gan ddefnyddio terminoleg a gyflwynwyd yn adroddiad Lucy Neal & Hilary Jennings Sustainable Ability (2010) ac o'r farn eu bod yn arwain y ffordd gydag ymateb creadigol Cymru i faterion cyfredol sydd o bwys. Rydym yn ymwybodol bod gan y symbylyddion hyn lawer yn gyffredin o ran agweddau a chymhellion er bod gwahaniaethau sylweddol o ran maint, trosiant neu weithgaredd.

Drwy gyfrwng arolwg, astudiaethau achos a chyfweiliadau manwl, rydym yn ceisio adnabod llinynnau cyffredin yn y prosesau a'r egwyddorion a fabwysiadwyd gan y cychwynwyr hyn; beth allai gefnogi mwy o newid yn y maes; a beth yw'r rhwystrau a'r heriau canfyddedig i hyrwyddo eu gwaith. Mae ein hymchwil yn ein galluogi i gael syniad o'r rôl mae ymarferwyr creadigol sy'n gweithio yng Nghymru yn meddwl sydd ganddynt wrth greu dyfodol cynaliadwy; ac i nodi'r maint a'r math o weithgaredd celfyddydol cynaliadwy sy'n gweithredu ar hyn o bryd yng Nghymru. At ddibenion yr adroddiad hwn, rydym wedi rhoi cyd-destun y gweithgaredd hwn trwy lunio rhestr o adnoddau, prosiectau a mentrau sy'n gweithredu yng ngweddill y DU a thu hwnt. Mae'r adnoddau hyn yn cael eu cynnwys yn yr atodiadau i'r ddogfen hon.

Methodoleg

Dewiswyd y fîm ar gyfer y prosiect hwn ar sail eu profiad ym meysydd cynaliadwyedd a'r celfyddydau, ac yn cynnwys gwybodaeth am weithio o lawr gwlad i lefel polisi, mewn ystod o genres celfyddydol, a meysydd o gynaliadwyedd.

Green Routines, Awe Aman Tawe

Y bwriad oedd cofnodi yn benodol barn a phrofiadau ymarferwyr celfyddydol sy'n adnabyddus am eu hymrwymiad i gynaliadwyedd. Defnyddiwyd arolwg i gael cipolwg wedi ei lywio gan ddata, o faint yr ymarfer celfyddydol cynaliadwy sy'n digwydd ar hyn o bryd, ac i gael gwybodaeth ansoddol bellach drwy gyfweiliadau lled-strwythuredig ac astudiaethau achos. Roedd hyn yn gymorth i lywio darlun mwy cyfannol o'r hyn sy'n digwydd ar hyn o bryd yng Nghymru, ac maent wedi eu cynnwys a'u cyfeirnodu drwy gydol y ddogfen.

Cyfweliadau ac Astudiaethau Achos

Dewisiwyd yr astudiaethau achos a chyfweliadau yn bwrpasol i adlewyrchu amrywiaeth o unigolion a phrosiectau sy'n gweithio yn y maes hwn. Dewisiwyd yr 14 astudiaethau achos a gynhwysir yn y tudalennau canlynol, o blith ymatebwyr i'r arolwg a gyflwynodd sylwadau ar bwyntiau penodol sy'n berthnasol i'r adroddiad hwn. Fe'u dewiswyd yn fwy fel cynrychiolaeth o'r math yma o waith yn hytrach nag yr unig enghreifftiau o arfer gorau i ni ddod ar eu traws. Cynhaliodd aelodau'r fîm gyfres arall o gyfweliadau manwl, ac mae pedwar ohonynt wedi eu cynnwys ar ddiwedd yr adroddiad.

Arolwg

Ni ddewiswyd y sampl ar hap, ond yn hytrach yn gyfres o gysylltiadau a nodwyd gan y fîm prosiect trwy sgwrsio, cysylltiadau ffurfiol a rhwydweithiau anffurfiol. Roedd hown yn rhestr gynrychioliadol ond nid yn gynhwysfawr o'r ddau gysylltiad celfyddydol (canfyddedig bod ganddynt arferion a pherwyl cynaliadwy) a chysylltiadau cynaliadwyedd (maent yn gweithio drwy gyfrwng y celfyddydau). Mae'r rhestr hon yn cynnwys rhai sydd wedi'u lleoli ym mron pob rhanbarth yng Nghymru ac yn cynnwys ystod o weithgareddau a ffurfiau celfyddydol mor eang â phosibl. Yn ogystal, gwnaethpwyd ymdrech sylweddol i leoli cysylltiadau sy'n gweithio'n bennaf drwy gyfrwng yr iaith Gymraeg. Penodwyd nifer o ymgynghorwyr ac aelodau penodol o'r fîm i sicrhau hyn.

Dyluniwyd holiadur Survey Monkey dwyieithog er mwyn mynd i'r afael ag ystod o faterion, o drosiant a chyllid, i werthoedd, cymhellion a rhwystrau. Roedd gennym ddiddordeb mewn ennill ymdeimlad o edafau cyffredin o fewn prosiectau, ar draws nifer o newidolion gan gynnwys genre celf, rhanbarth ac iaith.

Cafodd yr arolwg ei bostio i 150 o gysylltiadau drwy Mailchimp, gyda gwahoddiad i'w anfon ymlaen i eraill os oedd eu gwaith yn cael ei ystyried yn briodol i'r prosiect. Dilynwyd hyn gyda negeseuon e-bost personol gan aelodau o'r fîm i annog defnydd ehangach. Roedd yr arolwg yn fyw am dair wythnos ym mis Chwefror 2014. Mewn ymateb i gais gan Gyngor Celfyddydau Cymru, gwahoddwyd hefyd 71 o Sefydliadau Refeniw (SR) i gymryd rhan yn yr arolwg. Derbyniwyd 104 o ymatebion (4 yn Gymraeg), 64 ohonynt yn dod o sefydliadau (gan gynnwys 19 SR). Mae'r map uchod yn rhoi manylion a lleoliad yr ymatebwyr.

Trosolwg o'r Arolwg

Mae amrywiaeth eang o brosiectau celfyddydol cynaliadwy sy'n gweithredu yng Nghymru gyda, a heb gyllid, ac mae rhestr o'r rhain i'w gweld yn yr atodiadau i'r adroddiad hwn. Mawr a bach, wedi a heb eu hariannu, maent yn amrywio ar draws rhanbarthau a genres celfyddydol. Ond mae ganddynt gryn dipyn yn gyffredin, un o'r pethau allweddol yw eu bod yn rhannu cred fod gan y celfyddydau rôl wrth greu dyfodol mwy cynaliadwy.

Mae chwe deg pump y cant o'r ymatebwyr yn ystyried eu hunain yn 'gychwynwyr' yn y sector hwn sy'n dod i'r amlwg; pobl sy'n credu (ac yn gweithredu ar y gred) fod 'gan y celfyddydau ran i'w chwarae wrth greu dyfodol mwy cynaliadwy.' Dangosodd yr arolwg bod nifer o Sefydliadau Refeniw a ymatebodd (18%) yn cydnabod pwysigrwydd cynaliadwyedd, llond llaw ohonynt yn arweinwyr yn y maes. Mewn rhannau o'r adroddiad, gan gynnwys y cyfweiliadau ac astudiaethau achos, rydym yn canolbwyntio'n benodol ar ganlyniadau cychwynwyr hyn i archwilio eu profiadau yn fwy manwl. Mae canlyniadau'r cychwynwyr yn adlewyrchu patrwm o fod yn wybodus, o gymhelliant, o fod yn weithgar ac yn gysylltiedig o ran materion cynaliadwyedd. Mae hyn i'w weld yn cadarnhau'r syniad bod carfan fechan ond arloesol o artistiaid ym mhob genre yn gwthio ymlaen tuag at ddyfodol cynaliadwy.

Mae nifer llethol o 'gychwynwyr' o'r farn bod cynaliadwyedd wedi dod yn llawer mwy pwysig yn ystod y ddwy flynedd diwethaf a bydd yn cynyddu o ran pwysigrwydd yn y dyfodol. Yn hanfodol, mae'r gydnabyddiaeth hon o bwysigrwydd cynaliadwyedd yn cyfateb â dealltwriaeth o'r materion, gyda bron pob un o'r ymatebwyr yn cofnodi dealltwriaeth dda neu ragorol. Gallai hyn awgrymu

Wales Millennium Centre

Mae Canolfan Mileniwm Cymru yn gyfandeilad celfyddydol mawr, gyda naw o sefydliadau creadigol o dan yr un to yn ogystal ag adwerthwyr annibynnol. Mae gan y Ganolfan dwy theatr, sef Theatr Donald Gordon (1,900 sedd) a stiwdio 250-sedd, hefyd gofodau perfformio yn y cyntedd, ystafelloedd cyfarfod a llethygarwch, caffis, bwytai a siopau.

"Pan agorodd yn 2004, nid oedd y Ganolfan wedi'i gynllunio i safonau BREEAM. Serch hynny mae wedi cael ei hadeiladu i safonau rhyngwladol. Gyda hynny mewn golwg, penderfynodd y Ganolfan i geisio, a derbyn, achrediad rhyngwladol amgylcheddol ISO 14001 yn 2009. Hwn oedd ein cam cyntaf tuag at gynaliadwyedd.

Wrth ddechrau ar ein taith, roedd cyfathrebu yn allweddol, wrth inni deilwra negeseuon gwahanol ar gyfer rheolwyr, rhanddeiliaid a staff. Er enghraifft, roedd themâu staff yn seiliedig ar achub y blaned, a'r hyn y maent fel yr unigolion yn gallu eu gwneud gartref. Ar gyfer uwch reolwyr, roedd negeseuon yn cynnwys arbedion cost, mantais gystadleuol (o ran codi arian, archebion am ddigwyddiadau gan gwmnïau CSR etc).

Wrth i drafodaethau newid hinsawdd gynyddu, daeth yn amlwg na allai'r staff uniaethu bellach â'r negeseuon byd-eang. Yn 2011 daeth y Ganolfan yn un o'r sefydliadau celfyddydol cyntaf i ymrwmo i Siarter Datblygu Cynaliadwy Llywodraeth Cymru. Ar y dechrau, roedd rhai oedd yn amau a allem gyflawni hyn. Fodd bynnag, wedi inni edrych mewn i'r ymrwymiad gofynnol, daethom i'r casgliad ein bod eisoes yn gweithredu felly. Roedd yn haws darbwyllio a rhoi negeseuon i'r staff am gynladwyedd wedi iddynt sylweddoli taw nid dim ond yr amgylchedd oedd dan sylw ; ei fod hefyd yn ymwneud â datblygiad cymdeithasol a gweithgarwch economaidd. Nawr mae'n glir i bawb bod yr arbedion a wneir, er enghraifft ar ynni (£ 250k y flwyddyn o linell sylfaenol 2006/7) yn cael eu rhoi yn ôl i mewn i'r celfyddydau, i ymgysylltu â'r gymuned, dysgu creadigol, ac er mwyn cyflawni ein hamcanion elusennol. Mae ennill cydnabyddiaeth ledled y DU (ee Gwobr BIFM am Gynaliadwyedd ac Effaith Amgylcheddol 2012), wedi ennyn mwy o ymrwymiad i egwyddorion cynladwyedd ar bob lefel ac ymysg rhanddeiliaid." (Bet Davies, Head of Communications, Wales Millennium Centre).

www.wmc.org.uk

bod artistiaid yn ymwybodol y bydd ymrwymiad i gynaliadwyedd yn eu paratoi ar gyfer gwneud cais am gyllid, fodd bynnag, mae'n fwy tebygol o fod yn dystiolaeth o ymdeimlad cynyddol o ddiben a chyfrifoldeb cymdeithasol rydym yn gweld mewn perthynas â rôl y celfyddydau yn y trosiad at "gymdeithas sy'n cynnal bywyd" (Macy, J. 1998).

Mae ymatebwyr yn cytuno bod gan y celfyddydau rôl hanfodol wrth symud tuag at ddyfodol mwy cynaliadwy, gyda 78% o adrodd 'cychwynwyr' bod y celfyddydau yn hanfodol bwysig ac yn gallu gwneud rhywbeth na all unrhyw sector arall ei wneud. Mae'r rhan fwyaf yn datgan eu bod yn cymryd rhan mewn celf 'berthynol' neu 'empathetig a chyfranogol'. Mae un rhan o dair yn diffinio eu gwaith fel 'celfyddydau cymunedol', a 30% arall yn dweud eu bod yn gweithio mewn theatr a drama, ond mae newid amlwg lle mae artistiaid yn mabwysiadu lluo o rolau a chyfryngau yn gynyddol, gyda chymorth technoleg ac ymdeimlad o'r arlunydd fel asiant creadigol yn hytrach nag yn cael ei ffinio gan un math o gelfyddyd.

Trafodir hyn yn fanylach yn y rhan helaeth o'r adroddiad lle rydym yn archwilio, gan ddefnyddio data arolygon a gefnogir gan astudiaethau achos, y gred lethol y gall y celfyddydau wneud yr hyn na all gwyddoniaeth, gwleidyddiaeth, y byd academaidd, y cyfryngau a disgyblaethau eraill ei wneud. Mae gan gelfyddyd y pŵer i greu mannau ar gyfer deialog; gall celfyddyd gyfleu gwybodaeth a allai fel arall dieithrio pobl; gall celfyddyd ddod â chymunedau at ei gilydd a gwneud pethau anodd yn ddealladwy; gall celf ysbrydoli pobl â gweledigaethau o ddyfodol cynaliadwy: yn gryno, gall celfyddyd drawsnewid.

Mae canlyniadau'r arolwg yn amlygu'r syniad o gynnwys yn erbyn arfer. Roedd y grŵp mwyaf o ymatebwyr (bron i hanner) yn ystyried cynaliadwyedd yn hanfodol i'r dasg a'r cyflwyniad o'u gwaith. Fodd bynnag, mae gwneud gwelliannau i'r prosesu a'r cyflwyniad o waith artistiaid, trwy ostwng effaith adeiladau a chyfleusterau, yn dal i fod yn hanfodol, yn enwedig gan fod 72% o waith yr ymatebwyr seiliedig mewn adeiladau, er yn gynyddol mewn gofodau celfyddydau llai traddodiadol e.e. siopau gwag (Volcano@229 yn Abertawe, International Airspace yng Ngasnewydd a re:store ym Mangor).

Mae lleiafrif o'n cychwynwyr yn rhedeg sefydliadau gyda throsiant o fwy na £500,000, gan gyrraedd dros 100,000 o bobl bob blwyddyn, ond mae'r mwyafrif yn fentrau bach o tua deg o bobl neu lai, gyda throsiant o £50,000 neu lai, gan gyrraedd tua 5,000 o bobl bob blwyddyn. Mae gan sefydliadau mwy, wrth gwrs, rôl sylweddol gan fod ganddynt y potensial i gyrraedd cymaint o bobl. Fel y soniodd Bet Davies o Ganolfan Mileniwm Cymru - "Dylai mudiadau mawr fel ni gael eu defnyddio fel modelau o arfer gorau." Wedi dweud hynny, mae hi hefyd yn pwysleisio rôl sefydliadau llai, mwy hyblyg: "y rhagdybiaeth yw os ydych yn fawr y gallwch chi wneud mwy, ond y mae mewn gwirionedd yn haws i sefydliadau bach i symud, a newid diwylliant. Mae troi llong fawr yn fwy heriol na manwro cwch bach!"

Wrth reswm, mae'r sefydliadau mwy hyn yn cael effaith enfawr ar y sector yn ei gyfanrwydd, fel y pwysleisiodd Judith Knight, Artsadmin, mewn cynhadledd Eginriad yn ddiweddar "Mae'n bwysig iawn bod cyrff mawr yn cymryd yr awenau. Mae sefydliadau llai amlwg yn cael llai o ddylanwad ... mae angen i

sefydliadau mwy i rannu eu harbenigedd a'u gwybodaeth a gwahodd rhai llai i ymuno gyda nhw "(Knight, 2010).

Hands fragment, Fern Thomas

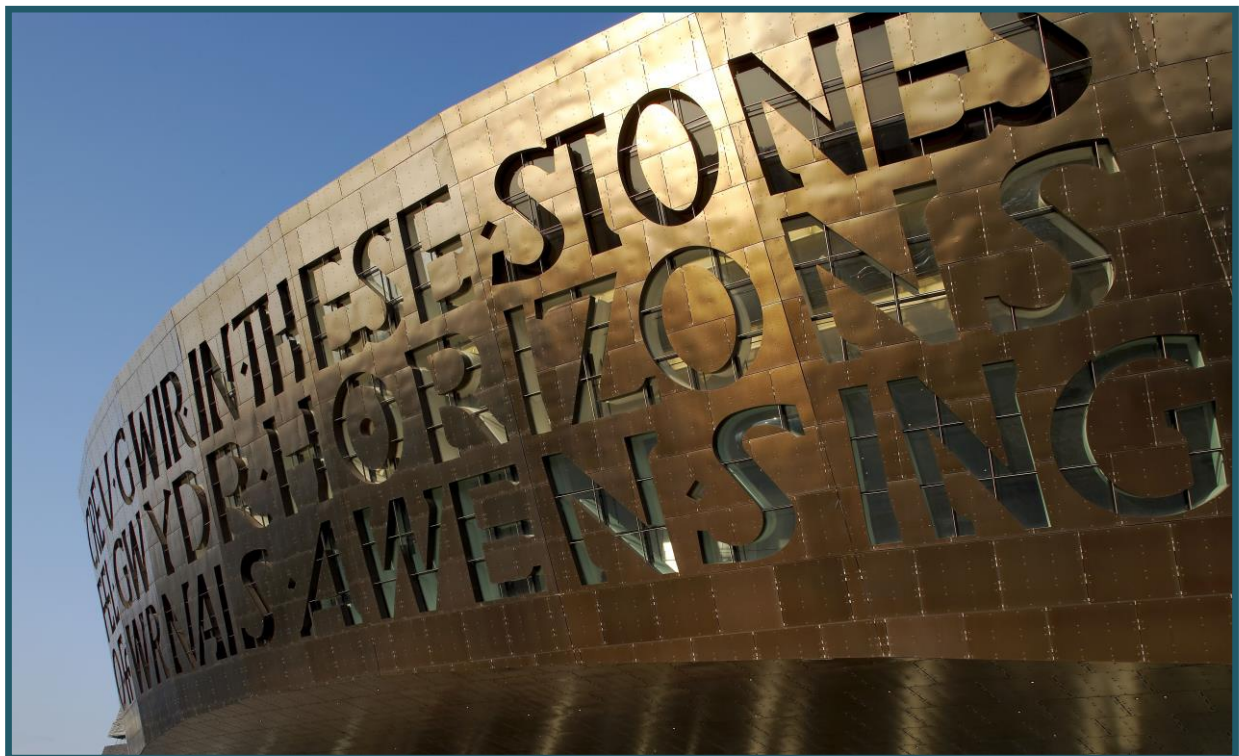
Er y gall cynaliadwyedd fod yn egwyddor gweithredu craidd ar gyfer y bobl hyn, nid yw eu hegwyddorion yn cael eu hadlewyrchu o reidrwydd mewn polisiâu ffurfiol. Mae gan lai na hanner yr ymatebwyr bolisi amgylcheddol, chwarter ohonynt bolisi cynaliadwyedd a dim ond tri o'r ymatebwyr sydd wedi ymuno â Siarter Datblygu Cynaliadwy Llywodraeth Cymru, (dau ohonynt yn RFOs CCC). Nid yw polisiâu ar ben eu hunain o reidrwydd yn creu newid ymddygiad ond mae ganddynt rôl bwysig o ran cefnogi neu ganlyn newid mewn sector neu gymdeithas trwy ddangos datganiad o fwriad. Y perygl yw bod ymrwymiad i gynaliadwyedd yn rhan annatod o bolisi cwmni ond ddim yn cael ei wireddu. Hefyd, mae ein canlyniadau yn dangos bod llawer o'n cychwynwyr yn unigolion neu gydweithfeydd rhydd heb gyfansoddiadau ffurfiol, cynlluniau busnes na datganiadau bwriad ffurfiol.

Mae llawer o'r rhai sy'n achosi newid, fodd bynnag, yn dangos ymrwymiad i gynaliadwyedd trwy eu dewis o gydweithwyr, comisiynau maent yn derbyn, prosesau y maent yn defnyddio, gweithio neu hyd yn oed teitlau maent yn defnyddio. (er enghraifft, yr eco-bardd Susan Richardson). Un o'n hargymhellion ar ddiwedd yr adroddiad hwn yw bod angen polisi ac ymarfer i fynd law yn llaw, boed wedi'u ffurfioli mewn dogfennau cwmni neu yn natganiadau ysgrifenedig neu anysgrifenedig yr artistiaid eu hunain.

"Yn aml, mae'n ymddangos bod y rhwydweithiau cymdeithasol a'r cyfryngau diwylliannol a chelfyddydau sydd yn siaradwyr Cymraeg yn gwbl anweledig i'r unigolion a'r grwpiau sydd ddim yn siarad yr iaith ... Yn ogystal, gellid dadlau bod siaradwyr Cymraeg a'u grwpiau celfyddydol hefyd i raddau helaeth yn anweledig i sefydliad asiantaethau wladwriaeth." *Gareth Ioan, 2004*

Mae, wrth gwrs rhwystrau i newid - mae tua hanner yr ymatebwyr yn nodi taw'r pryderon neu'r rhwystrau mwyaf difrifol yw diffyg amser, diffyg arian ar gyfer y prosiectau hyn, a'r pryder bod celfyddydau cynaliadwy yn gysyniad anodd i gyllidwyr neu noddwyr i ddeall neu werthu. Nodir cyrraedd y cyllid fel rhwystr, ond, yn ôl yr ymatebwyr, nid dim ond arian sydd yn brin yn y maes hwn. Mae mwy o ymwybyddiaeth o'r math hwn o waith, ei effaith a'i gynulleidfa bosibl, hefyd yn hanfodol. Mae'r ffyrdd y gall CCC gefnogi prosiectau yn cael ei nodi yn nes ymlaen yn y ddogfen.

Mae'r nifer fach o ymatebwyr yn y Gymraeg yn ei gwneud yn anodd gwneud honiadau penodol am brosiectau celfyddydol cynaliadwy yn yr iaith Gymraeg, ond mae'r ffaith mai dim ond 4 ymateb oedd yn Gymraeg yn ei hun yn arwyddocaol ac yn codi cwestiynau pwysig: A oes llai o siaradwyr Cymraeg yn gweithio yn y sector hwn? Er ein bod wedi ymdrechu i gysylltu ag artistiaid Cymraeg eu hiaith, a ydynt yn llai hysbys i'r fîm (o ystyried bod hyn yn arolwg wedi'i dargedu), yw eu rhwydweithiau yn wahanol? A oes gan siaradwyr Cymraeg gwahanol ddiffiniadau a pherthynas gyda chynaliadwyedd na'r hyn a gynigir yn yr arolwg? Er ein bod yn cyffwrdd ar rhain yn ddiweddarach yn yr adroddiad, maent yn gwestiynau sydd angen eu harchwilio ymhellach.

Wales Millennium Centre, Phil Boorman

Ar y cyfan, dim ond lleiafrif bach o ymatebwyr oedd yn teimlo fod cyfathrebu cynaliadwyedd a thrafodaethau yng Nghymru yn adlewyrchu pwysigrwydd yr iaith Gymraeg yn ddigonol. Gellid awgrymu bod yr arolwg yn cefnogi'r farn a fynegwyd gan Gareth Ioan, oherwydd dywedodd 2 o'r 4 ymatebydd

Cymraeg fod unigrwydd a diffyg rhwydwaith celfyddydol yn llid mawr neu yn bryder difrifol yn eu hymdrechion i greu gwaith sy'n cynnal egwyddorion datblygu cynaliadwy. Os am weld newid sylweddol yn digwydd yng Nghymru, mae'n hanfodol cydnabod pwysigrwydd yr iaith Gymraeg.

Mae deialog effeithiol yn rhan annatod o unrhyw ddiffiniad gweithredol o gynaliadwyedd, fel mae amrywiaeth ac ymrwymiad i rwydweithiau a chymunedau lleol gwydn. Mae angen i'r weledigaeth o Gymru gynaliadwy i ddod â phawb i mewn i'r sgwrs ar sail gyfartal. Rydym yn gwneud yr argymhelliad y byddai'n faes ffrwythlon ar gyfer ymchwil pellach i asesu os yw artistiaid sy'n gweithio trwy gyfrwng y Gymraeg yn gweithredu gyda gwahanol dermau ac arferion mewn perthynas â datblygu cynaliadwy, a sut y gallai hyn gyfrannu at arferion cynaliadwy ar draws y wlad yn y dyfodol.

Celfyddydau Cynaliadwy - Themâu Cyffredin

Lle i Deialog

Mae creu lle ar gyfer deialog yn agwedd allweddol o nifer o'r prosiectau a nodwyd yn yr ymchwil. Dywedodd naw deg pedwar y cant o'r ymatebwyr y gall y celfyddydau gefnogi symudiad diwylliannol tuag at ddyfodol cynaliadwy drwy greu 'mannau ar gyfer deialog'. Ond pan fydd ymatebwyr yn siarad am le, nid yw o reidrwydd yn 'ofod celfyddydol' neu leoliad sydd eisoes yn bodoli. Dywedodd chwe deg dau y cant fod eu prosiectau yn cael eu cynnal mewn llefydd sy'n safle-benodol / nad yw'n seiliedig mewn adeilad. Y pwynt allweddol a wneir yma yw'r angen i gael mynediad at ofod creadigol, diogel lle mae pobl yn cael 'caniatâd' i siarad, i archwilio eu syniadau a chysylltu â phobl eraill. Mae'r gofod lle mae'r ddeialog yn cael ei berfformio, a lle mae trawsnewid yn digwydd, yn cael ei ystyried gan lawer fel ffurf ar gelfyddyd yn ei hun. Y gelfyddyd yw'r broses, y cyfnewid, y datblygiad o syniadau. Mae ganddo esthetig perthynol. Yn ein hargymhellion ar ddiwedd yr adroddiad hwn, rydym yn awgrymu bod angen i'r esthetig hwn gael ei gydnabod a'i gefnogi.

"Mae'n bryd i Gyngor Celfyddydau Cymru ystyried estheteg berthynol fel mesurydd o ansawdd, a hefyd ac yn deall y pŵer gweithiau celf sy'n ceisio cysylltu, ac yn annog deialog fel eu prif gyfrwng."
Jess Allen

"Nid yw rôl sefydliadau a chyrrff ariannu yw 'arwain y ffordd', ond i gefnogi pobl i 'ddarganfod y ffordd'.
Sian Cornelius, Dreamscape

Mae'r mathau hyn o brosiectau yn cael eu cynnal gan artistiaid a sefydliadau mewn amrywiaeth o genres, a ffurfiau traws-gelfyddydol, yn ogystal â chydweithio rhwng gwyddonwyr ac artistiaid. Mae'r sbectwm o fannau mae artistiaid yn eu cerfio allan ar gyfer deialog yn enfawr. Maent yn amrywio o eco-leoliadau penodol fel Small World Theatre ac Ysgubor Ty'n yr Helyg Tom Payne lle maent yn hybu deialog ar faterion

cynaliadwyedd a'r cyfrifoldeb i weithredu fel dinasyddion byd-eang; i fannau diderfyn, er enghraifft artist symudiadau Jess Allen a thaith crwydro a siarad Emily Hinshelwood lle sgwrsiodd â phobl am gynaliadwyedd mewn tirweddau gwledig fel ymarfer celfyddydol; i fannau rhithwir fel gwefan 'I know a story' Mike Erskine sy'n hyrwyddo straeon o effaith pobl greadigol ar gynaliadwyedd.

Galluogodd prosiect 'Nature into Art' y cerflunydd Sara Holden i gymunedau archwilio materion amgylcheddol drwy wneud cerfluniau ar draethau a gwarchodfeydd natur. Denodd Y Siwrnai Eginiaid Tir artistiaid at ei gilydd ar daith gerdded 5-diwrnod i gyfnewid syniadau ar y celfyddydau a chynaliadwyedd trwy gysylltiad dyddiol uniongyrchol â'r dirwedd. Holodd berfformiad cymunedol Awel Aman Tawe 'We're Oil In It Together' y gynulleidfa ar sut i wneud drama am gynaliadwyedd heb elyniaethu pobl.

Tom Payne

Ym mis Mawrth 2010, dilynodd Tom Payne blwyddyn lansiad Theatr Genedlaethol Cymru fel ymchwilydd, arsyllwr ymarfer a gwneuthurwr perfformiadau.

"Wrth geisio mapio'r genedl drwy'r hyn y deallaf i fod i raddau helaeth yn arferion perfformiad perthynol neu gyfranogol, mae TGC wedi hwyluso cysylltiadau rhwng pob math o artistiaid, gwylwyr, sefydliadau, lleoedd, a phethau. O ran cynaladwyedd y sector theatr yng Nghymru, mae prosiect blwyddyn lansio TGC wedi creu gofod ffrwythlon lle y gallai artistiaid a chwmnïau sy'n dod i'r amlwg ddysgu oddi wrth ymarferwyr theatr yng Nghymru sydd eisoes yn bodoli ac artistiaid rhyngwladol eraill.

Mae pwyslais TGC ar sgwrs a deialog - sy'n amlwg nid yn unig trwy berfformiad, ond hefyd drwy TEAM TGC a Chynulliad Theatr Cenedlaethol Cymru a'i chymuned ar-lein - yn arwydd o allu dosbarthiadau celfyddydol ymddiddanol i hwyluso trafodaeth a materion heriol, ac efallai am y rheswm hwn, mae'r rhain ac arferion cysylltiedig yn arbennig o addas ar gyfer ymgysylltu â materion lleol a byd-eang pwysig sy'n gysylltiedig â chynaladwyedd."

community.nationaltheatrewales.org;
nationaltheatrewales.org/assembly

a rhagdybiaethau yn gyson. Dyma'r cam cyntaf hanfodol mewn newid ymddygiad ac agwedd - mae'n aml yn teimlo fel 'rhoi'r gorau' neu 'yn cael ein dal allan'. Mae'r wybodaeth a gyflwynir yn teimlo'n annifyr, ond ein hymateb at yr aflonyddwch yma sy'n arwain at ddysgu ac ystwythder newydd - dyna pam bod angen am ddeialog sydd wedi'i guradu neu ei hybu.

Mae'r broses o groesawu ansicrwydd yn hen nodwedd o ffurfiau creadigol: mae cydweithio, byrffyr a chwarae yn fathau o weithredu creadigol sy'n annog cynhyrchu syniadau, dysgu a dulliau newydd i'r hyn sy'n arferol neu yn gyfarwydd. Mae byrffyr yn annog torri arferion ac felly gallant fod yn arf creadigol defnyddiol i annog newidiadau canfyddiadol a dulliau eraill o ymchwil, er enghraifft pan mae Jess Allen yn dawnsio yn y dirwedd.

Nid safle'r gofod sy'n bwysig. Yr hyn sy'n bwysig, a beth sy'n gyffredin i'r prosiectau a fapiwyd yn yr adroddiad hwn, yw beth sy'n digwydd yn y gofod. Mae Datblygu Cynaliadwy yn llawn argon, Gwyddor yr Amgylchedd yn drwch o ffeithiau a ffigurau, y cyfryngau a gwleidyddion yn rhy aml yn cyflwyno safbwyntiau rhagfarnllyd. Drwy agor gofod creadigol ar gyfer deialog, mae'r celfyddydau yn galluogi pobl i ystyried cwestiynau allweddol drwy archwilio eu dealltwriaeth bersonol eu hunain ohonynt. Wedi'i weinyddu yn effeithiol, mae pobl yn gallu cydnabod ansicrwydd; gallant fod yn ddryslyd am gyfnod.

Fel y soniodd Margaret Wheatley (2009) "mae newid wastad yn dechrau gyda drysni...wrth gwrs ei fod yn newydd rhoi'r gorau i'r oll a wyddwn, ond mae'r newydd-deb yn byw yn yr affwys".

Mae deialog yn caniatáu llif o ystyr. O fewn grŵp o bobl, gall y llif hwn yn esblygu i mewn i ddealltwriaeth newydd - ystyr newydd a rennir - sy'n dod yn fath o lud neu sment sy'n dal pobl at ei gilydd (David Bohm). Mae Bohm a hefyd Senge, Scharme, Jaworski a Flowers (2005) yn sôn am bwysigrwydd 'atal' ein patrymau, barn

'Mae'n anodd iawn i roi'r gorau i ansicrwydd - ein swyddi, ein credoau, ein esboniadau. Mae'r rhain yn helpu i ein diffinio; maent yn gorwedd wrth wraidd ein hunaniaeth bersonol. Ac eto yr wyf yn credu y byddwn yn llwyddo i newid y byd hwn yn unig os gallwn feddwl a gweithio gyda'n gilydd mewn ffyrdd newydd.'
Margaret Wheatley, 2009

Fel gyda byrffyr, cydweithio a chwarae, ni all deialog gael ei or-gynllunio. Gallwn osod amodau, ond ni allwn, na chwaith ddyliwn, benderfynu ymlaen llaw ar y canlyniad, gan taw natur y ffurf yw cynhyrchu syniadau a ffyrdd newydd, sy'n codi o yr amodau penodol ac unigryw o'r sefyllfa. Dyma efallai pam bod ffurfiau byrffyr a chydweithredol mor ffafriol i arferion celfyddydol lle mae rhannu a sgwrs wrth wraidd bwriad yr artistiaid.

Hyd nes y gall pobl ddechrau gweld eu ffyrdd arferol o ddehongli sefyllfa, ni allant mewn gwirionedd gamu i mewn i ymwybyddiaeth newydd (Bohm). Drwy gysylltu pobl o fewn manau sy'n cefnogi deialog, mae'r celfyddydau yn gallu sbarduno cysylltiadau dwfn, grymus, parhaol a thrawsnewidiol. Gall pobl ddod o hyd i'r eirfa i fynegi eu barn ac i dderbyn ansicrwydd y dyfodol. Maent yn profi teimladau sy'n effeithio ar eu hymddygiad o ganlyniad i hyn.

O ystyried hyn, nid yw'n syndod bod y celfyddydau cymunedol yn cael lle amlwg yn yr adroddiad hwn. Mae celfyddydau cymunedol yn cyfrif am un rhan o dair o waith ymatebwyr, ac yn adlewyrchu'r pwyslais ar gyfranogiad a hwyluso deialog. Nid sefydliadau yn unig, ond artistiaid unigol, megis yr awdur Sarah Woods, sy'n rhedeg sioeau cyfranogol aml-gyfrwng sy'n cynnwys y gynulleidfa wrth ddychmygu dyfodol positif; a gwaith y storïwr Sian Cornelius, sy'n canolbwyntio ar rannu storïau fel ffordd o ddod o hyd i atebion creadigol.

Mae'r gallu hwn i greu man 'diogel' a rheoli deialog o fewn y gofod yn sgil sy'n cael ei hesgeuluso a'i thanbriso weithiau. Mae'n anodd ar adegau i gydnabod y broses ei hun fel celfyddyd, a gall cael ei ddrysu gyda datblygu cymunedol neu hyrwyddo grwpiau. Yn ein hargymhellion, rydym yn awgrymu bod CCC yn codi proffil celfyddydau perthynol, ffurfiau traws-gelfyddyd, a bod llai o bwyslais yn cael ei roi ar gynnyrch ac allbwn, a mwy o bwyslais ar y broses, a'r daith.

Cyfathrebu Syniadau Cymhleth

Mae'r stori Wyddelig draddodiadol, 'Cormack's Adventures in the Land of Promise' yn gweld y prif gymeriad yn derbyn offeryn cerddorol hudol sy'n caniatáu i'r perchennog i cwmpo mewn i drwmgwsg, neu bod yn hollol effro. Gan ei fod yn stori rybuddiol, mae rhan gyntaf ei

Ni all celfyddyd fod yn fonolog...yn groes i'r rhagdybiaeth gyfredol, os oes unrhyw ddyn sydd heb hawl i unigedd, yr artist yw hwnnw."
Albert Camus, Resistance, Rebellion and Death

fywyd yn cael ei dreulio mewn syrthni cyfforddus, a bob tro mae'n wynebu gwybodaeth digroeso neu ddewis anodd mae'n dewis cysgu. Mae'r stori yn mynd yn ddiddorol pan yn lle hynny mae'n dewis defnyddio'r offeryn i 'ddeffro', i fod yn bresennol ac yn creu newid er gwell (Rees, 2014). Mae'r stori hon yn gyfarwydd i ni i gyd, hyd yn oed os nad ydym wedi clywed y chwedl. Mae'r rhinweddau dauwynebog y celfyddydau yn gweithredu yn yr un modd ag offeryn hudol Cormack yn rhan o'u pŵer bythol.

Mae'r demtasiwn, wrth i bethau fynd yn anorchfygol, i ddiac i mewn i wrthdynciad a gwadiad yno drwy'r amser. Gall y celfyddydau ein cynorthwyo i wneud y ddau. Mae Suzi Gablik (1991) yn ein hatgoffa "Mae personau sy'n tyfu i fyny mewn cymdeithas wedi'i hypnoteiddio yn ddiwyllianol i ganfod gwirionedd yn y ffordd mae'r diwylliant yn ei brofi..... Her y degawdau nesaf fydd i ddeffro o'r hypnosis hwn." Ar adegau o newid cymdeithasol a gwleidyddol, artistiaid yn aml yw'r ystlyswyr a'r alcemyddion ar flaen y gad, gan ddod yn fwy ymwybodol yn gymdeithasol cyn gweddill cymdeithas. Medrwn allosod o ganlyniadau'r arolwg hwn yr awgrym fod gan artistiaid nid yn unig rôl o ran creu Cymru gynaliadwy, ond bod ganddynt hefyd gyfrifoldeb. Mae mwy o artistiaid nag erioed wedi darganfod egni o'r newydd i weithio mewn meysydd fel cyfiawnder cymdeithasol a chynaliadwyedd i greu newid.

Mae pobl yn ymddiried mewn artistiaid. Mae'n ymddangos bod y cyfweiliadau ac astudiaethau yn dyst i hyn "Gallant gael gwahanol bobl mewn ystafell yn siarad gyda'i gilydd, rhywbeth sy'n drech ar eraill " (Ann Jordan, gwneuthurwraig a chyd-sylfaenydd Elysium). Maent felly mewn sefyllfa bwerus, un na all gwleidydd na gwyddonydd feddiannu. " O'r holl gelwyddau, celfyddyd yw'r lleiaf anwir." Gustave Flaubert.

Felly, beth gall y celfyddydau ei wneud a sut? Dywedodd nifer llethol o ymatebwyr y gall y celfyddydau gyfleu syniadau pwysig a gwybodaeth a allai, fel arall, gael eu dieithrio, sy'n rhy gymhleth, neu a allai achosi pobl i golli diddordeb; a gall helpu trosi gwybodaeth anodd, cymhleth yn rhywbeth dealladwy y gallwn weithredu arni. Ond sut mae'r celfyddydau yn gwneud hynny?

Creu stori a naratif newydd

Trwy adrodd gwahanol straeon a dod o hyd i ffyrdd gwahanol i adrodd y straeon hynny, rydym yn galluogi pobl i ymgysylltu'n well gyda'n hargyfyngau cyfredol. Mae straeon yn ffordd hynod effeithiol o

CREATE Nights

Mae OXFAM yn Stryd y Castell, Abertawe yn gartref rheolaidd i 'nosweithiau CREATE nosweithiau.' Bwriad nosweithiau CREU ac arddangosfeydd o fewn siopau yw:

- Rhoi llwyfan i artistiaid lleol;
- Ysbrydoli pobl i greu; i wneud rhywbeth cadarnhaol;
- I gyflwyno'r syniadau o fyw yn greadigol i siopwyr sydd yn digwydd bod yn cerdded heibio.

CREU nosweithiau yn berthnasol, ond nid yn gyfyngedig, i amcanion a daliadau OXFAM ; masnach deg, caethwasiaeth, ailddefnyddio, ailgylchu ac yn y blaen

"Y canlyniad cliriad a mwyaf positif o CREATE yw'r hyder a magwyd gan y rhai heb gefndir 'celf'; y gwerthfawrogiad o'r posibiladau a'r cyfleoedd, y diddordeb mewn cymryd eu gwaith yn ei flaen, allan o ddiogelwch tawel cyfforddus o'u cartrefi ac i mewn i'r byd ehangach.

Gall yr Artistiaid Cain yn eu tro cael eu hysbrydoli i fynd â'u gwaith yn ei flaen, allan o ddiogelwch tawel cyfforddus 'y byd celf' ac i mewn i'r byd ehangach (Phil Broadhurst, curator)

www.facebook.com/oxfamcastlestreet

gyfathrebu syniadau cymhleth mewn ffordd benodol a dynol. Er enghraifft, prosiect Dreamscape Sian Cornelius a phrosiect 'I know a story' Mike Erskine (gweler y blwch).

Cymysgu ffaith a ffuglen

Dros y ddeng mlynedd ddiwethaf, rydym wedi gweld ffaith a ffuglen yn closio yn nes ac yn nes, yn ein harchwaeth anniwall amlwg ar gyfer teledu realiti, ac yn y manau ble mae'r ffeithiol yn mynnu ei le yn y celfyddydau, o dystiolaeth air am air i'r ddarlith-bperfformiad. Mae'r datblygiad hwn yn awgrymu rôl ar gyfer y celfyddydau mewn archwilio digwyddiadau go iawn, gan alluogi celfyddyd i ymdrin yn uniongyrchol â materion ffeithiol cymhleth. Am enghreifftiau gweler chwarae 'Deep Cut' gan Philip Ralph a gynhyrchwyd gan Sherman Cymru a 'The Trip Roadless' a 'The Empathy Roadshow' gan Sarah Woods.

Mike Erskine

"Os ydych chi eisiau dysgu am ddiwylliant, gwrandewch ar y storïau. Os ydych am newid diwylliant, newidiwch y straeon." Michael Margolis. Datblygodd Mike Erskine 'I Know Stoy' fel lle i gasglu a rhannu straeon angerddol, yn ymwneud ag ysbryd ac enaid, o bob cwr o'r DU.

"Daeth y prosiect o rwystredigaeth bersonol nad oedd yw llawer o straeon da ag ysbrydoledig, sy'n ymwneud â chynaliadwyedd yn cael eu hadrodd. Nid oes digon o sylw yn cael ei roi at bŵer stori ac roeddwn i eisiau i greu lle ar-lein lle y gallai'r storïau hyn yn cael eu casglu a'u rhannu mewn ffordd ystyrion. Roeddwn yn teimlo y dylai'r straeon eu hunain fod yn y rhan ddiddorol - yr unigolion, yr heriau, y llwyddiant, yr angerdd, y rheswm, y gwerthoedd. Mae gwahanol storïau yn apelio at wahanol bobl. Rwyf hefyd yn awyddus i gydweithio gydag unigolion eraill a oedd eisoes yn casglu storïau a rhannu eu gwaith hefyd.

www.mikejerskine.com/i-know-a-story

Submergence, Mike Erskine

Nodweddion Ystyriaeth o Systemau

Newid ym mhersbectif o rannau i'r cyfan

Mae systemau byw yn gyfanwaith cyfunol. Ni ellir lleihau nodweddion system i rannau llai. Os ydy system yn cael ei ddatgymalu, boed yn gorfforol neu'n gysyniadol, i mewn i nodweddion ynysig mae nodweddion y system yn cael eu dinistrio..

Amlddisgybleiddrwydd cynhenid

Mae pob system fyw yn rhannu set gyffredin o nodweddion ac egwyddorion trefnus. Mae hyn yn golygu bod ystyriaeth o systemau o'u hanfod yn amlddisgyblaethol.

○ wrthrychau i berthnasau

Mae'r system byw yn gyfanwaith integredig gyda chydrannau llai o faint ar bob lefel. Ar yr un pryd mae'n rhan o gyfanwaith mwy. Yn y pen draw - fel mae ffiseg cwantwm wedi arddangos - nid oes unrhyw rannau o gwbl. Yr hyn rydyn yn ei alw'n 'rhan' dim ond yn batrwm, yn we anwahanadwy o berthnasau. Felly, gellir gweld y newid yn bersbectif o'r rhannau at y cyfan fel newid o wrthrychau i berthnasau.

○ fesur i fapio

Medd gwyddoniaeth bod rhaid i bethau cael eu pwysu a'u mesur. Ond ni ellir pwysu a mesur perthnasau; rhaid eu mapio.

○ feintiau i rinweddau

Mae mapio perthnasau a phatrymau astudio yn ddull ansoddol, nid mesurol. Felly, mae ystyriaeth o systemau yn awgrymu symud oddi wrth feintiau tuag at rinweddau.

○ strwythurau i brosesau

Mewn gwyddoniaeth systemau, gwelir pob strwythur fel amlygiad o brosesau sylfaenol. Wrth ystyried systemau rhaid symud o bersbectif o strwythurau i brosesau. Felly, mae'r ddealltwriaeth o strwythurau byw yn rhan annatod o ddealltwriaeth o brosesau metabolig a datblygiadol.

○ amcanion i wyddoniaeth epistemig

I ddyfynnu Heisenberg (1958, † 58): "Nid natur ei hun yr ydym yn ei arsylwi, ond yn hytrach natur sy'n agored i'n dull o gwestiynu." Felly wrth ystyried systemau rhaid symud o wyddoniaeth wrthrychol tuag at wyddoniaeth epistemig; fframwaith lle mae epistemoleg - "y dull o gwestiynu" - yn dod yn rhan annatod o ddamcaniaethau gwyddonol.

○ sicrwydd Cartesaidd i wybodaeth fras

Yn y patrwm systemig, cydnabyddir bod bob cysyniadau a damcaniaethau gwyddonol yn gyfyngedig a bras. Ni all gwyddoniaeth ddarparu unrhyw ddealltwriaeth gyflawn a diffiniol. Mae'r ffaith y gallwn lunio modelau a damcaniaethau bras ond effeithiol i ddisgrifio gwe ddi-ddiwedd o ffenomenau rhyng-gysylltiedig, a'n bod yn gallu profi ein brasamcanion dros amser, wedi bod yn ffynhonnell o hyder a chryfder yn y gymuned wyddonol

'The Systems View of Life: A Unifying Vision'. Fritjov Capra a Pier Luigi Luisi. (2014) Gwasg Prifysgol Caergrawnt.

Theori Systemau

Mae meddwl cyfannol neu gydgyssylltiedig yn sylfaenol at y math hwn o ymarfer. Rhan o gyfathrebu materion cymhleth yw'r gallu i greu amodau ar gyfer meddwl cysylltiedig - rhyw fath o ddull 'os yw hyn, yna mae hynny'n'. Yn aml, y cynhwysyn hanfodol yn y gymysgedd yw presenoldeb gwybodaeth newydd neu ysgytwol y gall y system ei hun ei defnyddio a dysgu oddi wrthi. Mae'r artist yr un mor debygol o fod yn gludwr y wybodaeth hon ag yw'r gwyddonydd. Yng ngeiriau'r cerflunydd cymdeithasol Fern Thomas, "Mae'n broses gymunedol sy'n galw ar wahanol fathau o wybodaeth, arbenigedd a gweledigaeth gan

gymuned o bobl - ecolegwyr, daearyddwyr dynol, entomolegwyr ac ati - mae bob amser yn ddull darlun mwy cyfannol".

Cydweithio, arweinyddiaeth newydd a hunan-drefnu

Nid yw arweinyddiaeth yn swydd i'w dal yn unig, ond yn hytrach yn sgil sydd i'w meithrin yn fewnol; mewn geiriau eraill rhaid i unigolyn arwain ei hunan yn ogystal â phroses, ac o dan yr amgylchiadau cywir. Mae'r mathau yma o arweinyddiaeth yn fwy tebygol o fod yn gydweithredol, ac yn gronnol. Efallai y byddant yn dechrau o gwmpas syniad ac yn tynnu pobl eraill a syniadau eraill at ei gilydd. Yn y math hwn o sefyllfa, mae gwybodaeth newydd yn rhywbeth sy'n codi trwy bobl. Yn aml, yr artist a'r broses o wneud gwaith cyfranogol ar y cyd sy'n annog hunan-drefniant, sydd yn darparu'r amodau hyn. Mae eginiad, sydd eisoes yn fenter a arweinir gan y celfyddydau, yn anelu i roi'r egwyddorion hyn ar waith ar bob prosiect unigol wrth weithio gyda rhwydwaith gynyddol o artistiaid.

Ffuriau gwahanol o wybodaeth

Mae'r sylfaenydd seicoleg ddadansoddol, Carl Jung yn siarad am y "pedair ffordd o wybod": greddf, teimlo, synhwyro a meddwl. " Nid yw gwybyddiaeth yn gyfyngedig i un swyddogaeth, ac mae pob swyddogaeth yn darparu ei math ei hun o wybodaeth "(Lenhart, G.A. 1996).

Mae'r celfyddydau yn medru siarad oddi, ac wrth, y pedair ffordd o wybod , a gyda'r gallu i roi i ni mewn perthynas ymgorfforol â thestun, yn hytrach na dim ond darparu dadansoddiad neu wybodaeth. O ymchwil manwl i wyddoniaeth ymennydd dros yr ugain mlynedd diwethaf, rydym yn awr yn cael tystiolaeth yr hyn rydym eisoes yn ei wybod yn reddfol - bod ein penderfyniadau'n cael eu gwneud ar sail emosiynol gymaint ag ar sail resymegol (Perry S. 2009). Mae hyn yn esbonio pam na all gwyddoniaeth ac ystadegau yn unig greu newid ymddygiad hir dymor. Gweler gwaith yr artist symudiad Simon Whitehead a 'tracktivist' Jess Allen sydd yn pwysleisio bod y pŵer o 'deimlad' a 'synhwyro' yn eu gwaith yn helpu i greu deialog.

Simon Whitehead

Datblygodd yr artist symudiad Simon Whitehead Maynard fel adnodd ar gyfer Dawns Osod yng nghefn gwlad Gorllewin Cymru, a churadu digwyddiadau dawns fel cyfrwng ar gyfer ymgorffori, ymgysylltu a thrafod cymdeithasol a diwylliannol.

"Yma yn Abercych, dyffryn Teifi isaf, rydym yn datblygu a churadu corff o ddeialogau Dawns sy'n hyrwyddo ac yn archwilio gwahanol syniadau a dehongliadau o 'le' a hunaniaeth. Drwy breswyliaid i artistiaid dawns, perfformiadau a dawnsfeydd cymdeithasol rydym yn gwahodd y cyhoedd lleol i rannu mewn sgysiau a phrofiadau sy'n dangos y berthynas gymhleth fyrhoedlog a cinetig i'n cyrff, cartrefi a thiriogaethau dirfodol.

Rydym wedi bod yn defnyddio nosweithiau dawns cymdeithasol / twmpathau fel dyfais i hyrwyddo profiadau ymgorfforedig penodol o fewn ein cymuned leol. Mae'r Twmpath yn gyfrwng cymdeithasol lle mae cyswllt yn sylfaenol ac mae'r effaith yn parhau y tu hwnt i'r digwyddiad ...

Mae'r digwyddiadau hyn yn digwydd tair gwaith y flwyddyn ac maent yn aml yn rhagflaenu neu yn dilyn gŵyl neu breswyliaid. Does prin dim darpariaeth ddiwylliannol ar gyfer y gymuned wledig amrywiol fechan hon. Fel artistiaid preswyl rydym yn datblygu rôl fel curaduron / animeiddwyr gan ganolbwyntio'n benodol ar gyfrwng Dawns. Dawns fel ffordd o 'ymgysylltu â beth sydd eisoes yno ...' a hyrwyddo deialog a chyffwrdd.

www.may-nard.org/maynardcomehome

Nid ymgais yw hyn yn unig i ysgogi artistiaid i lefaru ar ran y gwyddonwyr - mae'n ymwneud â diddymu ffiniau ac anrhydeddu arferion cydweithredol. Nid yw hyn chwaith yn alwad am artistiaid i ddod yn asiantau ar gyfer gwleidyddiaeth syml ac unllgydeidiog. Mae'n ymwneud â chydabod ac annog math newydd o athreiddedd. Fel mae'r crëwr theatrau ac academig Tom Payne yn pwysleisio, " Mae gan artistiaid y gallu i feddiannu'r gofod - adeiladu'r gofod rhwng y mabwysiadon cynnar a hwyr. Ni fyddwn o reidrydd yn awyddus i wneud gwaith am gynaliadwyedd, ond mae'r egwyddorion yn ganolog i fy ngwaith. Os na fydd gan yr artistiaid ddi-ddordeb - ni fydd gan bobl eraill chwaith."

Ysbyrdoli pobl gyda gweledigaethau positif ar gyfer y dyfodol

" Mae gan bobl y gallu i wneud tric unigryw, creu realiti trwy eu dychmygu yn gyntaf, drwy eu profi yn eu meddyliau ... Trwy'r broses hon mae'n dechrau dod yn wir. Mae'r weithred o ddychmygu rywsut yn ei wneud yn 'go iawn' ... Ac mae beth sy'n bosibl trwy gelf yn dod yn amgyffredadwy mewn bywyd."(Brian Eno, *The Big Here and Long Now*, 2003.)

Mae adroddiad Canolfan y Dechnoleg Amgen "Zero Carbon" yn dangos bod byw'n gynaliadwy gydag adnoddau cyfyngedig ein planed yn ymarferol bosibl - yr her ddiwylliannol o'i wneud yn 'thinkable', chwedl Brian Eno, ydy'r her rydym yn ei wynebu'n awr . Mae llawer o ymatebwyr yr arolwg yn teimlo y gallai derbyn mwy o wybodaeth wyddonol, mewn perthynas â dyfodol positif, fod yn arf effeithiol ar gyfer eu gwaith. Dychwelwn at hyn yn ein hargymhellion.

Yn yr 1960au, roedd straeon am y dyfodol yn llawn cyffro, antur a datblygiad. Ond yn awr - mewn cyfnod pan mae gwir angen i ni ddychmygu ffyrdd newydd, cadarnhaol o fodoli - mae ein prif naratif diwylliannol yn un o dystopia a thywyllwch.

Mae *Blade Runner*, *The Road*, *28 Days Later* a *World War Z* yn enghreifftiau o'r math o ddyfodol yr ydym yn dychmygu yn ddiwylliannol. Felly, ydy'r hanesion dystopaidd hyn yn effeithio ar y ffordd yr ydym yn ymgysylltu â chynaliadwyedd a'r dyfodol? Ydy, yn ôl George Marshall o COIN: "Nid yw agweddau ar

Zero Carbon Britain – *Rethinking the Future*

Mae'r dystiolaeth o wyddoniaeth Systemau Daear mwyaf diweddar yn dangos bod angen i ni ymateb ar gyfradd llawer cyflymach na'r hyn sy'n cael ei dderbyn ar hyn o bryd gan y brif ffrwd - mae angen enbyd i sicrhau allyriadau di-garbon cyn gynted ag y bo modd. Mewn ymateb i hyn, mae'r prosiect Prydain Di-garbon yn integreiddio ystod eang o wybodaeth a phrofiad manwl o sbectrwm o ddisgyblaethau i ddangos sut y gallwn gwrdd â'r nod hwn - gan gynnig prawf pendant bod atebion cadarnhaol i'r broblem hinsawdd wir yn bodoli.

Defnyddiodd adroddiad diweddaraf 'Rethinking the Future' data tywydd o awr i awr (golau haul, cyflymder y gwynt, tymheredd ac ati) dros gyfnod o ddeng mlynedd rhwng 2002 a 2012 - cyfanswm o bron i 88,000 o oriau - er mwyn dangos bod gennym eisoes y dechnoleg sydd ei hangen i bweru'r DU gyda system ynni 100% adnewyddadwy , ac y gallwn fwydo ein hunain yn gynaliadwy, a gadael hinsawdd ddiogel i fyw ynddi ar gyfer ein plant a chenedlaethau'r dyfodol - gan barhau i gynnal safon fodern o fyw. Mae tîm y prosiect yn cyfathrebu eu canfyddiadau er mwyn cefnogi'r ffordd yr ydym yn meddwl am drawsnewidiadau o'r fath, yn adeiladu ymwybyddiaeth, chwalo mythau, torri drwy gamddealltwriaeth, sbarduno ymchwil pellach ac yn ysgogi trafodaeth am y ffordd yr ydym yn meddwl am y dyfodol.

Trwy integreiddio ein celfyddydau a'n gwyddorau, gallwn gryfhau ac ysgogi 'tric unigryw' dynoliaeth a ddisgrifiwyd gan Brian Eno. Wrth gyfrifo am realiti newydd - tra hefyd yn dychmygu ein hunain yn byw ynddo - mae'r hyn rydym yn creu nid yn unig yn dod yn amgyffredadwy mewn bywyd, mae gennym hefyd y cynlluniau a'r hyder i'w gwneud yn real.

www.zerocarbonbritain.com

newid yn yr hinsawdd yn cael eu ffurfio yn fewnol yn unig: maent yn datblygu dros gyfnod o amser a'i datblygu gan naratifau a adeiladwyd yn gymdeithasol". (George Marshall)

Mae adrodd gwahanol straeon sy'n annog meddylfryd yn seiliedig ar ddatrys heriau cynaliadwyedd yn yrrwr allweddol o'r gwaith a arolygwyd yma. "Daeth prosiect "I Know a Story" o'r rhwystredigaeth bersonol roedd gennyf nad oedd llawer o straeon da, ysbrydoledig sy'n ymwneud â chynaliadwyedd yn cael eu hadrodd. (Mike Erskine).

Nid dim ond yr anhawster sydd gennym yn wynebu dyfodol sydd wedi newid yw'r broblem. Nid yw'r hanes o newid yn yr hinsawdd ac o gynaliadwyedd yn cyd-fynd gyda'n strwythur stori Orllewinol chwaith. Hynny yw, naratif gydag achosion a digwyddiadau clir, gyda phobol dda a phobol ddrwg. Fel nodwyd gan George Marshall, yn y stori sydd angen i ni gyfleu, yr unig elyn yw ni ein hunain. Effaith hyn yw'r hyn y mae'r dyfodolwr Frederick Polack yn ei alw yn 'defuturisation', yr encilio o feddwl adeiladol am y

*'Nid oes llyfr rheolau ar gyfer yr hyn y mae angen i ni fod yn ei wneud, nid oes blwch a fydd yn ffitio, nid oes map ar gyfer y ffordd mae angen i ni gerdded. Mae angen ymddiriedaeth a chefnogaeth i helpu creu datrysiadau'.
Sian Cornelius*

dyfodol, sy'n achosi i ni sefyll yn llonydd yn y presennol "Yr ydym wedi colli'r gallu i weld ymhellach na diwedd ein trwynau..". (Frederick Polack)

Sian Cornelius

Mae gwaith Sian yn ymwneud â chysylltu pobl gyda natur, ac adeiladu cymuned. Ar hyn o bryd mae'n defnyddio straeon synhwyrdd ar ffurf teithiau cerdded, a labyrinthau synhwyrdd sy'n cyfuno gwybodaeth therapiwtig am theori chwarae, safleoedd hanesyddol allanol penodol, adrodd straeon a cherddoriaeth.

"Pa agendâu ydym yn caniatáu i ddylanwadu ar y newidiadau mae angen i ni wneud fel cymdeithas? A yw'r agendâu hyn yr un rhai sydd wedi achosi'r broblem yn hytrach na rhywbeth sy'n mynd i helpu i ddod o hyd i ateb?"

Rydym yn creu cymdeithas ac yn dewis y ffordd yr ydym yn byw, felly mae galw ar i'r newidiadau angenrheidiol hyn ddod oddi wrthym ni, fel unigolion sy'n gweithio gyda'n gilydd, nid o agendâu neu fusnesau rhyngwladol mawr a arweinir gan y llywodraeth.

Mae grym proses yn sylfaenol i newid. Rhan o'r broses greadigol i mi yw cael y gwyleidd-dra o adael fynd o agenda sefydlog, er mwyn caniatáu creadigrwydd i ddatgelu'r harddwch sydd eisoes yno, naill a'i drwy adrodd straeon, cerameg neu hwyluso grwpiau. Mae angen i ni adael i'r broses arwain, nid agenda'r cynnyrch terfynol. "

Mae hyn i gyd yn rhoi'r argraff ein bod wedi ein gwthio mewn i gornel naratif diwylliannol a seicolegol, man datgysylltiedig o 'feddwl-dwbl', lle mae ymwybyddiaeth bod angen i bethau newid yn bodoli ochr yn ochr â difaterwch a diffyg gweithredu. Mae'r artistiaid a nodir yn yr adroddiad hwn yn awnybyddu pwyntio bysedd ac eirth gwyn, ac yn ffafrio nid yn unig naratifau newydd - ond furfiau newydd o naratif.

"Mae'n ymddangos i mi taw'r her greadigol - os yw'r hyn yr ydym yn meddwl sy'n digwydd YN digwydd - yw gwneud y dyfodol yn hygyrch, yn ddymunol, yn gyffrous (a) heriol, ond heb fod yn fwy heriol nag sy'n angenrheidiol. Dyna ein gwaith.." David Colwell.

Mae'r artistiaid a gynrychiolir gan yr adroddiad hwn yn deall nid yn unig ein bod yn byw mewn byd sy'n newid, ond hefyd bod gan artistiaid ran i'w chwarae o ran ein galluogi i'w ddychmygu a'i ymarfer iddo - i roi'r wisg ymlaen a rhoi cynnig arni. Fel hyn, gallwn ddechrau i ymgysylltu gyda'r broses honno o newid. Mae Andrew Curry yn nodi: "Os dychmygw'n sut beth fydd y dyfodol, pan welwn ddarnau o'r byd sydd yn dod yn ein pasio, medrwn, mewn gwirionedd, ymestyn allan a chydio ynddynt a dweud 'mae hwn yn ddarn byddaf ei angen'." (Andrew Curry, Director, The Futures Company).

"Weithiau mae cefnfro anghyfforddus i'w wynebu, lle mae angen i artistiaid, wrth wneud newidiadau, adael i fynd ar gredoau cryf neu sgiliau a ddatblygwyd yn ddyfal."
Suzi Gablik, 1991

Mae'r artistiaid a arolygwyd yma yn mynd i'r afael â 'celfyddyd y posibil' Eno: er mwyn creu'r dyfodol, mae angen i ni wneud y dyfodol yn amgyffredadwy. Mae rôl y celfyddydau yn hyn wedi cael ei greu gan wyddonwyr a gwleidyddion,

yn ogystal ag artistiaid, fel mae Caroline Lucas yn datgan yn glir: "Credaf ei bod yn hynod o bwysig i ysbrydoli pobl sydd â gweledigaeth o'r hyn y gallai bywyd fod. Po fwyaf y gallwn anfon cardiau post o'r dyfodol, os liciwch chi, sy'n son am ffordd hwyliog positif o fyw, yna yr wyf yn meddwl y byddwn yn ysgogi pobl, tra hefyd yn eu rhybuddio am yr hyn sydd am ddigwydd os ydym am barhau ar ein llwybr presennol." (Caroline Lucas, MP).

Fern Thomas

Mae Fern Thomas' Institute for Imagined Futures & Unknown Lands yn uned ymchwil ôl-apocalyptaid sy'n archwilio sut yr ydym yn gweld y dyfodol drwy ddefnyddio delweddau a'r dychmyg. Wedi'i wreiddio yn y prosesau o Gerflunio Cymdeithasol, gall y gwaith fod ar ffurf perfformiad, trafod, gosod, ysgrif a ffurflenni cyfranogol.

Daeth y sefydliad i'r amlwg o'r syniad ein bod pob un yn uned ymchwil symudol, yn rhyngweithio â'r byd. Mae'n edrych ar y bydoedd mewnol anhysbys sy'n llawn delweddau a photensial. Mae'r sefydliad wedi hwyluso digwyddiadau, arddangosfeydd a ffurflenni cyfranogol, yn gweithredu ar wahanol lefelau yn dibynnu ar gyd-destun. Yn y gorffennol, mae amgylcheddau wedi cael eu creu sydd i gychwyn yn ymddangos fel set theatr, mewn byd arall, nes ei fod yn cael ei weithredu gan y gwylwr / cyfranogwr neu trwy ddigwyddiad cyfranogol.

Mae'r sefydliad yn lle sy'n gwahodd pobl eraill i mewn fel cyd-ymchwilyr, gan helpu siapia'r prosiect wrth iddo dyfu. Gall y gwaith a wneir drysu rhwng ffuglen a realiti, agor manau newydd i ddychmygu'r dyfodol. Hefyd yn wraidd i'r prosesau a'r egwyddorion o gerflunwaith cymdeithasol, mae Fern wedi datblygu'r meysydd dyfodolaidd hyn i edrych ar rym a pherthnasedd cymdeithasol y ddelwedd yn ei ystyr ehangaf, gan weithio gyda ffurfiau cyfranogol, gwrthrychau ac ysgrifau.

"Gall yr artist meddu ar rôl fywiog, yn gweithredu o'r ymylon. Dychmyg yw'r teclyn allweddol wrth sicrhau dyfodol cynaliadwy. Mae angen i ni fedru dychmygu dyfodol er mwyn symud tuag ato. Drwy gyfrwng delweddau, storïau a chyfarfyddiadau, gall artistiaid llacio'r ffiniau rhwng amserau a realiti, creu bydoedd newydd lle gallwn ddychmygu dyfodol cynaliadwy. I mi, nid oes gwahaniaeth rhwng gwaith a bywyd, sef yr hyn a olygir gan Joseph Beuys pan mae'n dweud fod 'pawb yn artist', sy'n golygu bod gennym bob un y gallu i lunio ein bywydau a'n cymdeithas, i wybod bod y penderfyniadau a wnawn i gyd yn cyfrannu at y math o fyw yr ydym am fyw ynddo." (Fern Thomas)

www.imaginedfuturesunknownlands.org
www.thesefuturefields.eu

Susan Richardson, Poetry in the Dark, Nick Treharne

Susan Richardson

Rai blynyddoedd yn ôl, wedi deuddeg mlynedd o weithio fel bardd rhyddgyfrannol, perfformiwr a thiwtor ysgrifennu creadigol, penderfynodd Susan Richardson i ganolbwyntio yn gyfan gwbl ar faterion ecolegol. "Deilliodd fy mhenderfyniad o ymdeimlad o anobaith am yr argyfwng planedol, a'r awydd i osgoi fy nheimpladau cynyddol o ddiymadferthedd ac anobaith. Hefyd fy nghred bod gan farddoniaeth, wrth iddo osgoi'r meddwl a mynd yn syth at y galon, y potensial i wneud gwahaniaeth. Dro ar ôl tro, fy mhrofiad yw bod pobl sy'n cysylltu ag eco farddoniaeth, naill ai drwy ysgrifennu eu hunain, neu drwy ddarllen / clywed gwaith cyhoeddus, yn datblygu cysylltiad dwfn a pharhaol gyda materion amgylcheddol / cynaliadwy, all yn y pen draw arwain at newid ymddygiad.

Roedd rhoi'r gorau i'r holl gyrsiau roeddwn yn dysgu yn teimlo'n fyrbwyll, ac rwy'n hynod o ddiolchgar mod i ers hynny wedi llwyddo i ddod o hyd i ddigon o waith eco farddoniaeth i fy ngalluogi i wneud bywoliaeth. Pan fyddaf yn mynd at sefydliadau, fodd bynnag, dwi dal angen eu hargyhoeddi am bŵer a gwerth defnyddio barddoniaeth fel arf i ysbrydoli newid - mae hyn yn her barhaus. Ac yn fwy diweddar, wrth i'r hinsawdd ariannol waethygu, rwyf hefyd wedi wedi cael dwywaith y profiad o sefydliadau yn dangos brwdfrydedd am fy nghynigion, ac yna yn cymryd fy syniadau a rhoi nhw i wirfoddolwr heb unrhyw brofiad barddonol. Er gwaethaf y tabŵ, rwy'n teimlo'n gryf iawn am y defnydd o'r gair 'eco fardd' i ddisgrifio fy hun. Dydw i ddim yn rhywun sy'n ymgysylltu â materion amgylcheddol o bryd i'w gilydd, neu sydd ond yn cael cerdd mewn cylchgrawn eco farddonol yn achlysurol. Mae fy ymgysylltiad yn llywio popeth ryw'n ysgrifennu, perfformio a dysgu, ac nid wyf am guddio'r ymrwymiad hwnnw tu ôl i'r gair cyffredinol 'bardd', hyd yn oed os yw hynny'n golygu bod 'na ddim croeso i mi gan y sefydliad barddonol o ganlyniad.

Earth Hour Poetry Project for WWF Cymru

Ym mis Chwefror / Mawrth 2013, cwrddais â swyddog marchnata WWF Cymru, gan amlinellu fy nghred ym mhotensial barddoniaeth i ysbrydoli newidiadau mewn canfyddiad, ac i greu patrymau newydd o feddwl. Holais os oeddent erioed wedi ystyried defnyddio barddoniaeth fel ffordd o ysgogi pobl i ymgysylltu'n ddyfnach gyda chynaliadwyedd a materion cadwraeth. Yn ffodus, daeth fy syniad ar yr union gyfnod pan oedd cynlluniau ar gyfer Awr y Ddaear yn cael eu trafod: y thema ar gyfer 2013 oedd ynni adnewyddadwy a llwyddais ddarbwylllo tîm WWF Cymru fod creu prosiect barddoniaeth o gwmpas y thema hon yn syniad gwerth chweil. Drwy lwc, roedd cyllideb hael ar gael er mwyn i mi fedru cychwyn ar y gwaith bron ar unwaith. Ond ar y llaw arall, rwyf wedi mynd at sefydliadau lle mae unrhyw gyllid allanol angen cael ei gymeradwyo, ac mae'r broses gyfan, o'r dechrau i'r diwedd, wedi cymryd llawr fwy o amser.

O ganlyniad, cynigais gyfres o weithdai barddoniaeth ar y thema o ynni adnewyddadwy ar gyfer oedolion yn y Chapter yng Nghaerdydd, a hefyd ar gyfer grŵp o blant sydd wedi'u haddysgu gartref, yn amrywio o ran oedran o 8 i 15. Yn dilyn y gweithdai, fe wnes i ychydig o waith mentora gyda'r cyfranogwyr er mwyn paratoi eu cerddi ynni adnewyddadwy i'w cyhoeddi mewn pamffled barddoniaeth Awr y Ddaear. Roedd gan WWF gyllid am hyn. Lanswyd y pamffled hwn mewn digwyddiad yng nghyntedd Chapter yn ystod Awr y Ddaear, gyda llawer o'r beirdd yn perfformio eu gwaith yn y lansiad dan olau kannwyll. Ers hynny mae'r pamffled wedi cael ei hailargraffu nifer o weithiau ac mae'r prosiect hefyd wedi cael presenoldeb ar-lein."

www.susanrichardsonwriter.co.uk

Pwy, Beth, Ble yw'r Celfyddyd hwn?

Mae llawer o'r artistiaid a ymatebodd i'r arolwg yn cwestiynu yn sylfaenol yr hyn y mae'n ei olygu i fod yn "Artist llwyddiannus sy'n gweithio yn y byd sydd ohoni" (Gablik, 1991). O fewn y model traddodiadol, gallai hyn gael ei fesur gan y nifer o wahoddiadau i arddangos gwaith mewn sioeau grŵp proffil uchel neu arddangosfeydd unigol, teithiau i leoliadau blaenllaw rhyngwladol a chenedlaethol neu gael eu cynnwys mewn cyhoeddiadau proffil uchel. Ond yr hyn yr ydym yn ei weld yn gynyddol ar draws yr amryw

Mae artistiaid angen gwahanol fathau o fannau sy'n meithrin y math hwn o waith. Maent yn fwy tebygol o angen mynediad i'r rhyngwyd, bwrdd mawr i eistedd o gwmpas a thegell, nag stiwdio. Mae'n ymwneud â chreu cyfleoedd ar gyfer cysylltiadau a sgysiau."

Owen Griffiths, Cerflunydd Cymdeithasol

ddisgyblaethau yw artistiaid yn ail-asesu eu harferion. Gall hyn gynnwys, fel y nodir gan Gablik, 'rhoi'r gorau' i enw da neu hunaniaeth o blaid ansicrwydd ac unigedd posibl. Gall hyn gael ei waethygu ymhellach gan ddiffyg rhwydweithiau cefnogol. Mae'r rhai sydd wedi 'dod allan' yn medru wynebu diffyg dealltwriaeth neu gael eu diarddel gan artistiaid eraill.

Mae'r artistiaid hyn yn aml yn gwneud mathau newydd o waith, mewn mannau annisgwyl ac anghonfensiynol. Nid ydynt yn unig yn creu'r gelfyddyd, maent hefyd yn creu'r union fannau lle mae'r gelfyddyd yn digwydd (G39, Caerdydd; Elysium, Abertawe). Mae'r mannau hyn yn ein cymryd allan o fywyd bob dydd, ac fel gyda phrosiectau Cynulliad Cenedlaethol TGC: "there is more at stake and at play, more for the spectator to read from. It's not just about the space, it's about the social relations that are made in the making of the space" (Tom Payne)

O fewn y mannau hyn, mae'r artist yn mabwysiadu rolau gwahanol, yn aml fel hwylusydd deialog neu brosesau newid. Weithiau mae 'gwrthrych' yn cael ei greu, ond mae'r ddrama, cerddoriaeth, lluniau, dawnys neu wrthrych celf yn creu ffocws a rheswm i ymgasglu yn hytrach na bod yn nod ynddo'i hun. Mae'r trawsnewid yn y broses o 'wneud rhywbeth gyda'n gilydd' (Maker, Ann Jordan). Weithiau nid yw pobl yma yn edrych fel artistiaid o gwbl. Efallai eu bod yn edrych fel garddwyr (Vetch Veg), datblygwyr ynni adnewyddadwy cymunedol (Awel Aman Tawe), neu hyfforddwyr cerdded (Simon Whitehead, Jess Allen).

Fel arfer mae'r math o waith a gynhyrchwyd gan yr artistiaid yn llai o fynegiant personol o broses greadigol unigolyn, a mwy o fynegiant o hunaniaeth ar y cyd neu

Ariana Jordao (Bio Artist/Curator)

Mae gwaith Ariana yn golygu creu gwagle ar gyfer ymholi personol, cydweithredol a chyhoeddus er mwyn ennyn naratifau am gysylltiad â gwerthoedd cynhenid wrth feithrin chwilyfrydedd diwylliannol ar gyfer ymddiriedaeth a risg. Ar hyn o bryd, mae'n gweithio gyda mudiad cydweithredol heloearth!

"Mae celf sy'n 'digwydd' i gymuned yn wahanol i gelf sy'n symud drwyddo. Nid yw cyfranogiad yn rhywbeth i'w gysidro fel ôl-ystyriaeth, ond os oes bod gwir gynhwysiant, rhaid talu sylw i hyn yn y broses greadigol a chynllunio.

Mae'n hanfodol bod rhywbeth gweladwy yn digwydd, gydag elfen o risg ag ymddiriedaeth, i esblygu potensial y prosiect y tu hwnt i'r dimensiynau tymhorol ac ariannol lle fe'i crëwyd.

Os yw'r broses greadigol yn un un sy'n cael ei weld yn llai fel gweledigaeth o hunanfynegeiant, a mwy am greu'r amodau i newid ddigwydd, mae gwneud gwaith ymrwymedig yn ddibynnol ar ehangu diffiniadau pendant o ble, gyda phwy, ac i bwy mae'r prosiect wedi'i anelu.

<http://helloearth.cc>

bryder sydd weithiau'n cael ei gyfleu yn ffurfio, ond ddim bob tro. Mae'n awgrym bod yr artistiaid hyn yn rhoi eu hunain mewn sefyllfa, maent yn gweithio trwy'r syniad. Daw'r artist wedyn yn llefarydd, corddwr, cyfryngwr, canolwr, ac mewn rhai achosion, iachawr.

Mae hyn yn gofyn am ddewrder i gymryd risgiau, ac ymddiried mewn dychymyg, a ddisgrifiwyd gan y Cerflunydd Cymdeithasol Fern Thomas fel ffurf eithafol o 'ynni adnewyddadwy'. Mae artistiaid sy'n gweithio o fewn pynciau cystadleuol iawn neu fannau cymdeithasol hefyd yn gofyn am y gallu i wrthsefyll pwyntiau cyferbyniol o farn, ansicrwydd a gwladwriaethau trosiannol.

Sculpture by the Sea UK

Mae Sculpture by the Sea UK yn cynnal gweithdai addysgol a hwyllog sy'n ysbrydoli creadigrwydd a dychymyg, yn ogystal â rhoi profiad o ymwybyddiaeth amgylcheddol i'r cyfranogwyr.

" Rydym wedi canfod bod y wybodaeth empathetig o natur a gafwyd o ddigwyddiadau o'r fath yn ffactor bwysig i gael pobl ifanc i ymgysylltu â'r arfer o gynaliadwyedd, fel y byddant yn cael eu hannog i wneud newidiadau yn eu ffordd o fyw bydd yn helpu i leihau'r newid yn yr hinsawdd. Os yw gwybodaeth am gynaliadwyedd yn cael ei ddarparu mewn ffordd hwyllog drwy gelfyddyd, bydd pobl ifanc yn fwy ymwybodol o'u ffordd o fyw ac yn sylweddoli'r effeithiau a achosir. Mae'n eu galluogi i gael sgrysiâu rhwng cenedlaethau am gynaliadwyedd ag eraill fel unigolion gwybodus." (Sarah Holden, Managing Artist)

www.sculpturebythesea.com

Yn ôl yr arloeswyr a rhagfarchogion hyn, mae diffiniad mwy hyblyg yn y celfyddydau nag erioed o'r blaen. Mae'n aml yn y "fframio" terfynol ar ddarn o waith celf, medd Owen Griffiths o Vetch Veg, "Yna mae'r artist yn mynd yn ei flaen ac mae rhywbeth diriaethaol yn cael ei adael ar ôl i gynal y gymuned mewn modd real ac ymaferol". Mae'r artistiaid hyn yn tueddu i gymysgu mwy gyda gwyddonwyr, adeiladwyr, economegwyr, arbenigwyr ynni, ffermwyr a chynllunwyr senario yn y dyfodol na gyda'r cyfoedion o'u cyfnod hyfforddi. O fewn y byd theori systemau maent yn rhan o'r organeb sy'n ymateb i "aflonyddwch" ar ffurf gwybodaeth newydd neu frawychus. Maent yn tueddu i fod â'r gallu i gysylltu â'r organeb ei hun, maent yn anwadal ac yn hyblyg, ac mae eu gweithgaredd naill ai yn awgrymu newidiadau addasol sy'n ail-sefydlu cydbwysedd neu sy'n creu dull newydd. Fel y dywed Ariana Jordao, mae'r gwaith hwn " yn llai o weledigaeth o hunan-fynegiant a mwy o greu'r amodau lle gall newid ddigwydd ".

Wrth archwilio newid, mae'n aml yn olrhain o'r sefyllfa yr ydym ynddi, fel y dywed Rabab Ghazoul "Participatory practice is about engaging with what is there. And what is there is everything that individuals making up communities bring", boed hynny mewn cymuned ofodol neu amserol. Mae'r weithred o ddechrau o'r sefyllfa yr ydym eisoes ynddi, heb unrhyw gynlluniau rhagosodedig, yn galluogi eraill i lunio'r prosiect o'r dechrau. Mae'r thema hon yn bwysig wrth wahaniaethu rhyngddo a gwaith agit-prop neu waith sy'n seiliedig ar waith

Sculpture by the Sea, Phil Holden

cymunedol, arddulliau sydd wedi bwydo gwaith celf gymdeithasol a chysylltiadol am yr ugain mlynedd diwethaf. Er bod gan yr artistiaid hyn farn ddwys am y byd, ac yn teimlo hyn i'r carn, mae'r ffocws wedi bod ar gyd-greu, yn hytrach nag didactigiaeth.

Mae hyn yn golygu bod cyfranogiad y gynulleidfa yn aml yn nodweddiadol, gyda'r artist fel creawdwr-hwylusydd, gan gynnig i'r gynulleidfa " y gallu cynhenid i lywio ein bywydau a'n cymdeithas, i wybod bod y penderfyniadau a wnewn yn cyfrannu at y math y fyd yr ydym am fyw yn ddo" (Fern Thomas). Mae empathi yn sicr yn rhan o'r broses hon o ymgysylltu, ar gyfer nifer o artistiaid. Mae'n dechrau gyda gwranddo, gyda thalu sylw. Mae'n datblygu i mewn i ofod a rennir, a chydweithio, cydweithredu ac ymddiriedaeth. Pan geir empathi, cawn fod yn fwy dynol, yn fwy agored i niwed, gan ddatgelu ein hunain ychydig yn fwy, ac o ganlyniad yn fwy agored i newid.

Mae empathi yn bodoli mewn unrhyw berthynas ddynol ystyrllon, ac mae'r ymdeimlad hwn o gysylltu yn sylfaen i'r gwaith hwn. "In relational art, the audience is envisaged as a community. Rather than the artwork being an encounter between a viewer and an object, relational art produces intersubjective

Jess Allen

Mae Jess Allen ar hyn o bryd yn datblygu arfer o'r enw 'tractivism': cerdded, symud a siarad mewn tirweddau gwledig fel arfer celfyddydol eco-actifydd. Mae'n cyfuno elfennau o gelf cerdded, celf siarad (ymddiddanol) a pherfformiad ecolegol yn benodol i safle, i ennyn sgwrs - gydag unigolion neu gymunedau - sy'n ymwneud â materion o bryder amgylcheddol / cymdeithasol.

"Ers tro, mae fy mryd wedi bod ar syniad cythryblus bod diwylliant poblogaidd / materol, rhwydweithio cymdeithasol, y rhyngwyd - y casgliad enfawr, gwych yma o wybodaeth sydd nid yn unig ar flaenau ein bysedd, (sy'n awgrymu bod gennym lefel o reolaeth drosto) ond hefyd hyd at ein clustiau (darlun mwy cywir o sut y mae'n gyson yn bygwth ein llethu) - bod y rhain i gyd rhywsut yn cyd-gynllwynio i fagu difaterwch. Ac i mi, nid yw'n ymddangos i fod yn annog neu weithredu'r math o ddyfeisgarwch cymunedol dynol - yn y byd go iawn, nid yn nid y gwir yn y byd ar-lein - y bydd angen i ni fyw yn wirioneddol gynaliadwy, ym mha bynnag cilfach ecolegol rydym am naddu i ni ein hunain allan o'r dyfodol.

Wrth gwrs, mae gwir ymgysylltiad gydag unrhyw waith celf, ar ryw lefel, yn broses greadigol sy'n gweithio'r ddwy ffordd. Felly gellid dweud bod gan bob darn o gelfyddyd rôl bosib i'w chwarae wrth ail-gydio yn yr 'asiantaeth' colledig yma. Byswn i'n dadlau, mewn cyfnod lle'r ydym yn wynebu heriau nas gwelwyd o'r blaen, mae angen mwy o waith celf perthynol (yn cynnwys celf gymdeithasol, cerflunio cymdeithasol, celf ymddiddanol a chelf arfordirol) sy'n creu amgylchedd cymdeithasol lle daw pobol at ei gilydd i gymryd rhan mewn gweithgareddau. Soniodd [Nicolas] Bourriard taw "nid rôl celf bellach yw ffurfio realiti dychmygol ac iwtopaidd, ond i fod yn ffordd o fyw a model o weithredu o fewn y presennol, ac i'r raddfa mae'r artist yn dewis mynd a hi." (Bourriard 2000)

Mewn celf berthynol, gwelir y gynulleidfa fel cymuned. Fel arfer, mae darn o waith celfyddydol yn gyfarfyddiad rhwng y gwylwr a'r gwrthrych. Ond mae celf berthynol yn cynhyrchu cyfarfyddiadau cydymwybodol. Trwy'r cyfarfyddiadau hyn, mae ystyr yn cael ei gyd-ymhelaethu, yn hytrach nag yn y gwagle o dreuliant unigol.

Nid ydwyf yn awgrymu bod rhaid i bob celf newydd fod o fewn y genre hwn, ond yn hytrach bod yr elfennau allweddol o estheteg berthynol - herio, ymgysylltu, cyd-greu, cyfranogiad, cymhelliant - yn cael eu cydnabod a'u cymhwyso fel dangosyddion llwyddiant ac ansawdd gweithiau celf y dyfodol."

allinadayswalk.org.uk

www.tiltingatwindmills.org.uk

dropintheocean.org.uk/artists

encounters. Through these encounters, meaning is elaborated collectively, rather than in the space of individual consumption." Jess Allen.

Mae'n systemig, di-hierarchaidd ac mae'n cymryd i ystyriaeth gymhlethdod yn ogystal â symrlwydd y pethau hynny nad ydynt yn ffitio, a'r pethau sydd yn ffitio. Fel dywed David Colwell "Mae'n hawdd gweld mae'r gwaith hwn yn cael ei hun ar bellter oddi wrth hyn yr ydym yn diffinio yn draddodiadol fel celf, nid trwy pengamrwydd, ond drwy ei natur sydd, yn y bôn, yn ymatebol." Un o'r pethau sy'n rhwystro artistiaid sy'n gweithio yn y ffyrdd hyn yw'r ffordd y mae celf yn cael ei ddiffinio, a'r awgrym nad yw'r gwaith hwn yn gelf go iawn. Efallai oherwydd ei fod yn rhoi blaenoriaeth i brosesu yn hytrach na chynnyrch, gan geisio cyflawni ben sy'n gorwedd y tu hwnt i'r syniad o ddarn o waith sydd wedi ei feddiannu gan yr artist.

Mae bron i hanner o ymatebwyr yr arolwg yn teimlo bod datblygu cynaliadwy yn sbardun allweddol ar gyfer y genhadaeth a chyflwyniad o'u eu gwaith, ac yn ffafrio ymagwedd systemig at gynaliadwyedd, fel rhan annatod o weithredu a phrosesu. Fel y dywed Emma Evans o Creu Cymru, "nid yw yn unig am leihau allyriadau carbon ond hefyd mae'n ymwneud a dyraniad mwy effeithlon ac effeithiol o adnoddau, rhyngweithio ystyrion gyda chymunedau, syniadau a dyhead, cyfiawnder cymdeithasol - mae'n ymwneud â'r gymdeithas yr hoffem"

Y Celfyddydau, Diwylliant A'r Iaith Gymraeg

Mae byd cynaliadwy yn fyd ble mae pob dim yn gysylltiedig ag yn rhan o system ddeinamig, hyblyg a newidiol. Ond hyd yn oed o fewn system, mae tueddiad i ffafrio'r llwybrau amlwg neu ganolbwyntio ar brif gainc a thrwy hynny ymleiddio agweddau eraill o'r rhwydwaith. Wrth inni ystyried rôl iaith yn nisgwrs datblygu cynaliadwy yng Nghymru, rhaid i ni ymgeisio o ddifrif i sicrhau fod bob cainc a llwybr yn cael ei iawn le ac ystyriaeth.

Mae yna sefydliadau celfyddydol cyfrwng Cymraeg, sy'n hysbys ac a ariennir yn ganolog (e.e. Theatr Genedlaethol, yr Urdd, yr Eisteddfod Genedlaethol), ond fel y sonia Gareth Iwan, mae diwylliant Cymraeg yn medru bod yn "anweladwy" i bobl ddi-Gymraeg ac yn anodd i system fonitro ffurfiol ei fesur a'i recordio.

"Mae amrywiaeth ieithyddol a bioamrywiaeth yn elfennau cyd-ddibynnol. Mae'r bygythiadau i'r ddau'r un fath. A'r ateb yr un fath: rhoi grym i bobl leol."
Nettle & Romaine, Vanishing Voices

Yn aml, mae gweithgareddau diwylliannol a chelfyddydol Cymraeg yn bodoli mewn cyd-destun lleol a chymdeithasol fel y Clwb Ffermwyr Ifanc, Merched y Wawr, Côrau Lleol, Menter Iaith ac wrth gwrs Eisteddfodau bro. Mae agwedd leol y gweithgareddau celfyddydol hyn yn treiddio'n ddwfn i graidd diwylliant Cymraeg a Chymreig. Amlyga'r iaith Gymraeg ei hun, bwysigrwydd y lleol a'r penodol yn niwylliant Cymru wrth ystyried gymaint mae tafodiaith yn amrywio rhwng bröydd cyfagos ac mor arwyddocaol yw'r amrywiaethau hyn i wybodaeth a hunaniaeth leol. Mae gan raglennu Cyngor y

Celfyddydau megis "Cymru Greadigol" y potensial i gefnogi gwaith cyfrwng Cymraeg am fod rhaglennu o'r fath yn galluogi artistiaid i fyw a gweithio yn eu cymunedau ac ymhle caiff y Gymraeg, ac o bosibl eu tafodiaith arbenning nhw, ei siarad.

Gellid dysgu llawer gan draddodiad diwylliannol Cymru yng nghyd-destun y drafodaeth "datblygu cynaliadwy a'r celfyddydau". Gwelir hyn yn enwedig wrth ystyried arferion celfyddydol yn y gymuned: ble daw'r mynegiant celfyddydol o'r bobl eu hunain ac mewn modd sy'n dod âg aelodau gwahanol o'r gymuned ynghyd, er enghraifft y traddodiad hynafol o'r Fari Lwyd.

Wrth wraidd traddodiad diwyllianol Cymru mae ymdeimlad o berthyn yn bodoli, ac ystyr penodol "cymuned" a hydwythedd y gymuned honno. Fel yr ysgrifenna Euros Lewis, daw'r gair "Cymru" o'r hen Frythoneg "Combrogas" sef y rhai sydd yn rhannu bro. "Mae'r iaith ei hunain yn dweud wrthym mai casgliad o fröydd yw Cymru; lle y mae pobl yn perthyn i'w gilydd, ac yn cynnal cyfrifoldebau perthyn yw hi." Dywed Euros hefyd mai "anaml mae diwylliant Cymraeg yn mynegi ei hun yn bensaernïol"; golyga hyn nad yw'r diwylliant yn gaeth i adeiladau penodol fel Canolfannau Celfyddydau neu ofod sydd wedi'i fwriadu yn benodol ar gyfer y celfyddydau. Yn hytrach, mae gweithgareddau ddiwyllianol Cymraeg, yn aml, yn bodoli mewn gofodau cymunedol a chyhoeddus. Mae'r arfer hwn yn meithrin a chefnogi ymwybyddiaeth o'n hymberthynas â'n bro/tir/gwlad mewn modd nad sy'n digwydd o fewn adeilad traddodiadol. Gellid dadlau bod yr arfer diwyllianol hwn yn ennyn y traddodiad gref o waith Cymraeg safle arbennig (site specific) yng Nghymru. Mynega gwaith y cwmni theatr arbrofol Brith Gof y traddodiad hwn yn glir, yn ogystal â nifer o artistiaid cyfoes.

Eddie Ladd is a former member of Brith Gof and a dance artist who has been creating performances in the Welsh language in Wales and internationally for over 30 years. Very often she chooses a specific site or a specific historical or political subject to research and present through performance. Eddie's work embodies the experience and history of specific sites. Her work sharpens our awareness of the significance of our relationship with land and its use (for example in "Gaza/Blaenannerch" 2012), an awareness which is essential as we consider a sustainable future in Wales.

Yn y cyfweiliad sy'n cyd-fynd gyda'r adroddiad hwn, mae Euros Lewis yn disgrifio'r posibilrwydd o strwythurau llai hierarchaidd oddi mewn i gyd-destunau celfyddydau Cymraeg oherwydd bod y Gymraeg fel iaith leiafrifol yn gallu mynegi safbwyntiau amgen i'r "status quo" nag y gall ieithoedd cryfach eu gwneud. Mae Euros yn disgrifio arfer Theatr Troed-y-Rhiw sydd â llawer llai o'r strwythur gonfensiynol o'r 'artist' yn cyflwyno gwaith i'r 'derbynwyr'. Mae gan yr arfer yma fwy yn gyffredin gyda'r symudiad

tuag at gelfyddyd mwy perthynol a amlygir yn yr adroddiad hwn. Fel y mae Ariana Jordao yn pwysleisio, mae 'celfyddyd wedi'i wneud i gymuned yn wahanol i gelfyddyd sy'n symud drwyddi'. Lle mae celfyddyd wedi'i wreiddio mewn diwylliant mae yna botensial i gelfyddyd fod yn rhywbeth y mae gan gymuned *fynediad* iddo a hefyd yn rhywbeth y gall cymuned gyfranogi ynddo neu hyd yn oed *ei gychwyn*.

Mae'r profiad hwn mewn cyd-destun Cymreig yn atseinio gyda phrofiad rhyngwladol ehangach y berthynas rhwng y celfyddydau a'r gymuned. Mae Ananda Coomaraswamy (Hinduism & Buddhism, 1959) yn dweud "the artist is not a special kind of person, but every person is a special kind of artist." Fel enghraifft o hyn, yn y traddodiad Indiaidd dydy celfyddyd a bywyd *ddim wedi'u gwahanu*. Mae Cyfarwyddwr Coleg Schumacher, Satish Kumar, yn pwysleisio bod y gwahanu yma yn un o ganlyniadau dull mecanyddol, deuolaidd o weithredu yn hytrach na dull holistaidd o weithredu. Un o'i argymhellion ydy darganfod ffyrdd o ddwyn celfyddyd a bywyd beunyddiol at ei gilydd. Mae'n credu bod hyn yn ein galluogi i drwsio'r rhaniad y mae diwydianeiddio wedi'i greu mewn cymdeithas.

Dydy hyn ddim yn golygu nad oes lle i'r artist proffesiynol. Yn hytrach, mae'r adroddiad hwn yn amlygu rôl sylfaenol yr artist fel un sy'n creu newid, a chydabyddiaeth gynyddol bod angen i'r artist ail gysylltu *gyda'r gymdeithas*, fel y gwelwn sydd eisoes yn bodoli yn y traddodiad diwylliannol Cymraeg.

"Oherwydd daeth celfyddyd yn hunanfoddfaol tu hwnt, yn yr ystyr ' rydw i yn creu celf, mae'n dod oddi wrthyf', tra yn India, daw celfyddyd o'r gymuned. Nid o'r unigolyn hunanfoddfaol daeth celfyddyd Indiaidd traddodiadol. Rydym wedi talu'r pris ar gyfer y darnau pwysig yma o gelfyddyd. Ac o ganlyniad, rydym yn byw mewn byd hyll, oherwydd yr ydym wedi rhoi'r holl gelfyddyd 'ma mewn un gornel fach, mewn ystafell, neu mewn ysgolion celfyddyd, ble rydych yn mynd i ddysgu sut i fod yn arlunydd. Ac yna, allan o ddeg mil o fyfyrwyr sy'n mynd i ysgol gelfyddyd, efallai daw deg ohonynt yn feistri. Gwastraff egni ac arian ac amser! Yn India, rydym am i bob un o'r deg mil - pob un ohonynt - i fod yn artistiaid, ac felly, nid oes 'mond un meistr. Yn India, rydym am i bob un o'r deg mil - pob un ohonynt - i fod yn artistiaid, ac felly, nid oes 'mond un meistr. Dyna'r gost.

Satish Kumar.

Mae'r ymateb i'r arolwg yn adlewyrchu'r tueddiad i artistiaid Cymraeg a di Gymraeg symud a gweithio mewn gwahanol rwydweithiau – yn ôl cyd-destunau diwylliannol yn ogystal â chyfleoedd, adnoddau a chyllido. Ond fel yr awgrymwyd yn *Vanishing Voices*, "mae'r broblem o ddatblygu cynaliadwy yn fwy tebygol o gael ei datrys pe bai systemau cynhenid o wybodaeth ac ieithoedd yn cael eu gwerthfawrogi a'u defnyddio." Mae'r iaith Gymraeg felly yn berthnasol i bawb sydd yn byw yng Nghymru, nid yn unig i siaradwyr Cymraeg. Mae'r adroddiad hwn yn awgrymu bod angen mwy nag erioed, i ni greu cyfleoedd i ddysgu a rhannu ar draws ieithioedd a diwylliannau.

Wrth gwrs, mae hyn eisoes yn digwydd. Dywed Menna Elfyn, bardd a dramodydd llwyddiannus, yn "Symud yr Agenda" bod "newid wedi digwydd yng Nghymru, yn enwedig mewn barddoniaeth. Ym 1986, ymwelodd Fel yr Hed y Frân, grŵp anarchaidd, â thafarndai ac ysgolion mewn ymdrech i symud

barddoniaeth oddi wrth gyfyngiadau diogel a chul cystadlaethau'r Eisteddfod Genedlaethol." Mae'n sôn am sut y gall materion cymdeithasol ddwyn artistiaid sy'n gweithio yn Gymraeg a Saesneg at ei gilydd, fel cyhoeddi casgliad dwyieithog o gerddi protest gwrth apartheid yn yr 1980au. Mae cwmnïau theatr fel Sherman Cymru yn cynhyrchu dramâu Cymraeg gydag is-deitlau Saesneg a sgysiau ar gyfer dysgwyr Cymraeg.

Creu Cymru Emergence

Mae Creu Cymru Eginiaid yn gweithio gyda deunaw theatr a chanolfan celfyddydol ledled Cymru i ystyried y sialensiau a'r cyfleoedd o wneud cynaliadwyedd yn rhan annatod o'u ffordd o feddwl a gweithio. Eu nod yw deall yn well y rhwystrau i newid ymddygiad, ac i nodi'r ymyriadau mwyaf effeithiol y gellir eu gwneud i gefnogi datblygu cynaliadwy yn y sector.

" Dylai cynaliadwyedd fod yn rhan annatod o ddatblygu sefydliadol yn hytrach na blwch arall i'w ticio er mwyn cael cyllid neu flaenoriaeth wleidyddol. Mae angen i ni hyrwyddo gwir ystyr cynaliadwyedd, a galluogi unigolion a sefydliadau taw nid dim ond lleihau allyriadau carbon sy'n bwysig, ond hefyd ymwneud a dyraniad mwy effeithlon ac effeithiol o adnoddau, rhyngweithio ystyrion gyda chymunedau, syniadau a dyheadau a chyfiawnder cymdeithasol. Mae'n ymwneud a'r gymdeithas hoffem fod, mae'n ymwneud ag arwain y drafodaeth. For me sustainability is about what kind of a world we want to live in and there is huge potential for theatres and arts centres to be catalysts for this change. " (Emma Evans, Creu Cymru Emergence Coordinator)

www.emergence-uk.org/projects/creu-cymru-emergence/#the-project
www.creucymru.com

Gwelir fod gweithgareddau diwylliannol Cymraeg yn dod yn fwy hygyrch i ddysgwyr Cymraeg a sefydlwyd Eisteddfod i Ddysgwyr Cymraeg yn ddiweddar. Cyhoeddir gasgliadau barddoniaeth dwyieithog, fel casgliad Menna Elfyn *Cusan Dyn Dall/Blind Man's Kiss*, ac ceir brosiectau fel Awel Aman Tawe sy'n cynnal cystadlaethau a digwyddiadau celfyddydau a newid hinsawdd dwyieithog. Ond mae'r adroddiad hwn yn datgan bod angen gwneud mwy i gysylltu artistiaid a chymunedau trwy gyfrwng y ddwy iaith.

Mae mwyafrif yr ymatebwyr i'n harolwg yn teimlo bod "statws a chryfder y Gymraeg yn hanfodol i unrhyw ddiffiniad o ddatblygu cynaliadwy yng Nghymru." Siarada Eluned Hâf, Cyfarwyddwraig Celfyddydau Rhyngwladol Cymru, yn angerddol am rôl cydnerthu ac addasu mewn diwylliant lleiafrifol. "Cydnerthu" ydy'r gallu i newid, ymateb ac elwa oddi wrth newid; .... Mae gennym ni yn y celfyddydau ddyletswydd bellach i ddefnyddio'r cyfle hwn i annog trafodaethau er mwyn herio, nid yn unig y rhai oddi mewn i'n celfyddydau a'n diwylliant ein hunain i gymryd rhan ond hefyd y gymdeithas ehangach." [Eginio: Celfyddau, Diwylliant a'r Amgylchedd"]

Os ydym am ddychmygu, heb sôn am greu Cymru gynaliadwy, rhaid i'r trafodaethau hyn bontio'r ddwy iaith.

Mae'r dreftadaeth ieithyddol Gymraeg o 'gyfrifoldebau perthyn' sy'n bwydo i mewn i'r traddodiad celfyddydol Cymraeg yn cynnig meysydd archwilio clir inni wrth inni symud ymlaen i ddatblygu rôl y celfyddydau mewn cynaliadwyedd yng Nghymru.

Mae'r adroddiad hwn yn argymhell bod angen rhagor o ymchwil, digwyddiadau a gweithgareddau i archwilio ac ymgysylltu gyda syniadau 'cynaliadwyedd' oddi mewn i gyd-destun diwylliannol penodol Cymru. Mae'r adroddiad hwn hefyd yn dadlau'n gryf bod yr iaith Gymraeg yn hanfodol er mwyn cyrchu cyd-destun diwylliannol penodol Cymru a dylai fod yn rhan annatod o'r broses ac o'r ddadl ynghylch datblygu cynaliadwy yng Nghymru.

Rhwystrau a Heriau

Yn ôl yr ymatebwyr, y rhwystrau mwyaf arwyddocaol wrth gyflawni prosiectau celfyddydol cynaliadwy ydy ariannu ac amser. Rhwystrau a heriau i raddfa lai oedd diffyg gwybodaeth, sgiliau, offer a rhwydweithiau, ym meysydd y celfyddydau a chynaliadwyedd.

Dywedodd 41% fod diffyg cyllid yn fater o bwys, gyda chwe achos yn nodi ei fod yn rhwystr llwyr. Awgrymir gan 36% fod y cysyniad o 'gelf a chynaliadwyedd' yn un anodd i arianwyr, comisiynwyr a noddwyr eu deall. Dywedodd dros 67% o'r ymatebwyr eu bod yn cynnal eu prosiectau celfyddydol a cynaliadwyol naill ai drwy'r 'economi rhad ac am ddim' (rhannu, ffeirio, cyfnewid), drwy gadw'r costau i sero neu'r mymryn lleiaf, neu gymorthdalau drwy swydd arall sy'n talu. Er nad yw hyn o reidrwydd yn rhwystr i weithio, mae'r her o gael ychydig neu ddim incwm, neu i weithio dwy swydd, un di-dâl ac un sy'n talu, yn arwain at ansicrwydd, straen a sefyllfa fregus. O ganlyniad i'r sefyllfa ariannu, dywedodd 42% fod diffyg amser yn bryder difrifol.

Mae'n ymddangos bod llawer o'r prosiectau hyn yn syrthio drwy'r rhwyd ariannu'r celfyddydau yng Nghymru o ganlyniad i'r ffaith eu bod yn ymddangos yn wahanol i brosiect celfyddydol 'traddodiadol'. Mynegodd rhai siom y gallant gael cyllid yn Lloegr ond nid yng Nghymru. Dywedodd un ymatebydd, sy'n cael ei ystyried fel arweinydd yn ei maes yn Lloegr, lle mae'n cael cynnig sawl comisiwn a gwaith, ei bod wedi cael ei throi i lawr ar gyfer hyd yn oed symiau bach o arian cyfatebol gan y CCC i wneud gwaith yn ei chynffwrdd yng Nghymru. Dywedodd ymatebydd arall ei bod hi'n ei chael yn anodd perswadio swyddogion prosiect ei bod yn gweithio mewn arddull celf dilys, ac o ganlyniad wedi mynd at ffynonellau academaidd i ariannu'r prosiect, sef yr unig ffordd y mae hi wedi llwyddo i barhau i weithio yng Nghymru, er mae nid hyn yw'r llwybr delfrydol iddi.

Head4Arts

Mae Head4Arts yn gwmni comisiynu creadigol sy'n arbenigo mewn celfyddydau cymunedol, sy'n gweithredu mewn partneriaeth â'r awdurdodau lleol o fwrdeistrefi sirol Blaenau Gwent, Caerffili, Merthyr Tudful a Thorfaen. Mae Head4Arts yn defnyddio ymgysylltu â'r celfyddydau fel hwylusydd ar gyfer hyrwyddo adfywio ac ysgogi creadigrwydd.

"Head4Arts yn rhoi pwyslais cryf ar aildefnyddio deunyddiau a helpu pobl i ddysgu sgiliau crefft sy'n annog ail-addasu neu drwsio yn hytrach na amnewid nwyddau neu greu'r galw am eitemau newydd sbon, sy'n gwastraffu adnoddau. Mae cyfranogwyr yn cael eu hannog i weld deunyddiau wedi'u hailgylchu fel adnoddau ysbrydoledig a gwerthfawr, ac mae pwyslais ar rannu sgiliau. Un enghraifft oedd y prosiect tecstilau "Made in Hand" yng Nghwm, oedd yn targedu menywod di-waith heb sgiliau gwnïo. Arweiniodd hyn at greu croglun mawr i ddathlu creadigrwydd, oedd yn gysylltiedig â digwyddiad Olympaidd Diwylliannol Adain Avion yng Nglyn Ebwy yn 2012. Mae prosiectau crefft sy'n defnyddio deunyddiau wedi'u hailgylchu yn datblygu'n aml mewn ardaloedd o amddifadedd economaidd, fel rhan o'r mesurau i fynd i'r afael â thlodi - mae'r sgiliau trosglwyddadwy yn creu llwybrau posibl i mewn i wirfoddoli, mentrau cymdeithasol a chyflogaeth." (Kate Strudwick)

www.head4arts.org.uk

Rhwyrstr arall i'r ymatebwyr wrth wneud cais i'r Cyngor y Celfyddydau ar gyfer prosiectau cynaliadwyedd a celfyddydol ydy'r disgwyliad o 'gynnyrch' yn hytrach na phroses a thaith. Fel yr amlinellir yn yr adroddiad hwn, mae llawer o'r gwaith yn y maes hwn yn seiliedig ar broses yn hytrach na chynnyrch. Mae'r effaith mae'r math hwn o brosiect yn ei gael yn anodd i'w fesur a'i werthuso o fewn gweithdrefn adroddiadau presennol y CCC, ac mae nifer wedi awgrymu bod swyddogion yn llai parod i gefnogi prosiectau na ellir eu monitro o fewn ffurf safonol.

Un agwedd allweddol o gynaliadwyedd ydy rhoi gwerth ar bwysigrwydd y lleol, y brodorol, yn hytrach nag dod ag arbenigwyr i mewn. Mae artistiaid sydd a'i gwaith wedi ei selio ar gynaliadwyedd ac sy'n cael ei ddarparu trwy ddulliau cynaliadwy yn teimlo eu bod nhw'n cael ei hanwybyddu pan ddaw i gomisiynau prosiectau am gynaliadwyedd. Mae artistiaid sefydledig yn aml yn cael y comisiynau oherwydd y ffaith eu bod yn adnabyddus, ac o

Hole to be in Finland, Ariana Joradao

ganlyniad maent yn cael ei ystyried fel symbol o gynaliadwyedd heb orfod dangos unrhyw rinweddau cynaliadwy. Ar ben hynny, mae rhai artistiaid mewn ardaloedd gwledig yn teimlo ar y cyrion, fel petai eu gwaith yn ddibwys oherwydd bod y boblogaeth leol ar wasgar. Dywedodd artistiaid sy'n gweithio mewn celfyddydau cymunedol eu bod yn teimlo'r un peth - bod eu gwaith gyda phobl leol yn cael ei ystyried yn llai 'difrifol'. Ac eto, mae prosiectau cymunedol celfyddydol fel NTW, The Passion, digwyddiadau diddorol sy'n ysbrydoli ac sy'n aros yn y cof, yn profi bod celfyddydau cymunedol yn ffurf bwerus.

Fel y dengys yr adroddiad hwn, mae llawer iawn o brosiectau yn y maes yn berthynol, gyfranogol - maent yn cynnwys pobl: pobl sy'n profi 'aflonyddwch' yn eu bywydau, pobl sy'n gwrthod gwranddo ar y gwir, mewn dryswch, pobl sy'n chwilio am atebion, pobl sydd â barn gref a phobl sydd ddim yn gwybod sut i fynegi eu barn. Mae pob person yn ymateb yn wahanol i'r materion cyfredol sy'n eu hwynebu. Mae'r dasg o gamu i mewn i'r gofod yn dasg anodd i unrhyw artist. Maent yn wynebu amryw o emosiynau: ofn, colled, dicter ac euogrwydd ymhlith eraill. Yn ogystal i'w rôl fel artist, rheolwr cyhoeddusrwydd, swyddog prosiect, ysgrifennwr adroddiadau ac yn y blaen, maent hefyd yn aml yn iachawr, 'arbenigwr' cynaliadwyedd, ymchwilydd, a dogfennwr.

Mae hyn yn arwyddocaol. Mae sefydliadau bach neu artistiaid unigol sy'n gweithio ar friwsion neu brosiectau heb ei hariannu, gydag ychydig iawn o gefnogaeth, neu rwydweithiau cefnogi, mewn maes sydd yn 'tabŵ' yn agored i ludded. Mae eu penderfyniad i weithio ar draws dwy sector lle nad oes llawer o arian na chwaith fawr o barch cyhoeddus yn arwydd o'u hymrwymiad i'r maes. Yr hyn sydd angen ar yr artistiaid yma yw cymorth.

We're Cutting our Carbons, Awel Aman Tawe

Goblygiadau ac Argymhellion

Mae'n hanfodol cydnabod y nifer fawr o artistiaid a phrosiectau celfyddydol cynaliadwy ledled Cymru (gweler yr atodiad am rhestr brosiectau rydym yn ymwybodol ohonynt). Dylid dathlu hyn. Ond fel dywed Gablik, "I ble awn ni o fan hyn a sut?" Sut mae cynnal a thyfu'r gymuned hon?

Argymhellir bod Cyngor Celfyddydau Cymru yn:

- Cydnabod y rôl y mae'r celfyddydau yn ei chwarae o fewn y newid diwylliannol sy'n digwydd yng Nghymru a thu hwnt;
- Ehangu'r ffrâm ar gyfer y celfyddydau yng Nghymru;
- Nodi a chefnogi'r gwaith o ddarparu prosiectau celfyddydol cynaliadwy yng Nghymru.

Cydnabod y rôl y mae'r celfyddydau yn ei chwarae o fewn y newid diwylliannol sy'n digwydd yng Nghymru a thu hwnt.

Mae'r adroddiad hwn yn cofnodi nifer cynyddol o artistiaid sy'n gweithio yng Nghymru sy'n ystyried bod cynaliadwyedd yn rhan allweddol o'u gwaith. Mae artistiaid o bob maes yn addasu eu harferion gweithio. Mae llif pendant tuag at fod yn fwy cynaliadwy, a mwy o ystyriaeth o gynaliadwyedd, ond yr hyn sydd wedi dod yn glir yn yr ymchwil yw bod arferion celfyddydol cynaliadwy yn dangos pwyslais clir ar y celfyddydau perthynol, y celfyddydau trawsnewidiol a'r celfyddydau sy'n cael eu gwreiddio yn y gymuned. Mae yna dystiolaeth sylweddol i awgrymu bod gan y celfyddydau rôl hanfodol mewn - a chyfrifoldeb i - newid diwylliannol sydd yn digwydd ym Mhrydain ar hyn o bryd. Mae gan artistiaid y gallu i wneud rhywbeth na all unrhyw ddisgyblaeth arall gyflawni. Trwy'r celfyddydau, gallant greu gofod ar gyfer deialog, gallant helpu cyfathrebu syniadau cymhleth, gallant gefnogi pobl i ddechmygu dyfodol cadarnhaol. Mae'r celfyddydau yn rhoi caniatâd i bobl fod yn ddryslyd ac yn ansicr, yn ogystal â rhoi llais i syniadau newydd sy'n dod i'r amlwg. Mae sawl artist yn barod am yr her.

Ar y llaw arall ar lefel Llywodraeth y DU, mae bwlch polisi arwyddocaol yn dod i'r amlwg lle mae'r celfyddydau yn cael eu neilltuo wrth i bolisïau datblygu cynaliadwy cael eu llunio. Ar gyfer Llywodraeth Cymru, fodd bynnag, cynaliadwyedd yw'r 'brif egwyddor drefniadol' a bydd Bil Dyfodol Cynaliadwy ar waith yn 2015. Mae yna, felly, lle sylweddol i Gyngor Celfyddydau Cymru ymateb i'r mudiad artistig hyn; ac i ddatblygu strategaeth sy'n gosod sylfaen gadarn ar gyfer ymatebion creadigol Cymraeg i argyfyngau byd-eang. Er mwyn arwain yn y sector hwn, rhaid ymgorffori cynaliadwyedd o fewn y celfyddydau yn hytrach nag bod yn flwch arall i'w dicio.

Ehangu'r ffrâm ar gyfer y celfyddydau yng Nghymru

Mae gwaith llawer o lunwyr yn gwneud y ffiniau rhwng categorïau ariannu celfyddydau anhyblyg, ac yn sicr, y syniad o 'ni' a 'nhw' rhwng perfformiwr / artist a'r gynulleidfa / arsylwr yn aneglur. Yn aml, nid yw'r artistiaid hyn yn diffinio beth maent yn ei wneud fel 'datblygiad cynaliadwy' - nid yw'r math eiriau o ddefnydd i nifer o artistiaid; ond serch hynny maent yn rhannu'r awydd, trwy godi ymwybyddiaeth, i greu cymunedau bywiog, gwella lles ac yn y pendraw creu Cymru gynaliadwy.

Gwelir y ffurfiau celf a datblygiad arferion creadigol perthynol yn croesi. Gall artistiaid sy'n gweithio yn y maes hwn dioddef o "cyn lleied o broffil mae'n anodd gwybod beth mae'r artist yn ei wneud" (Fern Thomas). Cryfder yr artistiaid hyn yw eu rhwyddineb, hyblygrwydd a'u gallu i symud rhwng sawl disgyblaeth a ffin, dechrau sgysiau a siarad gyda rhai sydd tu allan i'w sector. Mae'r artistiaid hyn yn creu strwythurau trawsffurfiol ac mae angen cefnogaeth i wneud hynny. Nid yw'r math yma o waith, fel arfer, yn cael ei ddysgu mewn ysgolion drama neu goleg celf traddodiadol, ond mae'n faes sydd nawr yn cael ei gydnabod. Mae sefydliadau sy'n cymylu ac ehangu diffiniadau o gelf, megis y cwrs Cerflunwaith Cymdeithasol ym Mhrifysgol Brookes, Rhydychen neur Hen Goleg y Celfyddydau Dartington, wedi hyfforddi nifer o artistiaid blaenllaw sy'n defnyddio arferion creadigol cynaliadwy. Sut beth fyddai Canolfan Creadigrwydd a Chynaliadwyedd Cymru?

Mae'r adroddiad hwn yn argymhell bod CCC yn codi proffil celfyddydau perthynol, ffurfiau traws-gelfyddydol, a chyweithiau rhwng artistiaid ag rhai sydd ddim yn artistiaid (e.e. gwyddonwyr); bod llai o bwyslais ar gynnyrch ac allbwn, a mwy o bwyslais ar y broses a'r daith. Nid yw hyn yn alwad i roi'r gorau i

Ond sut mae adnabod prosiect celfyddydol cynaliadwy da?

Mae Prawf Bechdel, mewn dim ond ychydig o flynyddoedd, wedi dod yn fesur feincnod rhyngwladol cydnabyddedig ar gyfer rhywbeth oedd o'r blaen erioed wedi cael ei ystyried yn fater ddigon difrifol i gael ei fesur. Oes modd yng Nghymru dyfeisio'r "Prawf Gablik", i lenwi bwch sy'n gwerthuso cymwysterau neu ddyheadau prosiect cynaliadwyedd celfyddydol?

Prawf Bechdel

Cyflwynwyd yr hyn a elwir bellach yn prawf Bechdel yn sribed comig Alison Bechdel *Dykes to Watch Out For*.

Mewn sribed yn 1985 yn dwyn y teitl "The Rule", mae cymeriad benywaidd dienw yn dweud ei bod hi dim ond am wyluo ffilm os yw'n bodloni'r gofynion canlynol:

- Mae'n rhaid iddi fod ag o leiaf dwy fenyw ynddi,
- Sydd yn siarad â'i gilydd,
- Am rywbeth heblaw dyn.

Symudodd y prawf, sydd wedi cael ei ddisgrifio fel "y safon y mae beirniaid ffeministaidd yn barnu teledu, ffilmiau, llyfrau, a chyfryngau eraill", i mewn i feirniadaeth prif ffrwd yn y 2010au. Erbyn 2013, fe'i disgrifiwyd gan bapur newydd ar-lein fel "ymadrodd cyfarwydd, llaw-fer gyffredin i ystyried a yw ffilm yn 'woman-friendly' " a chafodd methiant gynyrchiadau mawr Hollywood fel Pacific Rim (2013) i basio'r prawf cryn sylw yn y cyfryngau. Yn ôl Neda Ulaby, mae'r prawf yn parhau i gyseinio oherwydd "mae'n esbonio rhywbeth sydd yn aml ar goll mewn diwylliant poblogaidd: Nid y nifer o fenywod yr ydym yn gweld ar y sgrin, ond dyfnder eu storïau, ac ystod eu pryderon"

Yn 2013, ymgorfforodd pedwar sinema yn Sweden a'r sianel deledu cebl Sgandinafaidd Viasat Ffilm prawf Bechdel i mewn i rai o'u mesuriadau poblogrwydd, gweithred a gefnogwyd gan Sefydliad Ffilm Sweden.

Mae nifer o fersiynau o'r prawf wedi cael eu cynnig - er enghraifft, bod yn rhaid enwi'r ddau gymeriad benywaidd, neu fod yn rhaid cael cyfanswm o leiaf 60 eiliad o sgwrs.

[Wikipedia](#)

arddangosfeydd o luniau neu gynyrchiadau theatr, ond yn hytrach i ehangu'r ffrâm o beth yw 'celf' ac i ystyried prosiectau a'u heffaith gyfrannol. Gan gymryd ysbrydoliaeth o'r ffordd mae nifer o weithgareddau celfyddydol yn yr iaith Gymraeg yn cael eu hymgorffori yn y diwylliant a'r cymunedau, mae gwir angen edrych y tu hwnt i gelf ac artistiaid sefydledig, a chydabod bod y celfyddydau o fewn cymunedau yn chwarae rhan arwyddocaol wrth geisio gwireddu dyfodol cynaliadwy.

Nodi a chefnogi'r gwaith o ddarparu prosiectau celfyddydol cynaliadwy yng Nghymru.

Cydweithio a Rhwydweithiau

Mae pwysigrwydd cydweithio a rhwydweithiau yn cynyddu i gychwynwyr, yn enwedig, gan fod llawer ohonynt yn gweithredu y tu allan i'r model ariannu traddodiadol, cylchedau teithio neu ganolfannau diwylliannol. Mae fforymau yn bodoli (er enghraifft Tipping Point, Julie's Bicycle a Emergence) ond mae'r rhan fwyaf yn Lloegr. Dywedodd bron bob un yn yr arolwg a oedd yn mynychu'r math yma o rwydweithiau bod y profiad o rwydweithio yn ddylanwad mawr ar eu gwaith.

Mae ymdeimlad pendant y bydd rhwydweithiau real a rhithwir (megis Culture Colony ac Eginiaid) yng Nghymru yn dod yn fwy pwysig ar gyfer y rhai sy'n ymwneud â chreu newid. Dywedodd mwyafrif llethol o'r rhai a ymatebodd i'n harolwg fod creu fforymau a rhwydweithiau'r un mor bwysig â sicrhau bod mwy o arian ar gael. Mae gwybodaeth ymarferol, offer a hyfforddiant mewn arferion cynaliadwy hefyd yn bwysig. Mae'n amlwg bod angen i artistiaid gwrdd er mwyn gwneud y gwaith hwn. Argymhellir y gallai'r CCC chwarae rôl fwy pendant wrth ddod â phobl at ei gilydd, ar gyfer cydweithio, rhannu gwybodaeth a thrafod syniadau creadigol. Ar ben hynny, i gefnogi marchnata prosiectau drwy ddulliau cynaliadwy.

Y broses o geisio am arian

Ar sail y dystiolaeth yn yr adroddiad hwn, nid yw asesu ar gyfer cynaliadwyedd yn ystod y broses ymgeisio yn flwch arall i'w dicio. Mae mwy i brosiect celfyddydol cynaliadwy na goleuadau LED a chynnal a chadw adeiladau carbon isel. Y disgwyl byddai i brosiect o'r math ddangos bwriad cynaliadwyedd clir gyda phroses a darpariaeth sy'n fuddiol i hyn. Nid yw chwaith, o reidrwydd, yn ymwneud a mesur nifer o berfformiadau, na chwaith ymwelwyr i arddangosfa. Mae angen i'r broses ymgeisio fod yn ddigon hyblyg i sicrhau bod prosiectau celfyddydol cynaliadwy (fel y nodwyd yn yr adroddiad hwn) ddim yn syrthio drwy'r rhwyd gyllido oherwydd eu hanallu i ddarparu rhestr lawn o ganlyniadau disgwylieiddig. Nid yw hyn yn awgrymu bod agwedd 'ffwrdd a hi', neu ein bod yn cydoddef ceisiadau 'niwlog', ond yn hytrach bod y drefn ymgeisio yn cymryd i ystyriaeth ffurfiau celfyddydol mwy perthynol a thrawsnewidiol a bod y ffurflenni yn cael eu diwygio yn unol â hynny.

Efallai bydd rhai prosiectau yn fwy mentrus, gan fod artistiaid yn annhebygol o wybod ymlaen llaw canlyniad neu'r daith byddant yn eu cymryd, ond mae dystiolaeth yn dangos bod y broses greadigol yn aml

angen y math yma o ansicrwydd mewn prosiectau celfyddydol cynaliadwy, a bod angen ymddiried yn yr artistiaid. Mae amser hefyd yn ffactor pwysig i'w ystyried. Mae'r math yma o brosiectau yn aml yn cymryd mwy o amser ac mae'r cerrig milltir yn llai diffiniedig. Ond, rhaid nodi, gall yr effaith hir dymor fod yn fwy oherwydd eu bod yn gwneud cysylltiadau dwfn, grymus a thrawsnewidiol.

Gan fod nifer o'r artistiaid hyn yn edrych tuag at greu dyfodol cynaliadwy, mae bwlch sylweddol yn yr offer sydd ar gael i artistiaid i ddeall a monitro gallu eu gwaith i effeithio ar newid mewn ymddygiad. Argymhellir bod y CCC yn gweithio gyda phrosiectau sydd wedi cael eu cynllunio'n benodol i gefnogi newid ymddygiad (er enghraifft y PIRC: Public Interest Research Council sydd wedi ei leoli yng Nghymru), ac yn benodol asesu ac archwilio gwaith monitro ar sail tystiolaeth o effaith y celfyddydau ar newidiadau diwylliannol. Mae rhai sefydliadau eisoes yn gweithio gyda sefydliadau academaidd i ddatblygu systemau monitro ar gyfer y gwaith hwn, er enghraifft, mae Awel Aman Tawe wedi bod yn gweithio ers 2010 gyda Phrifysgol Rhydychen i fonitro a gwerthuso newid ymddygiad o ganlyniad i'w rhaglen gelfyddydau cynaliadwy. Ond mae angen annog adrannau prifysgolion Cymru i fod yn rhan o'r gwaith hwn. Yn ogystal, argymhellir bod CCC yn defnyddio offer presennol i ganfod amcanion a thargedau mesuradwy ac ar gyfer monitro cynaliadwyedd, (e.e. Julie Bicycle's IG tools) ac i chwilio am brosiectau sydd â pholisiau datblygu cynaliadwy ffurfiol ar waith a / neu sy'n llofnodwyr i'r Siarter Datblygu Cynaliadwy.

Annog prosiectau celfyddydol cynaliadwy mewn cymunedau ledled Cymru

Derbyniodd ein harolwg ymatebion gan artistiaid ledled y wlad, ar draws gwahanol feysydd ac mewn ardaloedd trefol a gwledig. Cynigir y bydd artistiaid sy'n dewis gweithio mewn ardaloedd gwledig ac anghysbell yn chwarae rhan gynyddol bwysig wrth ddatblygu ystwythder ac mae'r adroddiad hwn yn argymhell bod eu gwaith yn cael ei ystyried yr un mor bwysig â'r hyn sydd yn rhan o system oriel / theatr ganolog. O bwysigrwydd mwyaf ydy potensial y math hwn o waith i gryfhau cysylltiadau â gweithgareddau celfyddydol sy'n bodoli eisoes yng nghymunedau a diwylliannau Cymraeg eu hiaith ac o ganlyniad gall helpu i bontio'r bwlch ieithyddol syn amlwg yn y sector. Mae artistiaid lleol mewn sefyllfa dda i hwyluso prosiectau yn eu hardaloedd eu hunain, ac awgrymir bod CCC yn ystyried o ddifrif cefnogi artistiaid o fewn cymunedau sy'n cael eu trawsnewid o fewn cyd-destun gynaliadwyedd (e.e. manau lle mae archfarchnadoedd mawr yn cael eu cynnig, neu ffracio, neu ffermydd gwynt / solar).

Annog cydweithio dwyieithog ac addysg draws-diwylliannol

Mae'r adroddiad o'r farn fod yr iaith Gymraeg yn hanfodol er mwyn cael mynedfa i gyd-destun diwylliannol penodol Cymru a dylai fod yn rhan annatod o'r broses a'r drafodaeth o ddatblygu cynaliadwy yng Nghymru. Mae ymatebwyr i'r arolwg yn gweithio'n bennaf trwy gyfrwng y Saesneg, ac eto, mae'r celfyddydau yn chwarae rôl sylweddol yn niwylliant yr iaith Gymraeg - rôl mae nifer o'r prosiectau a amlinellir yn yr adroddiad yn gweithio tuag ati. Mae'r amodau'n berffaith i gael trafodaethau traws-diwylliannol a thraws-ieithyddol am gelfyddyd gynaliadwy. Argymhellir bod mwy o ymchwil, digwyddiadau a gweithgareddau yn cael eu cynnal i archwilio ac ymgysylltu â syniadau o 'cynaliadwyedd' o fewn

diwylliant yr iaith Gymraeg ac i hwyluso ac annog ffyrdd newydd o ddysgu. Trwy hyn gallwn greu diffiniadau a phrosesau cyd-gysylltiedig sy'n siarad â, ac yn cynnwys, y rheiny sy'n gweithio yn y ddwy iaith.

Argymhellion gan ymatebwyr yr arolwg:

"Gallai CCC chwarae rôl llawer mwy pendant wrth ddod â phobl at ei gilydd ac annog cydweithio ac meddwl yn greadigol gyda rhai galwadau grant. (ar hyd llinellau y Celfyddydau a Gweithdai Ymchwil Dyniaethau)."

"Rwy'n credu y dylai pob SCR (Sefydliad Cyllid Refeniw) ymrwmo i'r Siarter Datblygu Cynaliadwy a gosod amcanion a targedau mesuradwy eu hunain."

"Bod yn ofynnol bod sefydliadau celfyddydol yn ymateb i sut y maent yn mynd i'r afael â materion cynladwyedd (y cynnwys neu swyddfa / sefydliad arferion bob dydd)."

"Mae'n amser i CCC ystyried estheteg perthynol fel dangosydd o ansawdd ac yn deall y pŵer o waith celf sy'n ceisio cysylltu ac yn annog deialog fel eu prif gyfrwng."

"Mae angen i CCC arwain y ffordd o ran ymgorffori cynaliadwyedd yn hytrach na ei gyflwyno fel blaenoriaeth arall/ticiwch y boc. Mae cyfathrebu a dealltwriaeth yn allweddol."

"Ystyriwch hirhoedledd a pharhad mewn perthynas â phrosiectau a sefydliadau sy'n ymwneud gymuned".

"Datblygu pot penodol o arian fyddai ar gael drwy broses ymgeisio ar gyfer prosiectau cydweithredol rhwng y sefydliadau celfyddydol a'r grwpiau gwyddoniaeth a chynladwyedd."

"Hyfforddi staff y cyngor y celfyddydau ym maes datblygu cynaliadwy."

"Peidiwch â chreu categori arall ar wahân ond gwehyddu materion cynladwyedd ym mhob prosiect a ffyrdd ariannu."

"(Annog) gweithio mewn partneriaeth â sefydliadau eraill ar draws y sectorau".

"Rwy'n credu bod y prosiect llwyddiannus ar raddfa fawr fel "Vetch Veg" wedi agor sefydliadau celfyddydol lleol a hefyd Cyngor Abertawe at y math yma o weithio - felly weithiau mae angen prosiect fel hyn sy'n rhoi esiampl i gyfeirio at wrth drafod prosiectau yn y dyfodol."

"Rhannu adnoddau (Rwyf yn dychmygu warws prydferth llawn o hen setiau, propiau, technoleg sy'n galluogi llogi ac yn y blaen). Rhannu adnoddau hefyd o ran sefydliadau allbynnau/digwyddiadau/rhannu pryderon, partneriaethau ar ymdrechion ar y cyd. "

"Rwy'n credu y dylai Cyngor y Celfyddydau fod yn ychydig fel yr Undeb Ewropeaidd, sydd â themâu trawsbynciol mewn ceisiadau am gyllid lle mae'n rhaid i bobl ateb, o ran ariannu unrhyw brosiect, sut mae hyn yn berthnasol at wydnwch yn wyneb newid yn yr hinsawdd. Byddai hynny yn gael i bawb feddwl am y peth. Ar gyfer unrhyw fath o gyllid Ewropeaidd mae yn rhaid i chi ateb i dair thema trawsbynciol sef cyfartal, un o gynaliadwyedd amgylcheddol a'r un arall am TG. "

"Mae cynaliadwyedd o'r celfyddydau yn debyg i reoli coetiroedd: Torri pren marw a gwneud lle i'r newydd i dyfu".

Cefnogi'r unigolyn

Sut ydym yn cynnal y sawl sy'n gwneud y gwaith hwn? Fel mae'r adroddiad yn nodi, mae sawl achos ymysg artistiaid a'r rhai sy'n gweithio o fewn cynaliadwyedd o ludded. Mae'r risg yn ddeublyg i'r sawl sy'n gweithio o fewn y celfyddydau cynaliadwy. Ar hyn o bryd mae'r rhai sydd ar flaen y gad yn cymryd rôl artist, rheolwr prosiect, ymchwilydd, swyddog y wasg ac yn y blaen, heb fawrgefnogaeth. Sut gall yr artistiaid hyn cael eu gwerthfawrogi am eu gwaith arloesol yn eu meysydd? Oes angen 'Theatr

Cenedlaethol ar gyfer Cynaliadwyedd Answyddogol' neu 'CGR Cynaliadwyedd' newydd neu Gynhyrchedd Creadigol?

Er bod sawl rhaglen yn y DU wedi'u sefydlu i gefnogi arweinwyr diwylliannol ac arloeswyr (er enghraifft y Rhaglen Arweinyddiaeth Clore), mae nifer o gychwynwyr yn datblygu eu gwaith heb y fantais o fentoriaid neu raglenni arweinyddiaeth. Mae math newydd o arweinydd sy'n dilyn trywydd mwy 'DIY' ac sy'n fwy tebygol o hyrwyddo a chydweithio yn hytrach na datblygu strwythurau hierarchaidd. Mae'r arweinwyr hyn yn chwarae rôl arwyddocaol wrth i ni ystyried y dyfodol rydym yn ei ddymuno. Mae nifer fechan o unigolion ar hyn o bryd yn gwneud llawer iawn o waith, ac eto nifer fechan o raglenni sydd wedi eu sefydlu i'w cefnogi. Yn yr ardal hon, gall ychydig o fuddsoddiad greu dylanwad mawr. Mae rhaglenni mentora fel Yr Odyn gan Volcano neu Lab NTW yn hanfodol yn ogystal â phresenoldeb arloeswyr creadigol fel y diweddar Kim Fielding o Tactile Bosch neu Ann Jordan o Elysium, y ddau'n arweinwyr / cychwynwyr newid a gwagleoedd newydd. Rydym yn argymhell system mentora fwy ffurfiol i arweinwyr creadigol sydd â diddordeb mewn cynaliadwyedd.

Wall Hanging, Head4Arts

Epilog

Er eu bod y tu hwnt i gylch gwaith yr adroddiad hwn, rhan o'n strategaeth ymadael yw adlewyrchu ein diddordeb i ddatblygu mewn partneriaeth â'r CCC a dehongli ac ymgysylltu gyda chanfyddiadau'r adroddiad gan artistiaid o amryw o ffurfiau celf ar gyfer y dyfodol. Gall hwn fod ar fformat digidol, ar ffurf llenyddiaeth neu gyflwyniadau celf fyw. Byddai gennym ddiddordeb mewn comisiynu artistiaid Cymreig sydd â record o gynhyrchu celf gynaliadwy i ymateb, dehongli a dadansoddi canlyniadau'r adroddiad. Gallai hyn gael ei ariannu drwy geisiadau am gyllid yn y dyfodol gan NESTA, y Loteri a Chronfeydd Cyngor y Celfyddydau.

Ochr yn ochr â'r comisiynau hyn, mae Eginiaid yn cynnig y dylid trefnu nifer o symposia ar ffurf dyddiau ymarferol, arbrolfol a fyddai'n cynnwys lledaenu canfyddiadau'r adroddiad. Bydd y rhain yn helpu adeiladu rhwydwaith, darganfod gwybodaeth bellach gan alluogi casglu data ychwanegol a thrwy hynny gynyddu'r lledaeniad, cyrhaeddiad a phroffil y prosiect. Byddai'r symposia Eginiaid yn cael eu cynnal gan aelodau o'r fîm ac yn cael eu trefnu er mwyn cyrraedd sawl ardal dros Gymru. Byddant yn cael eu cynnal mewn partneriaeth â gweithredwyr rhanbarthol sydd â gwaith wedi'u hamlygu yn yr adroddiad mapio cychwynnol. Bydd y rhain yn fach (tua 20 o gyfranogwyr) ac o bosibl yn cael eu cynnal mewn lleoliadau anffurfiol. Rydym yn gweld y symposia hyn fel adrifiad nesaf Eginiaid byddai'n sefydlu'r rhwydwaith fel endid corfforol, cynyddu gwybodaeth am rwydweithiau digidol a rhoi cyfle i fod yn rhan o'r rhwydweithiau rydym yn bwriadu creu gyda chymorth NESTA. Yn ogystal â hyn, byddai'n galluogi cyfarfodydd wyneb yn wyneb gydag aelodau presennol a newydd y rhwydwaith.

Byddwn yn gwneud cais am gyllid i gomisiynu artistiaid a ddisgrifir uchod yn ogystal â chyllid i redeg nifer o symposia ar ôl cyflwyno'r adroddiad.

Maynard Come Home, Simon Whitehead

Cyfweliadau

Cyfweliad gyda Rabab Ghazoul

Cyfranogi ac Ymgysylltiad Cymdeithasol

Y cwestiwn rydw o hyd yn ei ofyn ydy, pam yr ydym yn ymgysylltu â phobl? Ar dermau pwy mae hyn yn cymryd lle a pha agenda mae'n ei wasanaethu? Yn fy mhrofiad i mae ymarferiadau cyfranogol yn fy ngorfodi i i ymgysylltu'n wirioneddol â'r cwestiynau hynny mewn ffordd feirniadol a thrylwyr.

Yn fy ymarferiadau cynnar, roeddwn yn gweithio o fewn y theatr a pherfformiad cyfoes arbrofol - 12 mlynedd yn ôl symudais i mewn i faes celfyddydol a oedd yn fwy gweledol. Yr hyn sydd o ddiddordeb sylfaenol i fi fel artist ydy - sut ydyn ni'n cysylltu? Beth sy'n creu cysylltiadau ystyrion? Mae llawer o fy ngwaith yn ymwneud â'r sgysiol ac mae'n amlygu eu hun yn fy ngwaith mewn amryw o ffyrdd. Mae'r gwaith yn ymddiddori yn y manau lle mae pobl yn cwrdd, mewn manau lle mae pobl yn trawsdorri ac ymgysylltu â'i gilydd.

Beth mae'n ei olygu wrth i ni drafod integreiddio diwylliannol, cydlyniant cymunedol, iechyd a lles, gymunedau iach neu adfywio? Sut mae cymuned neu grŵp o bobl yn edrych? Felly fel artist unigol, ymarferwr, a hefyd, mewn ystyr ehangach, fel person sy'n arwain, neu'n rheoli prosiectau mae fy arferion yn cael ei llywio gan y cymdeithasol. Rydw i'n deall bod ein harfer sefydliadol yn aml yn dehongli hynny, nid o hyd yn ymwybodol, ond mewn ffordd eithaf cul. Mae hynny'n aml oherwydd cyfyngiadau adnoddau, gyllid, amser o gapasiti. Ond pan fyddwn yn gweithio gyda phobl, nid ein gwaith fel ymarferwyr sydd o ddiddordeb, ond yn hytrach ehangu gwagleoedd a gwahodd pobl i mewn. Yr hyn sy'n bwysig ydy gwahodd pobl na fyddai'n mynychwyr wyl ffilm neu gyfres o arddangosfeydd yn arferol - sut a pham mae hyn yn cael ei gwneud ydy'r cyfrifoldeb mwyaf. Mae llawer o fy ngwaith yn ymwneud â phwy ydy'r cynulleidfaoedd a chyfranogwyr sy'n dod i mewn i ofod penodol. Sut gallwn ehangu'r math wagleoedd?

Proses a Chynnyrch

Mae gen i ddiddordeb yn y ffordd y mae ein hymyriad creadigol yn creu posibiladau newydd i bobl, gwella'r hyn y gall cymuned fod trwy rym arferion diwylliannol neu waith creadigol. Mae gen i ddiddordeb herio rhai o'r dulliau presennol neu gonfensiynol o ddiwylliant, chreadigrwydd a chelf.

Rwy'n gallu gweld yr effaith hyn ar fy fy mhrosiectau – mae'r rhoi'r gallu i bobl ddatblygu ymdeimlad o ruglder ac ymdeimlad o gymuned, cyfathrebu a chysylltiad - ac rydw i'n credu bod hyn yn cael ei drafod yn helaeth yn ogystal â'r ystrydeb o 'Nid yw'r gymuned yn bodoli yn y ffordd ag yr oedd.' Rydw i'n credu

bod hyn yn rhannol gywir a hefyd yn ffordd ramantus o ystyried sut oedd cymunedau yn gweithredu yn y gorffennol. Rwy'n credu bod y rhwystr yma o gysylltu wedi bodoli ym mhob oes. Mae gan strategaeth ddiwylliannol ddull wirioneddol bwerus o dynnu allan yr hyn sydd gan bobl i'w gynnig, o dynnu allan eu potensial. Beth mae'n ei olygu i ddeall ein hunain a deall mwy o'n hunain?

Sut mae'r gwaith yn edrych?

Rwy'n credu'n gryf bod creadigrwydd wedi bodoli o hyd, lle bynnag yr ewch chi, boed os ydy ganolfan gelfyddydol, ofod diwylliannol neu ofod cymunedol yno neu beidio. Yn aml byddaf yn gweithio ochr yn ochr â phobl - gorymdeithiau placard, er enghraifft - rhywbeth sy'n rhoi cyfle i mi weithio fel artist gyda chysyniad yr wyf am ei ddilyn, adegau eraill gall hyn tynnu pobl eraill i mewn i rywbeth sydd yn orymdaith lythrennol, ymyriad mewn gofod cyhoeddus. Gall cyflwyno ein hunain yn y byd cyhoeddus ac ysgogi ymateb neu'n codi ymwybyddiaeth y gall pethau ddigwydd mewn ffordd wahanol fod yn rhan o strategaeth ddiwylliannol effeithiol oherwydd, rydw i'n meddwl, ei fod yn presenoli diwylliant, personoli creadigrwydd, y tu hwnt i'r oriel neu'r llwyfan.

Delio ag Anhawster

Rhaid hefyd ddod o hyd i ffyrdd o ddelio efo gwrthdaro sy'n dod i'r amlwg o fewn y sefyllfaoedd hynny, a'r diffyg llwybrau clir a syml wrth weithio gyda phobl. Boed hynny'n golygu'r pwysau a sialens enfawr o fod yn ynysig neu dlodi neu amddifadedd sy'n amlygu ei hun mewn cymaint o wahanol ffyrdd. Mae diffyg cyfleoedd o ran addysg neu ddiweithdra, yn faterion enfawr i gymunedau ac yn aml gymunedau penodol iawn sydd â sialensiau hir sefydlog.

Mae arferion cyfranogol yn ymwneud ag ymgysylltu â'r hyn sydd yno. A beth sydd yno ydy popeth sydd gan yr unigolion, ac unigolion sy'n rhan o gymunedau, i'w gynnig. Yr hyn yr wyf i ac artistiaid eraill yn cynnig yn y sefyllfa hon ydy'n profiadau, ein hanesion, ein potensial a'n cyfyngiadau. Beth sydd o ddiddordeb yn y manau hynny ydy'r gwrthdaro a sut yr ydym yn llywio hynny, tuag at ymdeimlad o gysylltiad â chymuned, a sut rydym yn defnyddio arferion creadigol i fynd ar eu trywydd. Rhan o'r broses honno yw'r terfynau, y gwrthiannau, y tensiynau rhwng grwpiau, a dyma'r rhan o'r broses sy'n fy niddori i. Gwir fesur grym arferion diwylliannol yw sut y gall ddarparu ffyrdd o lywio'r pethau naturiol sy'n dod i'r amlwg o fewn, a rhwng, bodau dynol a sut yr ydym yn delio â'r pethau sy'n codi rhwng pobl os ydym â diddordeb ymwneud â hwy neu rannu gofod gyda nhw, neu symud materion ymlaen gyda nhw, neu herio syniadau penodol y cyngor ar adfywio.

Hefyd o ddiddordeb ydy sut mae grwpiau o bobl neu gymunedau yn herio arferion sefydliadol ac yn herio naratif, neu rai o'r hanesion parhaus wrth drafod beth ydy newid, beth ydy adfywiad, beth ydy trawsnewidiad, beth ydy cydlyniant cymdeithasol. A hefyd, i raddau, herio adeileddau grym. Ond pryd daw grymuso yn rhan o'r broses? Ym mhle cawn ni ddeialog neu drafodaeth mewn gwagleoedd lle na fu trafodaeth o'r blaen, neu mewn manau lle mae pobl wedi diflasu ar ddeialog gan ei fod yr un peth, a

gwir symud i wagleoedd lle gall bobl gredu yn hynny - lle mae'r gonestrwydd newydd hyn? Mae gen i ddiddordeb yn y ffordd yr ydym yn cydnabod ac yn cael deialog am ein canfyddiadau gwahanol o'r nodau neu ddyheadau hynny, a sut mae'n teimlo i wahanol grwpiau o bobl.

A yw'n gelf?

Un o'r cwestiynau sy'n dod i'r amlwg ydy: beth ydy arferiad cymdeithasol a sut mae'n wahanol i waith ymarferwyr cymunedol neu actifydd gwleidyddol? Mae artistiaid yn diffinio beth ydy'r arferiad gan ddefnyddio strategaethau penodol iawn o fewn eu gwaith neu ddefnyddio dulliau cysniadol. Felly gall fod gorgyffyrddiant rhwng datblygiad cymunedol ac arferion o adfywio, ond rwy o'r farn bod artistiaid yn ymdrin â'r ardaloedd hynny mewn amryw o ffyrdd. Mae unigolyn yn cwestiynu ei arferion a sut mae hyn yn teimlo ... rydych yn ceisio tynnu allan hanfod yr hyn yr ydych yn ei wneud fel artist mewn sefyllfa benodol, mewn cyd-destun penodol neu ddarn penodol o waith. Rydw i'n credu bod hynny'n her i bobl sy'n gweithio gydag arferion cymdeithasol neu arferion cyfranogol, ond ar yr un pryd mae'n gyfle pwysig.

A yw'n ymatebol?

Rwy'n credu ei fod bron yn amhosibl i artistiaid beidio ag ymateb, yn yr ystyr ehangaf, i beth sydd digwydd o'u cwmpas, beth sydd yn y byd. Ond byddwn yn dweud bod fy arferion fy hun - os wyf yn edrych ar fy arferion maent o hyd a diddordeb yn yr hyn sydd o fy nghwmpas ac mae'n anodd gwybod beth sy'n dod yn gyntaf, mae'r holl beth yn cydblethu.

Creais ddarn o waith a oedd yn dibynnu'n helaeth ar grŵp o bobl a oedd yn ganlyniad i seiclo o gwmpas ym mis Rhagfyr a gweld be roeddwn i'n ei ystyried yn hysbysebion sarhaus, hysbysebion bilfwrdd gan Coca-Cola a oedd yn dyrchafu hysbysebu diflas i lefel uwch. Dyna lle yr oeddwn i, yn troelli yn fy mhen, ac fe ysgogodd yr holl hysbysfyrddau yma i fi fynd 'O'. Beth ddaeth i'r amlwg oedd y dymuniad i ymateb i hyn. Byddwn i wedi gallu ymateb mewn ffordd nad oedd yn galw am gymorth gan unrhyw un. Byddai wedi bod yn ddigon hawdd i mi ymateb mewn sawl ffordd fel artist. Ond roeddwn i eisiau gwneud hyn efo amrywiaeth o bobl, gyda grŵp o bobl. Ac yn yr ystyr hynny mae'n alwad agored iawn ....Dydw i ddim yn awyddus i ddefnyddio'r term 'alwad agored' gan nad ydy unrhyw beth yn agored gan nad ydy ein cymuned yn cynrychioli'r holl fyd - felly mae'n alwad agored ar draws trawsdorïad o rwydweithiau a chymunedau.

Ond yn yr ystyr hynny, roedd gwireddu'r gwaith - sef 35 - 40 o bobl yn dal i fyny set wahanol iawn o destunau dan hysbysfwrdd gwag - dyna'r cyfuniad o'r esthetig lle rydych yn ymateb i'r allanol a'r mewnol - y syniadau sydd gennych fel artist, ac i beth sy'n mynd ymlaen yn eich amgylchedd.

Cynaliadwyedd

O ran cynaliadwyedd, rwyf am weithredu mewn ffordd lythrennol iawn, gan ddechrau efo defnydd o adnoddau a defnyddiau. Rwyf o hyd wedi cael fy nenu tuag at weithio gyda deunyddiau 'darganfyddiedig'

neu ddefnyddiau sy'n bresennol neu hyd yn oed dweud 'mae hwn eisoes wedi cael ei ddefnyddio'. Rydw i lawer hapusach yn gweithio o amgylch pethau sydd eisoes yn cael eu defnyddio. Rhan o'r dull hwn ydy ymateb i bethau sydd yno eisoes neu creu dull o ail-fframio.

Etifeddiaeth

Beth yw effaith y prosiect y tu hwnt i'r cyfnod gwaith? Beth sy'n dod i'r golwg? Beth sy'n digwydd pan gollir hyn neu'n pan ddaw i ben? Ar un lefel y gallaf ddweud, iawn, fe wnes i breswylid ddeng mis ym Mhen-y-bont ar Ogwr ac rwy'n bendant yn teimlo mae nid cyd-ddigwyddiad oedd bod rhai o'r gwirfoddolwyr ar y prosiect hwnnw, y rhai oedd mwyaf ynghlwm i'r prosiect, ddim am weld y prosiect yn dod i ben - er yn amlwg roedd y prosiect yn cael ei ariannu am gyfnod penodol ac roedd hynny'n dod i ben ac roeddwn i'n gadael. Ond cododd grŵp celfyddydol newydd allan o hynny, cafodd ei redeg gan bobl leol sy'n dal i barhau i wneud pethau ym Mhen-y-bont gyda chyllid o ffynhonnell arall. Cynaliadwyedd yn yr ystyr hwnnw ydy – rhan o beth ydy'r bobol yma, a sut mae hyn yn eu galluogi i gynnal a pharhau i weithio yn y ffyrdd hyn?

Rwy'n credu bod llawer o'r gwaith sy'n dod o dan y pennawd 'mynediad,' 'allgymorth' neu 'ddatblygiad,' pan nad yw'n cael ei brif-ffrydio yn ein harferion gweithredol, neu pan nad yw'n cael ei brif ffrydio i mewn i'r ffyrdd craidd y mae sefydliad neu brosiect yn cael ei gweithredu - mae yna beryg datblygu pethau byrdymor sydd mewn gwirionedd yn gwasanaethu ein hanghenion, yn ticio bocsys a chynnal ein harferion craidd - ond gall fod yn gamddefnyddiol os nad ydym yn meddwl am beth ydy'r potensial hir dymor a'r hyn sy'n cael eu cynnal o ran ymgysylltu a chynnwys i'r bobl. O dan ba delerau gallwn gynnwys grwpiau penodol o gymunedau penodol, ac yn enwedig y rhai sy'n cael ei ddisgrifio yn 'waharddedig' neu 'ar y cyrion'?

Os ydym yn ceisio ennyn diddordeb pobl - sut mae'r bobol hyn yn ymgysylltu? Sut mae cynnal eu hymgysylltiad tu hwnt i'r amlygiad cychwynnol? Sut mae grŵp o bobl yn trawsnewid i fod yn gynulleidfa graidd? Rwy'n credu bod hynny'n bwysig, ac yn cysylltu i hyn mae'r syniad o sut yr ydym yn edrych ar gynulleidfaoedd a sut yr ydym yn edrych ar gyfranogwyr posibl ac rydw i o'r farn ein bod ni weithiau yn adrannu. Sut mae datblygu manau penodol iawn, sy'n ein galluogi i gyfuno ein cynulleidfaoedd? Rydym yn cyfeirio at mynediad ac eithrio drwy gael rhaglenni pwrpasol ar gyfer cymunedau penodol, ond nid yw'r bobl hynny byth yn dod i'ch oriel neu'ch canolfan gelfyddydau neu eich neuadd gyngerdd. Os nad yw'r bobl hynny yn dychwelyd na chwaith yn teimlo ei bod yn rhan o grŵp ehangach sy'n mwynhau'r celfyddydau neu'n mynychu prosiectau, yna rwyf o'r farn bod angen codi'r cwestiwn o gynaliadwyedd. Mae orielau wedi bod yn rhad ac am ddim am flynyddoedd ond nid yw bobol yn teimlo'n gyfforddus mewn rhai manau penodol.

www.axisweb.org/p/rababghazoul

Cyfweliad gyda David Colwell

Yr Her Creadigol

Mae'n ymddangos i mi taw'r her creadigol - os yw'r hyn yr ydym yn meddwl sy'n digwydd YN digwydd - yw gwneud y dyfodol yn hygyrch, yn ddymunol, yn gyffrous (a) heriol, ond heb fod yn fwy heriol nag sy'n angenrheidiol. Dyna ein gwaith.

Mae'n ymwneud ag iaith, a'r hyn y mae pobl yn derbyn - y doethineb a dderbyniwyd. Yn fy myd mae'n cael ei dderbyn drwy'r hyn sydd gennych o'ch cwmpas. Mae yna reswm, os ydych yn uchelgeisiol, bod gennych dŷ ffrâm dderw ffug-Duduraidd, mae'n cyfleu diogelwch - ond sut allwch chi fod mor ddi-hid am 'nawr'.? Ewch i sioe dodrefn, 100% Design neu rywbeth fel 'na, a does bron ddim yno na ellid fod wedi cael eu cynllunio yn 1953. Mae'r 'peth' modern canol y ganrif hon ymhobman. Gallwch weld pam. Roedd yn gyfnod pan oedd lot o egni creadigol ac ymdeimlad na allai pethau fod yn waeth. Yr holl brofiad o gyfnod rhyfel, a'r technolegau a ddaeth allan o hynny, a lot o 'newydd-deb' a brwdfrydedd ac egni.

Dyma'r byd lle cefais fy magu. Ond nid oedd y byd hwnnw yn ymwneud ag adnoddau cyfyngedig. Yr oedd am y Freuddwyd Americanaidd, neu fersiwn Scanda o'r Freuddwyd Americanaidd. Clywais yn ddiweddar nad gŵyl Prydain oedd Gŵyl Prydain, ond yn hytrach gŵyl o Sgandinafia. Mae'r holl ethos hwnnw a fabwysiadwyd gennym yn Sgandinafaidd. Roedd yn egalitaraidd. Yr oedd yn fforddiadwy. Roedd yn gyffrous. Roedd yn fyd cyfan o ddeunyddiau newydd: plastigau, castiau alwminiwm - yn bendant dechreuodd fy ngyrfa fel dylunydd yn y byd hwnnw. Mae'r gadair persbecs a greais yn 1968 fel myfyriwr yn awr yn enwog.

Ond mae'r freuddwyd yn amhriodol am y tro. Mae'r mudiad modern - y peth Corbusier, y tŷ yn beiriant ar gyfer byw. Neu'r peth Bauhaus, gan ddechrau gyda safbwynt Walter Gropius - pob un ohonynt yn deillio o gyflwr yr Almaen rhwng y rhyfeloedd: amddifad. Ond roedd yn ymddangos bod pob un o'r symudiadau hynny yn chwilio absoliwt. A'r newid mawr nad ydym wedi dod i delerau ag ef, yw ei fod yn berthnaseddol - mae'n gymharol. Nid oes unrhyw absoliwt. Ddim mewn gwirionedd. Mae gwyddoniaeth wedi bod yn dweud hyn wrthym, ers diwedd y 1960au.

O Absoliwtiaeth i Perthynolaeth

Felly dyna'r newid mawr, ei fod yn fyd perthnaseddol, ac nid ydym wedi deall hynny. Efallai yn wyddonol, ond yn ddiwylliannol, braidd dim.. Ac mae gennym gyfeirnodau, ac yn fy myd dodrefn a gwaith coed, mae'r model ar gyfer hynny yn mynd yn ôl hyd yn oed ymhellach - fel yn wir y mae'r mudiad modern - mae wir yn mynd yn ôl at y mudiad Celf a Chrefft. Dyna sy'n ddi-ddorol iawn am y symudiad Celf a Chrefft - A) o hyd yn edrych yn ôl. Ac B) nid oedd yn ddyfeisgar. Doedd dim byd newydd technegol am eu cynnyrch - yr oedd patrymau neis a rhywfaint o ysgrifennu diddorol, dydw i ddim am ladd ar un rhywbeth,

ond doedd dim dyfeisgarwch. Felly, yn fy marn i mae hyn yn gynfas gwyn, ond mae angen iddo gyrraedd mäs critigol i symud ymlaen. (Ond) nid yw'n gweithio o safbwynt economaidd. Fel u sydd wedi rhedeg cwmni gyda deg o weithwyr, yr anogaeth gan y polisi trethiant yw eich bod mwy ar eich ennill yn prynu peiriant na chyflogi person.

Mae'r gwaith rwy'n ei wneud yn awr yn cael ei wneud mewn ffatri yn Coventry ac mae wedi bod yn anodd iawn eu darbwyllo am werth y syniad hwn. Os edrychwch ar y pren hwn, a'i deimlo, mae ganddo ansawdd. Ac fel arfer beth sy'n digwydd gyda phren yw eich bod yn ei llifo, yna ei daenu - i gyd yn fecanyddol. Mae pob gweithred yn defnyddio llawer o ynni. Gyda'r math yma o dorri, mae cenhedlaeth newydd llafnau llifo band, sy'n 'tungsten tipped', sy'n torri'n braf, ac mae'n dod yn syth oddi ar y llif. Mae hyn yn golygu bod angen ei wneud yn iawn, oherwydd dim ond un cyfle gewch chi. Mae'n rhaid i chi sefyll ar ddiwedd peiriant a phasio pethau trwodd, felly mae 'na elfen o sgil. Mae yna mewn gwirionedd yn llai o amser ond fwy o sgiliau, ac mae llawer llai o wastraff oherwydd, i wneud y darn hwn, byddai wedi gorfod bod yn 2mm fwy reit o amgylch, sydd bron yn 25% o'r cyfaint.

Felly, rydych dorri allan y broses o daenu ac, os ydych wedi bod erioed i mewn i ffatri ddodrefn, mae'n cael ei wneud ar beiriant maint yr ystafell hon sy'n taenu 4 ochr ar unwaith, a bydd yna echdynnydd llwch arno fydd yn cael defnyddio o leiaf deg marchnerth, ac mae'n sugno aer - nid ydynt yn gwybod faint o droedfeddi ciwbig y funud, ond byddai'n gwagio ystafell fel hon o aer bob 5-10 eiliad. Yna mae'n rhaid iddo gael ei hidlo - ac wrth gwrs, mae hyn i gyd yn aer rydych wedi cynhesu. Ac mae'n swllyd. Mae'r rhai newydd yn llai swllyd na'r rhai hŷn, ac mae'n mynd i gostio £ 15,000. Ac mae'n mynd i gael 20-30 marchnerth o ynni trydan ynddo. I'w gwneud yn dawedog. Beth sydd mor dda am tawedog?

Gyda'r broses plygu stêm, mae'n rhywbeth ble rydych yn mynd o bren heb ei sychu i bren sych, a ffurfiwyd mewn un tro, a gyda llai o ynni. Rwyf wedi bod yn gwneud hynny ers 35 mlynedd bellach. Ges i grant gan Gyngor Celfyddydau Cymru yn 2010 a dyna pryd ddechreuais wneud y gwaith hwn. Nid wyf wedi gwneud archwiliad cyflawn arno oherwydd bod cymaint o newidynnau. Yn ôl pob tebyg mae tua hanner yr ynni yn cael ei arbed ac yn bron yn sicr mae'n ddwywaith yn gryfach, ac mae gostyngiad o tua un rhan o dair mewn cynnwys deunydd.

Alla'i ddim eu gwerthu. Mymryn fan hyn a fan draw. Dwi wedi eu prasio felly bod modd rhoi 'mark-up' cyfanwerthu a manwerthu, yr holl bethau hyn. Ond does dim diddordeb. Dim diddordeb gan Heals, dim diddordeb gan Liberty, oherwydd eu bod yn sownd yn 1953, rhowch inni ganol y ganrif fodern.

Sgil Effaith mewn Byd Holistig

Mewn byd absoliwt, mae 'na rywbeth a elwir yn sgîl-effaith. Nid oes y fath beth â sgîl-effaith, dim ond effeithiau. Efallai nad ydynt yn effeithiau yr ydych ei eisiau, ond maent yn rhan annatod o'r effaith gorffenedig : i gyrraedd Tenerife mewn 2 awr, neu beth bynnag, mae'n rhaid i chi edrych ar yr holl

effeithiau. Felly sgil effaith o gael creu pethau mewn ffordd 'idiot proof' - drwy brosesau hyper-mecanyddol heb sgiliau - yw eich bod yn diweddu lan gyda chriw o idiots. Hynny yw, mae e siŵr o ddigwydd. Go brin y gall fod yn unrhyw ffordd arall. Bydd Byw yn dod yn llai boddhaol. Mae am gostio. Y gost fydd iechyd y person - sydd yn mynd i fod yn ddrud. Mae'r ymdeimlad o bwrpas i'r genhedlaeth nesaf, mae hynny'n hynod ddrud!

Stasis a Symud

Rwyf yn cymryd llawer iawn o ddiddordeb mewn 'cysur'. Gallwch eistedd yn un o'r cadeiriau hyn am oriau ac oriau am y rheswm hwn: mae yna gwestiwn o siâp, mae 'na gwestiwn o ansawdd, mae'r ffaith bod wyneb hwn nad yw'n llyfn, wedi'i sythu mymryn, mae ganddo gyd-effithiad uwch o ffrithiant, sef yr hyn mae clustogwaith yn ei wneud, ond bod clustogwaith yn ormod. Yr hyn yr ydych ei eisiau gan strwythur, sydd yn mynd i gefnogi corff, yw cryfder a hyblygrwydd. Yr hyn yr ydych ei eisiau oddi wrth safbwynt cysur tymor hir yw mymryn o symudiad, oherwydd pan fyddwch yn cyflwyno symudiad bach iawn, mae'n atgoffa eich corff, er eich bod yn eistedd ac rydych yn gyfforddus, rydych yn dal i fod yn actif. Os siaradwch â rhywun yn dysgu techneg Alexander, nid ydynt yn defnyddio'r gair osgo, gan fod hynny yn awgrymu eu bod yn sefydlog. Byddent yn dweud, mewn gwirionedd, eich bod yn edrych am symudiad. I fod yn eglur. Felly, rydych eisoes yn mynd peth ffordd i hyn yr wyf am ei gael o'r byd y rydym yn trafod - sef cyfathrebu, sef bod yn agored. Dwi wrth fy modd yn eistedd o gwmpas bwrdd bwyd a bwyta a thrafod. Mae'r ffaith fod yna fwrdd rhyngoch. Mae'n rhoi eich gofod eich hun i chi, ond mae'n rhywbeth yr ydych yn rhannu. Mae yna rywbeth am yr agwedd yma o ddefnyddioldeb sydd, yn fy marn i, o gymorth mawr.

Ffwl prawf a Risgiau

Dywedodd fy athro, sydd wedi hen fynd erbyn nawr, taw crefftwaith yw saernïaeth risg. Sy'n dod yn ôl at yr hyn roeddem yn ei drafod, yn sôn amdano o'r blaen, am 'idiot-proof' - nid crefftwaith ydyw. Rwy'n siarad am yr hyn mae'n ei olygu i greu pethau. Mae 'gwneud pethau' yn lefelwr. A'r syniad yma ein bod mewn byd lle nad ydym yn creu pethau: yn gyntaf - pam? Yn ail - mae'n amlwg nad yw hyn am ddigwydd - A ydym am fod mewn cyflwr llonydd? Nah. Does dim byd am hynny sydd yn apelio. Y peth arall yw hwyl: a yw'n hwyl? Dwi'n galw'r deng mlynedd ar hugain diwethaf yn y celfyddydau gweledol yn 'oed yr eironi'. Ac mae'n balet cyfyngedig iawn. Mae eironi yn slic ac mae ganddo fath penodol o 'chic' ond mae yna arwahanrwydd, mae'n gam i'r ochr - rydych yn edrych ar bethau o'r tu allan. Mae'n ymddangos i mi fod eironi wedi bod yn gwbl dreiddiol yn y byd dylunio ers 1980. Philip Stark a'r holl stwff Brit-celf. Maen nhw i gyd yn eironig. Maent i gyd yn gweithio trwy gyfeirio at rywbeth sydd eisoes yn bodoli, ac nid yw hynny o ddiddordeb i mi.

Dylai'r byd crefft fod mewn sefyllfa i arbrofi, ond yn anaml gwelwn hyn. Nid oes diddordeb mewn arloesedd technegol - ychydig efallai ym myd pensaernïaeth, ond nid yw yno ar lefel tai dai ar gyfer pobl. Iawn, mae yna ychydig mwy o inswleiddio ac mae'n cynnwys rheoliadau adeiladu, ond nid yw'n cydio. Sut

rydym yn ymdrin â'r syniad bod y tŷ yn ymateb i'r hinsawdd? Dyna lefel mynediad, ondife? Yn syth o flaen eich wyneb. Gwrthod sylu arno. Yn osgoi materion o bensaernïaeth, dylunio, lles. Mae ar y lefel honno.

Strwythur

Dyma sy'n bwysig imi: y ffordd y mae wedi'i greu, profiad y cwsmer, y person sy'n eistedd arno. Rwy'n hidio am yr effaith amgylcheddol ac wedi fy swyno gan y saernïaeth. Mae strwythur imi fel gramadeg yw i berson geiriau, neu gywair i gerddor. Mae strwythur yn anochel. Mae e yno, hwnna yw'r sgerbwd. Ond prin ddim o'r cyrsiau dylunio sydd ag elfennau sy'n ymdrin â strwythur, mae'n estron. Rwyf wedi cymryd diddordeb ynddo yn amlwg - rwy'n ddyslecsig. Oherwydd bod y gair ysgrifenedig yn rhywbeth yr wyf wedi dysgu, yn fy mlynnyddoedd cynnar, i osgoi . Dyna fantais enfawr oherwydd eich bod yn cael eich ystyr o rywle arall. Oni'n deall strwythur cyn i mi fedru darllen. A beth rwy'n ceisio ei wneud yw cyfuno'r rhain, ond wnewch chi byth cael y gorau allan unrhyw un ohonynt yn unigol. Mae'n debyg, os ydych am ddylunio car cyflym iawn, car rasio, mae'n mynd i fod yn ofnadwy yn gwneud popeth arall. Does unman ar gyfer eich siopa, unlle i'w barcio, mae'n ddrud, ac yn gadael y glaw i mewn. Mae'n anaddas ar gyfer bob dim, ac eithrio ei fod yn hynod o gyflym. Felly, nid ydym eisiau un o rheina. Ac mae'r un peth yn berthnasol i steil. Yr hyn rwy'n ceisio ei wneud wrth strwythuro fy nghadeiriau, yw cael yr holl bethau hyn i weithio gyda'i gilydd. Mae'r hyn yr ydych yn chwilio amdani o ran strwythur yr un peth ar hyn yr hoffech o ran cysur yn yr un peth a'r hyn y hoffech o ran strwythur, sy'n handi.

Rhialtwch

Rydym yn cael y sgwrs hon, ond yn wynebu ein gilydd, ddim wrth ymyl ein gilydd. Sef yr hyn sy'n digwydd gyda bron pob ardal eistedd gyhoeddus. Dyma'r sefyllfa ar ei waethaf. Dwi wedi gwneud pethau fel 'na, ma'n siwr mod i wedi creu mwy o seddau cyhoeddus nag unrhyw beth arall, dim ond oherwydd dyna mae pobl eisiau. - sydd dda i ddim i neb. Mae llawer o fy seddau cyhoeddus yn rhoi'r dewis i gael eich lle eich hun, neu i rannu. Ac mae'r opsiwn hynny'n eich gwneud yn fwy agored. Mae 'na deinamig am y peth ac mae' na lawenydd. Mae yna rywbeth yn y celfyddydau gweledol sydd wedi bod ddifoesol. Dydw i ddim yn chwilio am rinweddau, ond yr wyf yn meddwl bod moeseg yn ofnadwy o bwysig. Mae bod yn llawen yn ofnadwy o bwysig, ac os nad oes gennych farn yna manaman ichi roi'r ffidil yn y to. Yr ydych yn dod ar draws cymaint o bethau lle gadewir y cwestiwn yn agored.- ffilm neu ddrama neu beth bynnag, a dyma'r broblem. Nid am hyn rydym yn son. Mae'n ymwneud ag atebion, neu fel arall pam trafferthu? lawn, tynnwch sylw ati - ond nid oes angen y diwylliant cyfan i wneud hyn. A dyna beth sydd wedi bod yn digwydd.

Rôl yr Artist

Mae ein rôl ni yn wirioneddol syml. Mae fy rôl i yn syml. Sef gwneud pethau sy'n berthnasol i nawr ac yfory. Er mwyn sicrhau bod y fytholeg yn berthnasol, ei fod yn symud i mewn i'r dyfodol. Efo'r mater amgylcheddol - mae'n llawer mwy na hynny oherwydd ei fod yn mynd drwy lafur twp, a'r holl bethau yma - dyma beth y gallwch ei wneud. Sydd LAWER mwy diddorol?

www.davidcolwell.com

"O" Range Table, David Colwell

*Drwg Yn Y Caws,
Gydweithredol/Troedyrhiw*

*Eisteddfod Cwmffradach, Rhodri ap Hywell
a Meleri Williams*

Cyfweliad Euros Lewis

Y Draffodaeth Theatr

Rwy'n gweithio gyda thri chyfrwng ar hyn o bryd: Theatr Gydwethredol Troed-y-rhiw, Radio Beca a Wes Glef sef cwmni cynhyrchu teledu. Rwy'n meddwl am y tri chyfrwng fel agweddau o'r un peth: hynny yw, mae popeth dwi'n trafod yn mynd ar draws y cyfryngau hyn i gyd ac mae'n fater o adnabod p'un yw'r prif gyfrwng ar gyfer y gwaith hwnnw. Mae'r theatr yn tueddu arwain fel prif gyfrwng am fod gen i ddi-ddordeb yn y draffodaeth theatr sydd yn ddibynnol ar bobl, ar eu sgwrs a'u hymateb. Yr angen sydd gan bobl i fod o fewn rhyw fath o sgwrs sydd yn fwy nag ymateb, uniongyrchol "top pen" i beth sy'n digwydd. Rwy'n ystyried theatr nid fel sefydliad ond theatr fel deinameg, a ble bynnag mae cymdeithas, mae'r deinameg o theatr yn bodoli, hyd yn oed os mae'n anweladwy neu yn y lle rhithiol yna o fod o fewn meddyliau pobl.

Os oedd rhaid i mi ddisgrifio gweithgareddau Theatr Gydwethredol Troed-y-rhiw, bysw'n yn dweud bod Theatr Troed-y-rhiw yn derm neu'n enw ar rywbeth sydd eisoes yn bodoli o fewn y diwylliant Gymraeg. Yng Ngheredigion, yn arbennig, mae theatr yn gyfrwng o fynegiant ac o weithredu yn greadigol sydd â statws uchel o fewn y gymdeithas. Mae'n bwysig peidio â chyfyngu'r syniad yma o theatr at ffurfiau normaif o lwyfan, drama, llinellau, naratif ayyb. Mae Theatr Troed-y-rhiw rhannu ei wreiddiau â theatr ôl-ddramataidd, ffurf sydd llawer mwy i'w wneud â bod gyda'n gilydd a rhannu profiadau.

Cynaliadwyedd Ddiwylliannol

Mae yna nifer o themau a ddi-ddordebau tu ôl i'r tri chyfrwng sy'n gyrru'r gwaith, ond yr hyn sy'n wir am y gwaith i gyd yw ei fod ynglyn â bywyd y diwylliant lleiafrifol ac anghydfurfiol (yng Nghymru) a'i gynaliadwyath. Nid cynaliadwyedd yn yr ystyr o ddal 'mlâ'n, ond yn yr ystyr o greu a chynnal gallu'r diwylliant i greu, oherwydd os nad yw'r diwylliant yn creu, mae'n stopio bod. Mae (y diwylliant) yn

ddibynnol ar bobl yn cyd-greu, a'r cyd-greu hwn sy'n achosi ac sydd yn sylfaenol i anghydfurfioldeb (y diwylliant): mae'n mynd yn hollol yn groes i'r patrwm o ddarparwyr a chwsmeriaid, i roi'r termau mwyaf cyfoes o beth yw cydymffurfio. Dyma pam rwy'n sôn am y gwahaniaeth rhwng "Culture" a "Diwylliant".

"Culture" a "Diwylliant"- Hierarchaeth ac Anghydfurfioldeb.

Y gwahaniaeth mawr rhwng Culture a Diwylliant yw bod Culture i 'neud â hierarchaeth, un ffordd neu'r llall: gwleidyddol, brenhinol, cyfalafol. Mae ynglyn â chynnal pyramid a chynnal grym o dop y pyramid. Mae ynglyn â chreu cyfoeth; a ry' ni'n gwybod mai dyma'r bygythiad mwyaf i gynaliadwyaeth o bob math: cynaliadwyedd amgylcheddol a diwylliannol. Rôl bwysig sy'n datblygu i ddiwylliannau lleiafrifol yw bod ganddyn nhw lais a grym i sefyll yn erbyn y strwythur sy'n cynnal cyfoeth a hierarchaeth "Culture". Mae'r dewis gennym ni (i neud hyn) yng Nghymru i ddefnyddio a buddsoddi yn ein diwylliant ein hunain. Dydw i ddim yn meddwl bod ganddyn nhw'r dewis yn Lloegr am fod rhaid iddyn nhw ymladd o fewn yr hierarchaeth sy'n bodoli.

Diwylliant yw "collaborative action" a phobl mewn perthynas creadigol â'i gilydd. Mae e'n egalitariaidd ond yn radical hefyd am fod "diwylliant" wastad ynglyn â newid pethau a chreu ac ail greu cymdeithas a chymuned o hyd. Dyma pam, o ran y sefyllfa o gynaliadwyaeth yng Nghymru bod yna gymaint o botensial trafodaeth pan fo pobl yn symud i mewn i Gymru, maen nhw hefyd yn gallu symud mewn i'r drafodaeth yma, ac unwaith ma' nhw yn y drafodaeth, ma' nhw yn y diwylliant. Beth mae angen i ddiwylliant cynaliadwy i'w wneud, yw bod mewn disgwrs â diwylliannau eraill, ond heb gael ei fyddaru gan "Culture".

Raymond Williams sy'n dweud ei bod hi'n anodd iawn i unrhyw beth newid o fewn system o hierarchaeth, oherwydd pwrpas hierarchaeth yw cynnal trefn. Ond os mae cymdeithas o bobl sy'n arddel perthynas gref â'i gilydd am uno a chydweithio i newid rhywbeth yna mae modd newid pethau o'r gwaelod lan. Enghraifft o'r hyn 'dwi'n sôn yw Radio Beca: rwy wedi danfon neges at y bobl a'r cymdeithasau sydd wedi cefnogi Radio Beca hyn yn hyn, i'w hannog i ddefnyddio Radio Beca fel cyfrwng i rannu eu gwerthoedd a'u gweledigaeth nhw â'u cymunedau.

Fy rôl i fel "agitator" neu ysgogydd o fewn y diwylliant yw helpu pobl i barhau i feddwl a gweithredu yn anghydfurfiol, yn ôl eu greddf. Os 'dy ni'n edrych yn hanesyddol ar beth sydd wedi digwydd tro ar ôl tro pan ein bod ni'n teimlo fod y diwylliant cydymffurfio neu "Culture" yn ein gwasgu ni mas o fodolaeth, trwy ein diwylliant rydym ni wedi ffeindio ffordd o fynegi rhywbeth gwahanol. Mae'r mynegiant hwn yn codi oherwydd ein bod ni wedi dod at ein gilydd, ac ymateb gyda'n gilydd: mae yna theatr o fynegiant wedi codi. Maen nhw'n creu byd llawn o sefydliadau Cymraeg, ac anaml iawn gwelwn ni rhain mewn adeiladau: pwynt sydd yn ddiddorol iawn i'r drafodaeth amgylcheddol. Prin iawn mae'r diwylliant Cymraeg yn mynegi ei hunan yn bensaernïol; y bensaernïaeth yw'r berthynas weithredol rhwng pobl â'i gilydd.

Yr Eirfa Gymraeg a Chymuned

Mae'r holl dermau Cymraeg gwahanol sy'n cyfateb yn fras i'r gair Saesneg "community": cymuned, cymdeithas, cymdogaeth, bro ayyb yn llawn ystyr gwahanol: nid termau nebulous ydynt ond termau llawn ystyr sy'n disgrifio pethau penodol sy'n bodoli. Wrth waelod y termau mae cydgyfrifoldeb a chydweithio - nid cytuno! – mae anghytuno yn rhan o gydweithio a chydgyfrifoldeb. Anaml iawn mae consensws o fewn cymdeithas: mae ambyti trafodaeth a safbwyntiau gwahanol ond yn gytûn ar y cydgyfrifoldeb i siapio'r dyfodol.

Un o amcanion sefydlu'r Pwerdai oedd atgoffa pobl mai nhw sydd yn diffinio cymuned, nid llywodraeth (leol neu wladol) na rym allanol. Pe baem ni'n trio trefnu trafodaeth amgylcheddol o fewn "community" penodol neu gymuned, mae'n eithaf posibl byswn ni'n cael anhawster mawr i gynnal y drafodaeth honno. Ond pe bai'r cwestiynau hyn yn codi o drafodaeth o fewn y gymuned mi fyddai yna ymateb creadigol yn cael ei ddatblygu a fyddai yna ddim rhwystr i hynny.

Does dim rhaid i'r diwylliant anghydfurfiol (fel Theatr Troed-y-rhiw) yng Nghymru fod drwy gyfrwng y Gymraeg. Ond rwy'n credu, mewn gwirionedd ei fod yn ffeindio ei lawn dwf yn y Gymraeg oherwydd mae'r Gymraeg yn diffinio gwahaniaeth ac yn mynegi fod yr hyn sydd yn cael ei ddweud yn wahanol. Ond yn sicr mae'r diwylliant a'r meddylfryd dwi'n sôn amdanynt yn bodoli o fewn cymunedau (fel yn rhai cymoedd y De) ble nad yw'r Gymraeg yn cael ei siarad gymaint bellach. Mae'r eirfa (y Gymraeg) wedi mynd ond mae'r meddylfryd o "collaborative action" yn dal i fodoli.

Dealltwriaeth Oddrychol

Mae yna sôn fod datblygu cynaliadwy yn rhywbeth mae mewnfudwyr neu bobl allanol yn dod ac yn "gwneud i" Gymru a'r Cymry: mae'r cwestiwn hwn yn perthyn i gwestiwn llawer ehangach oherwydd rhan o broblem "Diwylliant" o'i gymharu â "Culture" yw bod "Diwylliant" o safbwynt "Culture" yn anweledig. Felly os oes yna sefyllfaoedd o wrthdaro yn codi, maent yn codi oherwydd anallu bobl i weld sefyllfa yn llawn cyn dechrau gosod mas anghenion y sefyllfa sydd ohoni.

www.radiobeca.co.uk

www.theatrtroedyrhiw.com

Cyfweliad gyda Ann Shroobree (Theatr Byd Bychan)

Cynaliadwyedd a'r celfyddydau: Yna ac yn awr

Rydym wastad wedi gwneud gwaith sy'n ymwneud â chynaliadwyedd amgylcheddol, ers 1979 pan oedd yn eithaf anarferol. Mae'n thema graidd sy'n mynd drwy ein gwaith. Roedd ein perfformiadau cyntaf o flaen plant, sydd wastad mor agored, ac felly roedd yn bwysig bod y roeddem yn trafod am fod rhywbeth o werth, rhywbeth sydd angen iddynt ei wybod. Mae'r hyn sy'n cael ei gyflawni yn ffurfiannol, ac arweiniodd at gyfnod lle roeddem yn gweithio yn Affrica, ar ddatblygiad tramor, gan ddefnyddio'r celfyddydau

Gallwn olrhain o gyfnod pan oeddem fel llais yn yr anialwch, ond wedyn byddech yn cyrraedd pwynt penodol, er enghraifft mewn ysgol, a byddai plant yn dod yn ôl atoch gyda geiriau fel 'llygredd', sef rhywbeth na fuasent wedi bod yn ymwybodol ohono ddeng mlynedd ynghynt.

Mae'n wych bod yna lawer mwy yn digwydd, ond hefyd yn drist am ei fod wedi cymryd cymaint o amser, ac mor amlwg a pwysig yn nawr. Ond mae'n rhan o rôl yr artist - eich bod yn weithiau yn aros am weddill y byd i ddal i fyny. Mae dal i fod llawer mwy o waith i'w wneud. Ond nid yw'n digwydd.

Rôl y Celfyddydau wrth greu Dyfodol Cynaliadwy

Mae'n ymwneud â modelu arferion da a chefnogi newid mewn ymddygiad, cyfrannu i drafodaeth a'i wneud yn weladwy. Ac mae'n bwysig bod yn drylwyr am eich ymddygiad eich hun yn ogystal. I fyw'r hyn yr ydych yn sôn amdano, ac yna i gefnogi cynulleidfaoedd, neu bwy bynnag yr ydych yn gweithio gyda, i'w gadw mewn golwg. Dyna hanner y frwydr, er mwyn cadw pobl yn meddwl am y peth. Dyw hi ddim jest fel gwrs rydych yn ei ddysgu yn yr ysgol, mae'n fwy na hynny: mewn gwirionedd, beth yn union ydw i'n ei wneud?

Cymysgu Cenhadaeth a Chyflenwi

Roeddem wedi bod yn chwilio am adeilad am gyfnod hir, ac roeddem yn awyddus i greu rhywbeth oedd am arddangos i adeiladwyr lleol, ac i bawb, yr hyn sy'n bosibl gydag adeiladu amgylcheddol, cynaliadwy. Mae'n adlewyrchu ein gwerthoedd craidd, ac roedd yn teimlo fel nad oedd unrhyw beth yn ardal Aberteifi, ar yr adeg pan adeiladwyd hi, oedd yn dangos yr hyn oedd yn bosibl.

Dechreuodd y prosiect yn 2005 gyda chodi arian a dylunio, a fe'i hagorwyd yn 2008. Mae gennym drydan wedi ei gynhyrchu gan solar PV, dwr poeth solar, pypiau gwres ffynhonnell aer, gwresogi dan y llawr, lefel uchel o inswleiddio, casglwr dŵr glaw a thanc dŵr glaw enfawr cynaeafu o dan y maes parcio. Mae gennym do bywlys a llechi a ailgylchwyd ar y to. Rydym yn adeiladu ar safle hen waith brics, felly mae 'na ardal yn y cyntedd sydd wedi'i wneud o frics a gloddiwyd o'r ddaear ac o adeilad lleol oedd wedi'i

ddymchwel. Mae'r waliau yn y tu blaen i gyd yn blethwaith a chlai mewn gwirionedd, wedi'i wneud allan o ddeunydd creu pypedau - rydym yn hen gyfarwydd â helyg a mwd a chlai. Mae'n le cyhoeddus, a phobol yn dod yma am bob math o wahanol resymau.

Rydym ar fin codi sgrin yn y cyntedd pan mae 'na ddigwyddiad ymlaen, fel y gall pobl edrych i weld ein defnydd o ynni a beth sy'n cynhyrchu beth mewn waliau.

Celfyddydau yn y Cymuned

Mae Cymuned yn golygu cymaint o bethau. Mae cymaint o wahanol fathau o gymunedau. Rydym yn rhan o nifer o gymunedau gwahanol. Fel artistiaid rydym yn gatalyddion, ond rydym hefyd yn cynnal, yn cynnwys mewn ffordd. Y syniad hwnnw fod yr artist tu allan a thu mewn.

Hwyluso

Rydym yn cael eu gofyn i weinyddu digwyddiadau yn aml iawn. Rydym wedi gwneud ar gyfer sefydliadau yn y sector cyhoeddus a sefydliadau trydydd sector, am sut y maent yn mynd i ddatblygu strategaethau ar gyfer delio â newid yn yr hinsawdd yn y dyfodol, sut y maent yn mynd i ymdrin â'r heriau. Rydym yn defnyddio dulliau hwyluso creadigol, felly nid dim ond perfformiadau a wnawn.

Mae'n blethiad o'n harferion datblygu tramor a'n harferion celfyddydol, i helpu pobl i feddwl am, a deall effaith eu hymddygiad, ac i edrych ar newid ymddygiad yn ogystal - nid trwy 'ddweud' wrth bobl, ond drwy eu cynorthwyo i ddod o hyd i'w hatebion eu hunain.

Gallwch gael grŵp amrywiol iawn o bobl yn yr ystafell, ac mae gan y celfyddydau, rwy'n credu, ran i'w chwarae pan mae yna mwy nag un farn. Mae angen creu gofod diogel i ddeall gwahanol safbwyntiau heb gwmpo mas, ac er mwyn cyrraedd consensws, ffordd ymlaen, rhyw fath o weithredu. Rydym yn ceisio peidio â gadael sefyllfa gyda theimlad o dadrymuso, a all fod yn llethol pan fyddwch chi'n sôn am y pethau hyn, ond yn hytrach rydym yn hwyluso camau bach, pethau go iawn y gall pobl ei wneud. Newidiadau y gallant eu gwneud a fydd yn adeiladol.

Celfyddydau a Newid Ymddygiad

Nid yw Celf yn creu newid ymddygiad, ond gall gynorthwyo pobl i ddod o hyd i'r ffordd i newid eu hymddygiad. Mae ymateb emosiynol yn dda oherwydd mae ymateb emosiynol yn gyson yn arwain at weithredu - ond mae'n fwy na chatharsis.

Pan rydym yn gweinyddu'r broses, mae'r syniad o arwain i weithredu wastad dan sylw. Mewn perfformiadau nid yw mor hawdd, mae'n dibynnu beth yr ydych yn ei wneud. Rydym ar hyn o bryd yn ymarfer perfformiad sydd yn ymwneud ag arian a bancwyr, sy'n lot o hwyl. Nid yw'n amlwg efallai o ran

cynaliadwyedd amgylcheddol, ond yna mae gennym un arall yn rhedeg ar y cyd sydd yn ymwneud ag iaith a'r diwylliant y'n diflannu, wedi'i leoli yn Siberia.

Celfyddydau mewn Partneriaith

Rydym yn gweithio gyda phobl fel yr Ymddiriedolaeth Natur Gogledd Cymru. Roedd problem gyda gwenoliaid duon, felly rydym wedi creu gwraig fawr hardd, deuddeg troedfedd - fforiwr Edwardaidd enfawr, gydag un neu ddau o gynorthwyr gwirion. Mae'n arwain teithiau maes - rydym yn gwneud blychau gwenoliaid duon gyda chynulleidfaoedd, ac yna rydym yn mynd ar deithiau maes yn chwilio am wenoliaid duon, ac mae'r blychau nythu hynny yn cael eu rhoi mewn gwahanol safleoedd yng Ngogledd Cymru. Gall pobol wedyn gweld y rhain ar wefan Natur Gogledd Cymru a bydd gwe-gamerâu bach ar rai ohonynt, i weld a oes unrhyw wenoliaid du wedi nythu i mewn 'na. Mae llawer iawn o ddysgu, ac mae angen inni ddysgu bob tro gan fod angen ychydig o arbenigedd ar beth bynnag sy'n digwydd i fod yn destun y daith maes. Ond hi yw'r cyfrwng.

Rydym wedi creu cyfrwng artistig i sefydliadau neu bobl eraill eraill i'w defnyddio i gyfleu eu pryder neu i addysgu. Yr hyn yr ydym wedi bod yn ei ddweud ers sbel : Hei, edrychwch, gallwn helpu gyda hyn, pam na newch chi ein defnyddio i ni wneud hyn? Ac weithiau daw sefydliadau at artistiaid i wneud hynny, mae'n dibynnu pwy sydd yn y sefydliad a faint o wir weledigaeth sydd ganddynt. Oes os fwy o hyn, y mwya gall bobl weld pa mor effeithiol mae'r celfyddydau yn hyn o beth, ac mae hynny'n golygu mwy o bobl yn deall sut i weithio gydag artistiaid a pha mor werthfawr y gallant fod.

Creu Newid trwy Arian

Rwy'n credu y dylai Cyngor y Celfyddydau fod yn ychydig fel yr Undeb Ewropeaidd, sydd â themâu trawsbynciol mewn ceisiadau am gyllid lle mae'n rhaid i bobl ddangos, o ran ariannu unrhyw brosiect, sut mae hyn yn ymwneud â chyd-nerthu wrth wynebu newid yn yr hinsawdd. Byddai hynny'n cael pawb i feddwl am y peth. Ar gyfer unrhyw fath o gyllid Ewropeaidd mae angen ichi ymateb i dair thema drawsbynciol - un am gyfartaledd, un am gynaliadwyedd amgylcheddol a'r llall ynglŷn â TG, sy'n golygu y byddai'n rhaid i bob artist i ddechrau meddwl am y peth, yn union fel y dylai Gyngor y Celfyddydau.

www.smallworld.org.uk

small world theatre
theatr byd bychan

Creu Lleoliad Cynaliadwy: Yn Theatr Byd Bychan rydym wedi adeiladu lleoliad ar gyfer y celfyddydau a'r chymuned greadigol. Mae'n ofod hyblyg ar gyfer y sefydliad i ddatblygu gwaith newydd ac i dyfu mewn nerth. Nid dim ond yr adeilad sy'n creu dyfodol di-garbon. Mae llawer o prosiectau Theatr Byd Bychan yn cael eu cysylltu ag agweddau eraill ar ymwybyddiaeth amgylcheddol, bwyd, datblygu, a diwylliant. Mae'r gofod, ein gwaith a'n hethos yn gydgysylltiedig.

Theatr Byd Bychan